This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

603.5 D 60
Lücke

Theological School
IN CAMBRIDGE.

The Gift of
COL. BENJAMIN LORING.

QUAESTIONES AC VINDICIAE DIDYMIANAE

SIVE

DIDYMI ALEXANDRINI ENARRATIO

IN EPISTOLAS CATHOLICAS LATINA

GRAECO EXEMPLARI

MAGNAM PARTEM E GRAECIS SCHOLIIS RESTITUTA.

COMMENTATIO CRITICA

QUA ORATIONEM ADITIALEM EX LEGE PUBLICA

D. XVIII. M. APRILIS HOR. XI.

IN AULA ACADEMICA

A SE HABENDAM

INDICIT AD EAMQUE AUDIENDAM

OBSERVANTISSIME INVITAT

GODOFR. CHRIST. FRIDERICUS LÜCKE

THEOLOGIAE DOCTOR ET PROFESSOR PUBLICUS ORDINARIUS.

PARTICULA PRIMA.

GOTTINGAE,

TYPIS DIETERICHIANIS.

MDCCCXXIX.

DIVINITY SCHOOL LIBRARY. HARVARD UNIVERSITY

I.

Quum ante hos tres fere annos in epistolis S. Ioannis interpretandis Patrum, si qui de his epistolis scripsissent, commentarios anquirerem atque perlustrarem, incidi praeter alia opere meo ad finem fere perducto in paulo obscuriorem illam, quae Didymi Alexandrini fertur, Enarrationem in Epistolas Catholicas Latinam. Habetur haec in Bibliothecis Patrum, Parisiensi secunda (Tom. IX.), Magna Coloniensi (Tom. IV.), Maxima Lugdunensi (Tom. IV.), Gallandiana (Tom. VI.) Nomen auctoris olim in ecclesia celebratissimum, ut opusculum accuratius inspicerem, permovit me ac quasi invitavit. Ex quo commentario si quaeris, quid lucrifecerim, sic habeto: nec multum, neque vero omnino nihil! Habet Didymus non nulla, quae nemo non probaverit vere et eleganter dicta. Atque enotavi equidem ea, quae ad interpretationem epistolarum Ioan. facere videbantur, in commentarii mei appendice, quae tamen omissa nemini desiderarentur. Ut verbo dicam, nihil in illo commentario ita dixit Didymus, ut locum in Epp. Cath. aliquanto obscuriorem vel difficiliorem possit nobis neminis alius ope adjutis solus extricare. Sed enim in his bonae interpretationis frustulis noli operae meae pretium quaerere! Quod lectione mea lucrifeci, ex genere ac semine est prorsus alio, haud vero contemnendo. Etenim dum Enarrationem Didymi attentius legebam, animadverti primo paene invitus in non nullis locis magnam cum scholiis Graecis, quae in calce editionis Epist. Cathol. Matthaeianae adjecta habentur, similitudinem atque mirum concentum; mox vero collatione utriusque exempli accuratius instituta laetus inveni eadem paene iisdem verbis in enarratione latine in scholiis graece expressa. Quid multa? Enarrationis Didymianae in Epp. Cath. Latinae Graecam veritatem hactenus quantum scio equidem nemini notam, imo deperditam omnibus creditam, deprehendi magnam partem in istis scholiis adhuc superstitem. Dixi tunc quidem de hoc ἑρμαίῳ quantulocunque, breviter ac quasi in antecessum in meo ad epp. S. Ioan. commentario *), rem accuratiori, qua omnino egeat, disquisitione, ubi primum occasio otiumque mihi contigerint, prosecuturus. En igitur Tibi, B. L., hac data occasione quaestiones ac vindiciae Didymianae! Scio equidem hujus inventi non eam esse rationem, nec dignitatem, ut ad omnes

*) Vid. Comment. Tom. III. p. 299.

pertineat, omniumque intersit, tamen apud eos maxime, qui studio atque cura antiquitatis ecclesiasticae cum cognoscendae accuratius, tum restaurandae inter nos conspicui facti sunt ac celebres, spero me aliquam saltem gratiam mereri, reliquias viri, inter theologos antiquioris ecclesiae haud ultimi atque interpretis suo tempore celebratissimi, haud spernendas colligendo, restituendo, illustrando. In qua re, ne iis videar quasi invitus assentiri atque opem ferre, qui nostra aetate, ut est ad extrema quaevis prona, justum rerum excedendo modum bonam causam perdunt, dicam de usu patrum exegetico ingenue, quod sentio, paucis. Equidem ut in eorum numero haberi nolo, qui in libris sacris interpretandis sua recens inventa unice sibi collaudant, atque Patrum despiciendo in hac arte labores ac studia suis facilem quaerunt gloriam, ita nec iis unquam adstipulari possum, qui hisce diebus exstiterunt, nimii veterum interpretum laudatores, qui, quum nihil habeant antiquius quam ut omnia, quae superata dudum artis exegeticae infantia lusit, aut fudit antiquioris ecclesiae inscitia atque incuria ad libros sacros partim inepta, partim falsa, recoquant, recoctaque commentariis suis, in quibus nova antiquis meliora invenire fas est, infarciant magis, quam recto judicio interponant, — nos ad auream scilicet catenarum aetatem rejicere studeat. Stet suus cuique rei honos ac vera aestimatio! Usus commentariorum veterum in interpretando nisi criticus plane nullus nobis est. In quibus ubi ad rem pertinentia docte et eleganter exposita deprehenderis — et insunt omnino, quibus et uti poteris et gaudere, ex theologico maxime interpretandi genere, — ea repetere, nostra facere, nostris innectere et pietati debebis et doctrinae erga antiquitatem tanquam religiosae; quae vero minus vera, imo falsa intellexeris, ea omittere potius, vel, si graviora visa fuerint, admissa dijudicare et veritati et religioni satius erit.

Atque de his hactenus! Progrediamur nunc ad ipsam Didymi Enarrationem in Epp. Catholicas Graeco exemplari, quantum superstiti, vindicandam.

II.

De vita Didymi, quum hanc provinciam optime administraverint, qui de iis rebus ex instituto egerunt, auctores gravissimi, inter quos nuperrime post Mingarellium *) Guerickius **) excelluit, paucis tantum, quae pro instituti nostri ratione necessaria videantur, exponamus.

*) V. Didymi Alexandr. de Trinitate libri 3. nunc primum Graece editi, Latine conversi ac notis illustrati a I. Aloysio Mingarellio. Bononiae MDCCLXIX. fol.

**) De Schola Alexandrina. P. 1. p. 92.

Constat inter omnes, Didymum, quem quum a parva aetate oculis captus esset *caecum* ipsa jam cognominavit antiquitas, per LX fere annos, usque ad LXXXV aetatis annum, illustris Scholae Alexandrinae praefectum fuisse, Macarii successorem, virum propter doctrinam atque in utraque litteratura eruditionem prorsus eximiam, eandemque, caecitate fere innata nihil impediente, continuatis lucubrationibus assiduaque auditione et molesta, comparatam *) — omnibus laudatissimum ac vere admirabilem. Floruit suo tempore cum multis nominibus, tum maxime exegeticae artis laude tanta, ut ea allecti ad audiendum talem doctorem undique Alexandriam advolarent discipuli, inter quos prae aliis nominare licet Rufinum, qui per multos ut ipse gloriatur **) annos eum audivit, Hieronymum, Isidorum Pelusiotam. Atque non solum viva voce docuit Didymus ***), sed etiam scriptis exegeticis laudes apud posteritatem valde auxit. Testis est prae caeteris locupletissimus Hieronymus, qui in Catalogo †) narrat, „eum multa opera et nobilia per notarios scripsisse, commentarios in Psalmos omnes, commentarios in Evangelium Matthaei et Ioannis, — — in Isaiam tomos XVIII.; in Osee ad me scribens commentariorum libros tres, et in Zachariam meo rogatu libros quinque et commentarios in Job et infinita alia, quae digerere proprii indicis sit." — Qui commentariorum in utriusque testamenti libros a Didymo editorum catalogus egregie augeri potest ex ejusdem Hieronymi commentariis, in quibus Didymi tractatus, quos in suis ipse adhibuisset, singulos passim laudat. Atque omissis nunc Didymi in V. T. libros commentariis, ejusdem in epistolas Pauli ad Ephesios et Galatas commentariolis in suis ††) ipse usus est Hieronymus. Praeterea in acta apostolorum commentarium scripsisse Didymum, testantur hujus commentarii fragmenta, a I. Christophoro Wolfio in anecdot. Graecis †††) collecta et illustrata. Horum vero commentariorum, quos haetenus enumeravimus, nihil prae-

*) Ch. Rufini H. E. II, 7. Sozom. H. E. III, 15. Socrat. H. E. IV, 24-26.

**) Rufin Apolog. in Hieronym. II, 11. 12.

***) Rufinus in H. E. II, 7. de Didymi disciplina haec narrat: Hujus aliquanti dicta vel communiter disputata vel proponentibus responsa, adhibitis notariis descripsere: quae etiam nunc in magna admiratione habentur. Nos tamen qui et vivae vocis ejus ex parte aliqua fuimus auditores et ea, quae a non nullis dicente eo descripta legimus, longe majorem gratiam et divinum nescio quid ac supra humanam vocem sonans in illis magis sermonibus, qui de ore ipsius proferebantur, agnovimus.

†) Cap. CIX.

††) v. Hier. in Prologo Comm. ad Eph., item in Prolog. Comm. ad Gal.

†††) Tom. IV. p. 1 sqq.

ter notitiam atque fragmenta in Catenis pauciora nobis relictum esse, omnino est, quod doleamus. Unica tantum, ut videtur, *fere* integra Latina quidem, nobis exstat Didymi Enarratio in Epistolas Catholicas, de qua nunc accuratius est dicendum.

III.

Didymum in Epistolas Catholicas commentarium scripsisse, praeter Cassiodorum, scriptorem saeculi sexti, testatur nemo unus. Hic vero in institutione divinarum litterarum *) multis narrat, se ipsum jam senem, ut monachis suis in discendis divinis litteris succurreret, novem totius s. script. codices et studiose emendatos et annotatione exegetica e Graecis maximam partem desumta instructos adornasse. Hujus bibliothecae exegeticae codex octavus epistolas apostolorum continuit. De quo ubi narrat, „in epistolis, inquit, canonicis (sive catholicis) Clemens Alexandrinus Presbyter, qui et Stromateus vocatur, i. e. in epistola S. Petri prima, S. Ioannis prima et secunda, et Jacobi **) quaedam Attico sermone declaravit, ubi multa quidem subtiliter, sed aliqua incaute locutus est, quae nos ita transferri fecimus in Latinum, ut exclusis quibusdam offendiculis purificata doctrina ejus securior potuisset hauriri. S. quoque Augustinus ep. Iacobi apostoli solita diligentiae suae curiositate tractavit, quam vobis in membranaceo codice scriptam reliqui. Sed quum de reliquis canonicis epistolis magna nos cogitatio fatigaret, *subito nobis codex Didymi Graeco stylo conscriptus in expositionem VII canonicarum epistolarum Domino largiente concessus est, qui ab Epiphanio viro disertissimo, Divinitate juvante, translatus est.*" —

Hujus ea est ratio testimonii, ut ad eam rem, de qua quaerimus, probandam nihil possit cogitari validius ac certius. Possis tamen in hoc uno, quod unicum est, offensus causam sumere dubitationis. At vero id quominus facias, prohibebit impedietque sane Didymiani post mortem nominis historia paulo accuratius cognita ac perpensa.

Constat enim, Didymum, dum viveret quidem, apud omnes fere intemeratae, imo acriter defensae orthodoxiae laude floruisse, eundem tamen haud multo post mortem cum Origine, quem in theologia sectatus est maxime, eadem contactum esse hac sorte iniqua, ut apud anxios

---

*) Cap. VIII.

**) Reponendum videtur: Iudae. cfr. Comment. meum in epist. Ioan. p. 298.

orthodoxiae ecclesiasticae patronos propter non nullas, quas scriptis suis declarasset, opiniones Origenianas male audiret, in crimen vocatus haereseos. Ipse adeo Hieronymus, quamvis Didymi olim auditor et admirator, imo amicus, ejusque apud Latinos interpres, tamen, quum suam orthodoxiae famam adversus Rufinum periclitantem videret, maluit magistri famam hactenus intactam in discrimen committere sibi cautior, quam defendere; imo primus ille coepit ejusdem opiniones Origenianas exagitare. Hieronymi vero auctoritas quantum in aestimandis ecclesiae doctoribus apud suspiciosas istius aetatis aures valuerit, nescit nemo. Attamen aliquamdiu criminationibus subinde iteratis restitit gloria Didymi, nomenque propter pietatem fere sanctum. Postquam vero Iustinianus Imperator, acerrimus iste orthodoxiae ecclesiasticae vel potius aulicae vindex, litibus Origenianis tunc temporis miserabiliter redintegratis, in famosa illa epistola ad Mennam archiepiscopum Constantinopol. data adversus "impium Origenem ejusque sectatores" arma coeperat, etiam Didymus noster in synodo ἐνδημούσῃ Imperatoris jussu coacta 544., scilicet zelatorum more blasphemiis, quae putabantur Origenistarum, exagitatis magis quam examinatis, cum aliis bonis viris anathemate publico et ecclesiastico perculsus est. Quam temerariam Origenistarum condemnationem quum deinceps repetiissent ac quasi perpetuam fecissent Martinus pontifex in synodo Lateranensi 649., synodus Quinisexta, Nicaena denique secunda oecumenica, factum est, ut gloriosa olim Didymi memoria apud Graecos in oblivionem veniret, ejusque scripta imprimis vero ea, quae Origenismum prae caeteris redolere visa fuissent, primo contemnerentur, deinde contemta interirent fere omnia. Hinc ne mireris, Photium, qui tamen vel haereticorum scripta diligenter excutere sustinuit, ne nominis quidem Didymiani nostri mentionem fecisse unquam in Bibliotheca. Enarrationem vero nostram in Epp. Cath. quinto et sexto saeculo in utraque ecclesia pro nomine auctoris olim celebratissimo parum cognitam atque in usu fuisse, praeter locum Cassiodori laudatum, qui id aperte declarat, significare aliquo modo videtur Cosmas Indicopleustes *) eo, quod interpretes libror. sacrorum Graecos catholicas epistolas parum aut nihil curasse queritur. Est tamen haec Enarratio una nobis ab injuria oblivionis asserta, nescio tamen an integra. Ac sane debetur hoc cum Cassiodori celebriores Epistolarum Catholicarum explanatores frustra anquirentis inopiae judicioque in odorandis haereticorum sordibus parum nasuto, tum vero Epiphanii Latini interpretis scripta veterum emaculandi arti scilicet in hac una re nobis felicissimae.

*) Typographia Christ. lib. VII. p. 292.

IV.

Ad scrupulum cuivis de authentia nostrae Enarrationis subdubitanti prorsus eximendum permultum hercle faceret, si uno saltem in loco Graeca scholia, quae Latinam Didymi interpretationem disertis verbis referunt, nomen Didymi auctoris sibi inscriptum gererent. Nomen vero illius in scholiis nuspiam apparet. In quo tamen noli offendere! Maxima enim pars scholiorum nomina auctorum ostendit nulla.

Attamen unus exstat in ipsa Enarratione locus, ex quo certis effici potest argumentis, eam a Didymo revera scriptam esse. Leguntur enim in ea haec fere *): "Verus filius Dei est Iesus Christus, verus Deus existens. Et considera, quemadmodum consubstantialis Patri et non idem numero secundum Sabellium filius sit cum Patre. — Horum itaque singula examinationem, ut fuit possibile, in aliis habuerunt." His igitur verbis aperte declaravit auctor, se aliis in libris doctrinam de trinitate adversus haereticos uberius exposuisse. Scripsit autem D. de trinitate libros 3, quos e Codice fere integros primus evulgavit, nostroque auctori locupletissimis vindicavit commentariis Mingarellius, Italus **). Quibus vindiciis simul effectum est id, ut utriusque operis auctorem unum eundemque idem prorsus de trinitate contra Sabellium sentire facile intelligas. Potest vero praeterea ex allato eodem loco colligi, Didymum nostram Epp. Cath. Enarrationem post libros demum de trinitate scriptos composuisse. Quum vero de tempore, quo illi de trinitate libri exarati fuerint, nihil accuratis definiri rationibus queat, nequit etiam accuratius dici, quando nostra scripta sit enarratio.

Est autem haec Didymiani ingenii ita plena vestigiis, ut vel leviter perquirenti ea ubivis appareant, nec possit comparatione operum Didym. diligentius instituta de nostrae authentia Enarrationis amplius dubitari. In qua quaestione, quum Mingarellius, quamvis alio consilio, nempe ut libros de trinitate, quibus nomen auctoris et initium operis in codice, quo utebatur, desunt, Didymo vindicaret, prorsus egregie omnia administraverit, licet nobis, talem qui nacti simus praeceptorem, brevibus esse. Paucis igitur defungar. Atque, ut ea, quae ad doctrinam dogmaticam attinent, primum persequar, omnia, quae Didymo peculiaria habentur, de Deo uno et trino, de creatione ac ratione mundi, de angelis bonis ac malis, de diabolo ejusque natura, de Christo ejusque naturis et operibus, de natura hominis et gratia rel. placita, quo-

*) Vid. ad Cap. V. primae epist. Ioan. pag. 325. B. Bibl. Lugd.

**) Cf. De Didymo Commentarium ad Franc. Carafam. scriptum.

rum recensum nuperrime egit Guerickius *), ea, quemadmodum in reliquis D. operibus tractantur, eodem modo in enarratione invenies vel exposita uberius, vel leviter adumbrata. Ex multis, quibus plenissimus est Guerickii commentarius, exemplis haec pauca sufficiant. D. in libris suis identidem docet, Deum esse omnis quantitatis expertem, sive ἀμεγέθη, ideoque mortalium oculis, imo animis ἀκατάληπτον, ἀπρόσιτον. Eandem sententiam in Enarratione nostra ita saepissime profert, ut neget, Deum ab ulla creata intelligentia comprehendi posse, vid. 1 Ioh. p. 327. B. p. 332. G. sqq. Docet D., angelos incorporeos esse, ideoque invisibiles oculis corporis nostri, eosdemque vero creatos atque propterea menti visibiles, de Trinit. 3, 16. p. 375. Eadem habes in Enarr. p. 326. in 2 Petri II. Ibidem docet, angelos sanctorum hominum custodes esse; idem dicit in fragm. ap. Ming. Comment. Cap. 13. hisce verbis: Τοὺς μὲν ἁγίους φωταγωγοὶ φυλάττουσιν ἄγγελοι. De diabolo haec habet in libr. contr. Manich. p. 207.: ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ διάβολος κατὰ φύσιν κακὸς, ἀλλ' ἐκ τροπῆς τοῦ ἰδίου αὐτεξουσίου. Conf. ibidem p. 211., ubi, nominibus diaboli explicatis, haec subjungit: Εἰ τοίνυν διὰ πάντων ὧν σημαίνει ὁ ἀρχέκακος καὶ πρῶτος ἀποστάτης τῆς ἀρετῆς προαιρετικῶς ἐστι τοιοῦτος, οὐ δύναται κατ' οὐσίαν εἶναι κακός. Eodem modo in Enarrat. in 1 Ioan. III. p. 330. G. diabolus, inquit, non substantialiter, sed voluntariae operationis *indicium* (σημεῖον) est. Quibus addas ea, quae in Enarrat. in ep. Iudae leguntur p. 336. G.: Nec est diabolus terrena substantia. Habuit enim aliquando divinam gloriam et sanctam Dei scientiam, licet conversus de magnitudine tanta ceciderit. Ostenditur itaque ex communi sensu, quem habemus de cunctis rationabilibus, quoniam, cum sint arbitrii liberi, et conversio **) sit facta diaboli, natura non malus est.

Ita Didymus ad doctrinam de diabolo quod attinet per omnia videtur sui similis idemque. Attamen in hac doctrina unum est, in quo a se ipso dissidere quibusdam visus est et libri contra Manichaeos, nostraeque Enarrationis auctor. Etenim contra Manichaeos ita illum disputantem faciunt, quasi dicat, diabolum igni aeterno traditum olim iri; eundem vero in Enarratione prorsus contraria cum Origine docuisse volunt, nempe, malos angelos adeoque diabolum ad meliorem frugem

*) De schola Alexandr. P. II. p. 332 sqq.

**) I. e. lapsus. Basnagius de reditu diaboli ad meliorem frugem intellexit. Male. Nostram interpretationem suadet, imo flagitat cum totius loci nexus, tum vero usus verbi τροπῆς de lapsu, sive mutatione in pejus, Didymo frequentatissimus. Vid. contr. Manich. p. 207. de sp. S. III. p. 528.

olim reversos salutis per Christum et nobis et universo mundo rationali reparatae posse fieri participes. Loca, quae huc facere videntur, duo exstant in Enarratione ad priorem Petri epistolam. Alter locus, qui est ad 1 Petr. 1, 10–12., in bibliotheca ita expressus et interpunctus vulgo legitur: "Si quis existimaverit, quaesitam a prophetis salutem in fine esse mundi, quod in omnibus et in summo est appetitu, quando ipsius quidem causa alia cuncta fiunt, ipsum vero, cujus causa nullius agitur. Non abs re est etiam intelligi de sanctis angelis et simpliciter cunctis beatis rationabilibus hoc dictum, cum omnes appetitum habeant prospicere ea, quae in fine seculi sunt agenda. Si vero alium quendam statum viderunt beatum (per ea quae revelata sunt a Sp. S. eis, qui evangelium susceperunt) praeter eum, qui dictus est; dicendum est et concupiscere in eum prospicere angelos, qui in transgressione quadam inventi sunt. Nam licet quidam eorum pravi sint, attamen detenti supplicio *resipiscentes*, unde ceciderunt, quod etiam studiosis hominibus compromittitur, habebunt desiderium vel per fenestras ea respicere." —

Facile vides, locum hunc totum fere ita depravatum, imo desperatum esse ita, ut, nisi antea emendatus fuerit, intelligi queat nullo prorsus modo. Ad initium quod attinet, distinctionem verborum pessimam, imo insanam esse, in aprico est. At vero huic malo medicina et certa et efficax parata nobis est feliciter in scholiis Graecis, ubi eadem ita leguntur: *Εἰ δέ τις ἐκλάβοι τὴν ζητουμένην ὑπὸ τῶν προφητῶν σωτηρίαν κατὰ τὸ τέλος εἶναι, ὃ ἐπὶ πᾶσι καὶ ἔσχατον ὀρεκτὸν τυγχάνει, οὐκ ἀπεμφαίνει περὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἁπλῶς πάντων μακαρίων λογικῶν τὸ προκείμενον ἐκλαβεῖν, πάντων ὄρεξιν ἐχόντων παρακύψαι εἰς τὰ κατὰ τὸ τέλος πράγματα.* Itaque sublata post verbum "*agitur*" distinctione plena, ita, ut ex duobus colis una efficiatur et continua enuntiatio, latina oratio flueret optime, nisi impediretur praeterea obscurioribus verbis his: "quando ipsius quidem causa cuncta fiunt, ipsum vero, cujus causa nullius agitur." Possunt vero haec, ni fallor, ita emendari, ut pro *nullius* reponas *nullis* (rebus, quae fiunt), deinde vero verba "cujus causa" intercludas distinctione parva. His ita et restitutis et explicatis, ea, quae deinceps et in fine leguntur, ita Tibi erunt intelligenda: Quum omnes, qui ratione praediti sunt, natura et beatitudinis cupiditate ducantur, et appetant ea prospicere, quae in fine seculi evenient, i. e. salutem perfectam ac beatitudinem per evangelium omnibus, qui aliqua fruuntur ratione, patefaciendam, sequitur, malos etiam angelos, modo ne toti depravati fuerint atque natura sua rationali prorsus privati (id quod ne cogitari quidem potest, nisi ab iis, qui erroribus Manichaeorum decepti sint), desiderio salutis in fine mundi olim

futurae prospiciendae, atque appetendae et posse teneri et vero etiam tentum iri. "Nam licet quidam eorum parvi sint, attamen detenti supplicio (quo cruciantur quidem, verum ita ut emendari possint, neque exstinguantur) resipiscentes (respicientes) *) unde ceciderunt, habebunt desiderium vel per fenestras ea respicere", i. e. desiderium ea quovis modo respiciendi ardentissimum. Quibus verbis, ego si quid video, nihil aliud docetur, quam hoc, malos angelos, quantumvis pravos, tamen nec conscientia melioris, qua olim fruiti fuerint, deperditae, nec *desiderio* reparandae olim beatitudinis prorsus carere. Non negaverim, posse omnino ex his colligi, Didymum pro sua doctrina ad Origenem paulo inclinata malis angelis tam benevolum atque misericordem sese praebuisse, ut spem illis reparandae salutis adimere nollet, tamen, donec alia prolata fuerit justior criminis causa, de hac sententia nemo auctorem nostrum apud aequos rei judices Origenianae haereseos condemnabit. Posset enim ille ita sese ipse excusare, ut conscientiam deperditae, desiderium reparandae salutis malis angelis poenarum esse augmento diceret. At vero justam accusatoribus causam criminis non deesse, locus, qui in eadem Enarratione ad 1 Petr. III, 22. legitur, probat expressis verbis. Ibi enim ita: "Pacificavit Iesus per sanguinem crucis suae, quae in coelis et quae in terra sunt, omne bellum destruens et tumultum. Mox enim in descensu ejus et nativitate facta de virgine dictum est: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax! Concorditer autem et in praesentibus dictum est, quia, cum resurrexisset a mortuis et sederet in dextra in excelsis, profectus in coelum, subjecti sunt angeli ei, potestates atque virtutes. Sicut enim homines abstinentes a peccatis subjecti sunt, ita et superiora rationalia correcta spontaneis culpis, quas **) forsitam habuerunt, ei subjecta sunt, completa dispensatione habita pro salute cunctorum. Possibile est autem, aliquos hujuscemodi spontaneis passionis voluntatibus abstinentes dicere, quia non omnino mutatio facta significatur subditorum animalium supernorum."

Hanc Didymi disputationem a condemnata Origenis de ἀποκαταστάσει πάντων doctrina quam proxime abesse, quis est, quin videat!

Dispiciamus nunc de loco illo in libro D. contra Manichaeos, quem dicunt haereseos Origenianae crimini plane contrarium esse. Exstat autem locus in Basnagiana illius libri editione p. 213. Ibi Did. contra eos imprimis disputat, qui Deum auctorem faciunt peccati. Haec

*) Ita ex verissima Mingarellii conjectura scribendum censeo.

**) Ita legendum puto pro *quae*, quod in bibliothecis expressum est.

ut diluat, inter alia hoc utitur argumento ad vulgarem captum accommodatissimo: Deum, scilicet legislatorem ac judicem, quoniam ex auctoritate scripturae sacrae (Matth. XXV, 41.) cum injustos puniendos, tum maxime Satanam supplicio olim tradendum decreverit, ne cogitari quidem posse auctorem peccati. In quo argumento accuratius explanando scripturae locum modo allatum: *ὑπάγετε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*! ita explicat, ut, quum Deus ibi dicatur diabolo ignem *praeparasse*, diabolum ab aeterno ac natura (*κατ' οὐσίαν*) malum atque a bono Deo alienum esse praefracte neget. Ut vero ab adversariorum cavillationibus, quaerentium, cur Deus diabolum non statim post lapsum, sed post multam demum noxam multamque hominum cladem igni sempiterno tradere decreverit, locum ipsum defendat, ratiocinatur fere ita: *Εἰ ταῦτα*, inquit, *οὕτως φρονητέα, ἢ ἄγνοιαν προσάψουσι τῷ Θεῷ [τότε], τοῦ πῶς τιμωρήσηται καὶ ἐμποδίσῃ τὸ κακὸν, ἢ ἀδυναμίαν. Ἀλλ' οὐδέτερον τούτων περὶ τὸν ἀγαθὸν Θεόν. Οὐκ ἄρα ἀγενήτως ἐχθρὸς ἂν Θεοῦ ἐπανέβη κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ γενόμενος ἐπὶ τῷ εἶναι ἀγαθὸς, τὴν μὲν δύναμιν τῆς ἀρετῆς ἀτελῆ ἐφύλαξεν, τὴν δὲ τῆς κακίας ἐπιτηδειότητα εἰς ἐνέργειαν ἤγαγεν, δι' ὃ καὶ κολαστέος καὶ εἰκότως μετὰ πολὺ τιμωρίᾳ ὑπεβλήθη.*

In hac tota argumentatione nihil omnino inest, quod ad sententiam Didymi de malis angelis eorumque salute vel speranda olim vel desperanda accuratius definiendam aliquid faciat. Imo de diabolo ejusque supplicio nihil ibi docetur ita, ut certis inde possis colligere rationibus, Didymum Origenianam haeresin de salute diaboli nulla olim desperanda respuisse. In qua re id imprimis adtendendum est, quod disputationis suae non uno in loco Didymus de igne, sive supplicio diaboli simpliciter loquitur ita ut, quae in sacra scriptura adjecta est, vocem *αἰώνιος* plane omittat; id quod haud temere fecisse putandus est ille Origenis sectator caeteroquin religiosus. Cui addas, in libris de Trinitate Didym. verbum *αἰώνιος* ita saepissime usurpare, ut nihil insit praeter notionem divini *). Falluntur ergo, si quid video, egregie, qui hunc disputationis contra Manichaeos locum de supplicio diaboli cum

*) Similiter Origenes, Didymi in hac doctrina auctor, aliam populärem, aliam philosophicam de aeternis poenis doctrinam esse statuit. Philosophicam ac suam plane ubi profitetur hac de re sententiam, aeternas malorum poenas non eo sensu aeternas dicit, ut finis earum plane nullus sit, sed potius, graviores ac diuturnas, quibus paulatim immensis labentibus saeculis peccata ex animis creaturarum quasi exurantur, non vero ipsae creaturae exstinguantur. Cfr. Huet. Orig. I, 11. §. 20. Guericke de schola Alex. II. p. 297

manifesta illa Didymi haereseos Origenianae confessione pugnare autumant.

Atque haec de dogmatica nostrae Enarrationis ratione a Didymo non aliena satis superque!

V.

Progrediamur nunc ad explorandam nostri operis rationem criticam, eam scilicet, quae ad canonem scripturae sacrae tunc temporis hinc inde varium spectat. In qua re unum est, in quo fidei nostri operis Didymianae defensores offendi, imo vexari possunt egregie. Locus exstat in fine commentarii ad posteriorem Petri epistolam, ubi de ejusdem epistolae authentia haec leguntur molestissima verba: "Non est *igitur* ignorandum, praesentem epistolam esse falsatam, quae licet publicetur, tamen in canone non est." —

Ac primo quidem facile intelligitur, obscurioris sensum loci fere hunc esse: Epist. Petri altera falsata est, *νοθεύεται*, i. e. Petri esse negatur, eademque, quamvis in ecclesiis publicetur (*ἐν πλείσταις δεδημοσιευμένη ἐκκλησίαις*), tamen a canone aliena est (*οὐκ ἐνδιάθηκος*). Atque inter omnes constat, istam Petri epistolam ab Origene atque Eusebio inter dubias, sive *ἀντιλεγόμενας* numeratam, deinde vero inde a saeculo fere IV. in canonem ecclesiae vulgarem receptam esse, ita tamen, ut Hieronymo teste ipso hoc saeculo essent multi, qui eam Petri esse negarent *). Ipsum vero Didymum in Enarratione ab eorum partibus stetisse, qui Petro apostolo epistolam illam abjudicarent, posset omnino demonstrari, praeter illam commentarii clausulam, imprimis eo, quod inter commentandum auctorem epistolae nunquam Petrum apostolum nominat, sed "conscriptorem epistolae" quasi nemini notum atque dubium, nisi recte jam a Mingarellio observatum esset, Didymum vel in Enarratione prioris epistolae, quam tamen Petri esse ne potuerit quidem negare, eandem formulam usurpare, ex. c. p. 323. B. 324. B. In his hactenus nihil offendimur. Difficilius vero multo est ad intelligendum, quomodo verba ista, quibus commentarius ad alteram Petri epistolam finitur, cum antecedentibus sensu cohaereant, per voculam *igitur* conjuncta. Locum exscribamus totum, quo melius de eo possint ipsi judicare lectores. "Multis mirum est, et ex istis verbis 2 Petr. III, 5–7. significari munda-

*) Vid. Herm. Olshausenii Comment. de integritate et authentia posterioris Petri epistol. P. 1.

nas revolutiones atque mutationes. Sic enim habent: coelum enim erat olim et terra ex aqua et per aquam constituta verbo Dei, per quae qui tunc erat mundus aqua inundatus deperiit: qui autem nunc sunt coeli et terra, verbo repositi sunt igni reservandi. Et post alia: Novos vero coelos et terram novam secundum promissa ipsius expectamus. Ajunt enim qui hac sententia *detinentur:* seculum (*αἰων*) erat olim et terra *absque coelis* *) et terra, quae nunc est (Gen. 1.), et extra istos qui nunc sunt novi coeli et terra nova erunt. Omnibus manifestum est, tres mundos per successionem consistere, quoniam scriptum est: qui nunc sunt coeli et terra eodem verbo repositi sunt: et mutatio denuo similis erit eis, qui sub diluvio perierant. Agnovit autem haec *conscriptor epistolae* ex verbis Iesu de consummatione saeculi sic probatis (prolatis) **): Sicut enim in diebus Noë comedebant et bibebant homines, nubebant et nuptui dabantur, vendebant, emebant, plantabant, aedificabant, usque ad diem, qua ingressus est Noë in arcam et venit diluvium et tulit omnia ***), sic erit in praesentia filii hominis. — Amplius autem concionatur his verbis, cum dicit: *Igne solvendam hanc, quae nunc inspicitur, creaturam.* Ait enim venire judicii diem latenter ut fur, in quo coeli magno impetu et sine dilatione transibunt, elementis utique tabefactis ab igne illato, post quod coelis *radicitus* amputatis novos coelos, novamque terram futuram, in quibus justitiam et promissiones Dei in sua habitatione possideant justi. Non est *igitur* rel."

Patet ex his, Didymum pro sua ad Clementis, Origenisque †) opiniones cosmologicas inclinatione quam maxime offensum esse in eo, quod auctor epistolae non contentus iis, quae Christus ipse de consummatione saeculi in universum dixisset, ulteriora docere ausus sit, nempe, totam, quae nunc conspiciatur, creaturam igne olim *deletum* ac *dissolutum radicitus* ††) iri. Ac videtur D. eorum fovisse sententiam, qui mundanorum ignium conflagratione formam quidem mundi olim mutatum sive potius emendatum iri, substantiam vero rerum sive materiam immutabilem esse putarent †††). Ergo displicuerunt illi, quae ipsi in epistola Pe-

*) I. e. haud sine coelis.

**) Ita Gallandius verissime.

***) Versio Vulg. tulit *omnes*; ac vera est Graeca lectio: *ἦρεν ἅπαντας.*

†) V. Münscheri Hist. Dogm. Tom. II. p. 537 sqq.

††) Ergo Did. non *φοιζηδὸν* legit, quae vera est omnium fere librorum lectio, sed *διζηδὸν*, quod paucis admodum in libris habetur. Illam si tenuisset lectionem, minus ille haesitasset, hanc quum secutus sit, non potuit non offendi.

††† Expressa est ista veterum opinio, breviter quidem, in scholio ad 1 Petr. III, 10. quod apud Matthaeium legitur, ita fere: *Εἰπὼν, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ φοιζηδὸν*

trina sibi contraria fere expressis verbis doceri videbantur. Ne vero apostolicae auctoritati repugnare audacius videretur, clausulam illam adjecit, qua lectores admoneret, sententiam illam, quae multis mira, offensionisque plena videretur, quamvis publicatae inesset epistolae, tamen, quoniam haec ipsa falsata haberetur, nulla omnino niti auctoritate canonica. Haec si vera est loci nostri interpretatio, optime cohaerent omnia. At vero fuerunt, qui dicerent, Didymum Petri sententiam enarrando suam fecisse. Hi, quomodo clausulam defendant, videant ipsi. Basnagius, quum loci sententiam non perspiceret, censuit, ea, quae in fine commentarii leguntur, ab aliena manu esse male assuta. Ac recte quidem, modo probari posset, Didymum assensum argumento epistolae praebuisse; quamquam ne sic quidem intelligo, qua ratione quave de causa ista assui potuerint additita. Placeret magis, si totam alterius epist. Petr. Enarrationem ita mutilatam esse diceres, ut inter multa alia ea maxime interciderint, vel ab interprete Latino omissa sint, quibus clausula commentarii constaret. Facilius tamen eo, quo supra dixi, modo rem habebis expeditam. Verum quidem est, Didymum, si ipse illam scripserit clausulam, in hoc male sibi constantem videri posse, quod epistolam, quae dicitur, Petrinam Petro apostolo aliis in libris indubitatam tribuerit. *) At vero his non ita moveor, ut Mingarellio **) assentiar, temere si quid video suspicanti, „totam alterius ep. Petr. Enarrationem brevissimam sane et imperfectam aut Didymi plane non esse, aut ab iis, quorum interesset, vel pravam doctrinam obtrudere, vel Didymi nomen multis olim post ejus mortem invisum infamia afficere, interpolatam fuisse, aut eum tandem, quum libros de Trinitate extremis vitae annis conscripserit, opinionem, quam antea amplexus fuisset, seu dubitationem omnem abjecisse." — Etenim religiosior, quam verior mihi qui-

---

παρελεύσονται, οὐχ ὡς ἀπολλυμένων λέγει τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὡς ἀναστοιχειουμένων εἰς κρεῖττονα λῆξιν. ὥσπερ γὰρ τὰ ἡμέτερα σώματα λυόμενα οὐκ εἰς τὸ μηδαμῶς εἶναι χωρεῖ, ἀλλὰ ἀνακαινίζεται εἰς ἀφθαρσίαν· οὕτω καὶ τὰ οὐράνια σώματα διὰ τοῦ δηλουμένου πυρὸς ἀνακαινίζεται, ἐλευθερούμενα καὶ αὐτὰ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ὡς ὁ ἀπόστολος Παῦλός φησι, Rom. VIII, 20. 21. — οὐ μόνον γὰρ ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ ἡμᾶς ὁρωμένη κτίσις ἐπὶ τὸ ἄμεινον μεταποιηθήσεται, συμμεθέξουσα τῆς ἡμῶν λαμπράτητος. Cfr. Münscheri H. D. IV. p. 454.

*) Cfr. de Trinit. I. Cap. 29. p. 39. a., ubi, Petri sermonibus, qui Act. X, 42. 43. et IV, 11. 12. leguntur, nominatim commemoratis, ita pergit: ἀλλὰ καὶ καθολικὰ τὸ δεύτερον πέμπει γράμματα μεταξὺ ἄλλων περὶ αὐτοῦ (τοῦ υἱοῦ τ. θ.) ἔχοντα καὶ τοῦτο: ὡς τὰ πάντα rel. 2 Petr. 1, 3. 4. Eodem modo I, 32. p. 43. a. I, 15. p. 7. b. 11, a. I, 28. p. 37. b. ac multis aliis in locis.

**) Vid. Comment. de libr. de Trinit. 1, 15. p. 21.

dem videtur foecunda illa Mingarellii variarum conjecturarum copia, quas vereor omnes timor ne fecerit sacer, videlicet, ne ecclesiae in defendenda illius epistolae auctoritate Petrina nomen deesset Didymi prae multis clarum. Nodum rei, qui omnino inest, ac scrupulum facilius sane explicabis ita, ut Didymum dicas aliter pro alio docendi genere de epistola illa disputasse oeconomice. In qua re ille secutus est Originem, ita ut in quaestionibus maxime exegeticis pro instituti ratione criticas canonis causas aperiret, in dogmaticis vero et homileticis, ne offenderet vulgum, vulgarem canonis ecclesiastici consuetudinem intemeratam sibi cautior retineret.

VI.

Exegetica nostri operis ea est ratio, ut Didymi methodum, Alexandrinam videlicet, seu potius Origenianam, ubique referat, ita tamen temperatam, ut in N. T. saltem libris a nimio allegoriarum studio abstineat. Grammaticam atque historicam interpretandi rationem ut in commentariis, ita in enarratione nostra haud neglexit quidem, imo habet interdum quae ad eam faciunt utilissima. In quo tamen cave, ne aestimandis antiquioris ecclesiae operibus exegeticis nostram artis mensuram adhibeas. Veteres enim Theologi Graeci, quum libros N. T. ex viva adhuc lingua facilius intelligerent, quam arte philologica interpretarentur, grammaticas rationes haud contemserunt quidem, imo, ubi opus ipsis visum est, explicarunt interdum, id tamen praeprimis spectarunt interpretando, ut res ac sententias librorum sacrorum excuterent, excussas vitae ac scholae accommodarent. Hoc vero ita egerunt illi, ut eos sequi nobis pro nostra arte theologica longius promota omnino nefas sit. Didymus in interpretatione Origenem sectatus est, qui primus sacrorum librorum interpretationem in formam artis redegit, ita, ut singulas interpretandi rationes atque causas colligeret, collectas in eum finem, qui totam ipsi continere visus est interpretationem theologicam, componeret ac dirigeret, quo plenius ac fructuosius ex sacro codice, quippe qui ista aetate totus singulis adeo in verbis verbum spiritumque Dei aeternum spirare atque occultare videretur, doctrina Christiana et exstrui posset et defendi atque ad vitam hominum applicari. Huic interpretandi generi ex usu scholae Alexandr. addictus Didymus theologicas, quas dicunt, causas in interpretatione summas posuit, in iisque enucleandis totus est cum in commentariis suis omnibus, tum vel maxime in Enarratione Epistolarum Catholicarum. Hinc nostram Enarrationem, si eam ex istius aevi more aestimamus, verum commentarium esse, nullo modo negaverim. In qua re non possum, quin Guerickio contradicam, qui

eam non singularum vocum et sententiarum, sed earum tantummodo, quas uberius illustrare Didymo placuerit, liberiorem esse ac quasi selectam explicationem statuit. Quae si vera esset Guerickii sententia, eodem jure posses negare, Didymum in Acta apostolorum commentarium scripsisse. Cujus commentarii quamvis nihil praeter eclogas exegeticas relictum nobis sit, ea tamen est harum eclogarum manifesta forma, ut Wolfio assentiar, qui ex ipsis reliquiis Didymum in Actus apostolicos commentarium toto libro pertinentem scripsisse argumentis idoneis probavit *). In qua quaestione non praetermittendum est id, quod gravissimum est, Enarrationem nobis non totam relictam esse, sed mutilatam multis ut videtur in locis; de qua re mox uberius nobis erit disserendum.

Habet praeterea nostra Enarratio hoc sibi proprium, ut interpretando Manichaeos imprimis eorumque errores nefarios ubique perstringat atque convincat, vel iis in locis, ubi causa vel materia contra istos disputandi fere nulla inesse videtur. Ac vide, quomodo his quoque Didymianus Enarrationis nostrae mos atque ingenium nobis sese prodat. Etenim Manichaeorum haeresin ita sibi invisam habuit, ut praeter librum, quem de ea scripsit, singularem, vel in exegeticis tractatibus, v. c. in commentario ad Acta apost. pro communi istorum temporum contra haereses pugnacitate ad eam profligendam identidem recurrat **). Et Mingarellius vero, quum intelligeret, Didymum in Enarratione nostra fere nimium esse in notandis refutandisque Manichaeorum erroribus, conjecit istam eo consilio compositam esse, "ut pestiferam Manetis haeresin confutaret." Posses eodem jure conjicere, D. suam Enarrationem contra Arianos aut Sabellianos, quos identidem notaverit, scripsisse. At vero facile huic supersedere poteris conjecturae. Satius enim omnia ea, quae huc facere videntur, ex polemico scripturae sacrae explicandi, sive potius applicandi genere, quo istius aevi homines utebantur, explicabuntur. Et vero nihil praeterea in nostro libro continetur, quo ista Mingarellii conjectura aut secundari aut defendi possit.

His ita expositis, si qui adhuc scrupulus de fide nostri operis Didymiana Tibi resideat, ad eum prorsus animo evellendum, velim attendas interpretationibus quorundam in Epist. Cath. locorum praeter Enarrationem aliis in libris a Didymo cum proprietate quadam ac constan-

*) Vid. Anecd. Tom. IV. p. 20. 29. 33. rel.

**) Vid. apud Wolfium p. 19. 32.

tia repetitis: quas, ut tempori parcamus, infra ad ipsam Enarrationem annotabimus.

VII.

Innuimus supra, nos de integritate nostri operis, quale nunc habetur, valde dubitare. Hoc vero ne temere a nobis factum esse credas, age rationes dubitandi, quales sint, accuratius inquiramus.

Ac primo quidem, quo attentius Enarrationem nostram perlegi, eo magis nexum ac perpetuitatem commentarii multis in locis desiderasse mihi videor. Nec possum, quin omissiones sive lacunas inesse suspicer, majores, minoresve. Ad minores quod attinet lacunas, jam primus, qui nostrum opus evulgavit, aliqua in eo, paucula tamen desiderari in universum quidem bene observavit *), nec tamen locos, qui male sani aut lacunosi viderentur, indicavit. Fecit hoc Gallandius ea, qua consuevit, et sagacitate et diligentia. Pertinent vero, si quae talia vero desiderantur, ad culpam illius librarii, ex cujus libro manuscripto, qui hactenus inventus est, unico, eoque vetustissimo quidem, sed quam negligentissime facto, Latina nostra expressa est Enarratio. Ne autem librarii culpam temere exagitemus, ipse primus editor haud raro lacunarum adeo, quae nullae sunt, falsam speciem intulisse videtur, eo, quod veram libri manuscripti lectionem male descripsit orationisque contextae integritatem pessima verborum distinctione quasi abscondidit. Utriusque generis exempla infra enotabimus.

Gravior est quaestio de majoribus, quae in commentario nostro deprehenduntur, lacunis sive omissionibus. Inaequalitas enim interpretationis longioris modo ad nauseam usque, modo brevioris, imprimis ad posteriorem Petrinam, itemque Iacobi epistolam, tam male me habet, imo offendit, ut vix credam, integram nobis relictam esse Enarrationem, neque unquam persuaderi mihi patiar, Didymum in Graeco commentario tam parum sibi constantem fuisse, suique similem, ut, si uno tenore Epistolarum Catholicarum septenarium interpretaretur, id quod ne dubites, alia prolixioribus imo alienis quaestionibus non tam ornaret, quam oneraret, alia vix ac ne vix quidem annotatione sua attingeret. Accedit, quod ex Graecis commentarii, quae nobis relicta sunt, fragmentis cum Latina Enarratione accuratius comparatis fere cogimur, ut

*) V. Bibl. Patr. Paris. sec. p. 557 H.

exemplar Graecum Latino multo longius fuisse suspicemur. Cujus rei exempla manifestiora suppeditabit annotatio Enarrationi nobis subjicienda. Quid multa? Dicam, quod sentio. Epiphanius, qui commentarium nostrum ex Graeco Latinum fecit, videtur mihi quidem ex eo catenam, ut tunc moris fuit, summariam composuisse, ita, ut ad libita omitteret ac quasi interverteret ea, quae ipsi aut offensionis aliquid habere, aut minus necessaria aut obscuriora visa fuissent. Quae mirifice confirmatur suspicio eo, quod ipse fatetur Cassiodorus, qui Epiphanio auctor fuit interpretationis sive versionis Didymi Latinae, adumbrationes Clementis Alexandrini, ut quae viderentur multa continere male cauta, ita transferri a se jussas esse, ut offendiculis exclusis securius inde posset hauriri doctrina. Num enim putas, Didymo, qui jam dudum haereseos Origenianae crimen apud vulgus incurrerat, feliciori Clemente contigisse, ut Enarratio ipsius sub Epiphanii auspiciis manibusque, emaculandi negotio fere imperato, imminuta atque integra apud Latinos evulgaretur? Posses quidem ex loco Cassiodori supra allato hoc Tuo jure conjicere, Codicem Enarrationis Graecum, qui Cassiodoro oblatus est, non totam eam, sed dudum a Graecis in catenae breviarium redactam continuisse. Cui non repugnarem equidem conjecturae, modo Enarrationis ea esset forma ac compositio, qualis catenarum Graecarum esse solet, accuratior et aequabilior. Quocirca rectius Epiphanio operis nostri, si qua facta est, mutilatio sive compendium crimini dabitur.

Iam nunc deveniendum est ad id, ex cujus rei opportunitate isthaec scripsimus. Etenim quum Professoris in hoc Venerabili Theologorum Ordine Publici Ordinarii munus Regis nostri Potentissimi Clementia ac Iussu mihi demandatum sit, ut ejusdem muneris suscepti auspicia rite capiam, ex lege a majoribus sapienter instituta oratio publica mihi habenda est, qua erga Munificentissimum Academiae Nostrae Conservatorem, rerumque Nostrarum Statorem Augustissimum animum votis piis nuncupandis solemniter declarem atque testificer gratissimum devotissimumque. Huic orationi de *veris theologiae polemicae atque irenicae inter se conjunctissimae causis regundisque finibus* a me recitandae dies constitutus est XVIII. m. Aprilis, hor. XI. Quam solemnitatem ut praesentia Sua mihi honorificentissima exoptatissimaque condecorare et benevolas mihi aures praebere velint, *Magnificum hujus Academiae Prorectorem, Venerandos Académiae Patres conscriptos, divinae humanaeque sapientiae Doctores celeberrimos, utriusque reipublicae proceres meritissimos, generosissimosque denique atque humanissimos commilitones* ea, qua decet, observantia etiam atque etiam rogo.

PP. d. XIV. Apr. MDCCCXXIX.

ACADEMIAE GEORGIAE AUGUSTAE

PRORECTOR

CUM SENATU

SACRA PASCHALIA

ANNI MDCCCXXIX.

PIE CONCELEBRANDA,

INDICUNT.

Inest:

Quaestionum ac Vindiciarum Didymianarum.

PARTICULA SECUNDA.

GOTTINGAE,

TYPIS DIETERICHIANIS.

DIDYMI ALEXANDRINI
IN
EPISTOLAS S. IOANNIS ENARRATIO LATINA NUNC PRIMUM CUM FRAGMENTIS GRAECI EXEMPLARIS SUIS LOCIS INTERPOSITIS EDITA.

Expositis iis, quae de auctoritate, authentia ac ratione Enarrationis Didymianae praemonenda videbantur, progrediamur nunc ad parandam ipsam istius Enarrationis e Graecis scholiis vindicationem.

Ac volui ab initio quidem fragmenta tantum Graeca ex scholiis collecta cum Latinis e regione expressis ita componere, ut ex mutuo utriusque exempli consensu de inventi mei veritate cuivis facile constaret. Re vero accuratius perpensa, quum probe intelligerem, isthac via nec satis perspici posse scholiorum Graecorum ad Latinum exemplar relationem mutuam, nec judicium lectoribus ferri posse exploratum de ipsius Enarrationis natura ac indole, qualis esset, mutavi consilium, atque, quo melius provinciam vindicis in me susceptam ornarem, totam Enarrationem accuratius recognitam atque fragmentis Graecis suis locis intersitis auctam deinceps edere decrevi. In quo id imprimis curandum mihi duxi, ut Enarratio Latina a mendis, quibus ab egregia illa primorum Editorum *) incuria atque negligentia scatet fere innumeris, quantum possem, purgatior prodiret. Ac de critica muneris mei ratione ut paucis exponam accuratius, ea occupabitur partim in corrigendis verborum interpunctionibus, quas primi editores fecerunt, pessimis, partim in restituendis lectionibus pro insanis, si fieri poterit, verioribus. In quo negotio haud exiguam laboris partem occupavit Gallandius, primusque locos, quos intellexerat corruptos, aut interpunctione aut lectione mutata sanare tentavit. Codicem in ea re auctorem habuit quidem nullum, solo ingenio usus et arte conjecturali, interdum tamen felicissima. Ut

*) Primus „*Didymi Alexandrini in epistolas canonicas brevem Enarrationem ex D. Hieronymi scriptorum ecclesiasticorum Catalogo*" edidit Margarinus de la Bigne in Bibl. PP. Parisiensis Editione secunda, Tom IX. p. 511—557. Laudat quidem Codicem, quo usus est, vetustissimum, membranis scriptum, ejusdem tamen lectionem litterarum obscuritate quamplurimum impeditam fuisse queritur. Hanc principem editionem repetiere deinde Colonienses ita, ut, ne quis lectorum male sibi cautus Origenianae haereseos contagione inficeretur, multis quidem caverent admonitionibus in margine interiore appositis, errores vero primi editoris non modo non corrigerent, sed augerent potius. Nec aliter Lugdunensis Bibliothecae Editores.

igitur aliquod saltem laboris mei compendium facerem, textum Enarrationis ex emendatiore Gallandii editione reddendum curavi. Quae vero annotavit ille, ita sunt comparata omnia, ut, si omitterem, mihi meaeque editioni deesse ipse viderer. Itaque Gallandianam annotationem criticam nemo mirabitur a me repetitam, meaeque interpositam. Neque vero totam ille perfecit rem, imo multa aliis reliquit melius si fieri poterit restituenda. Hoc si nobis contigerit Gallandio felicioribus, quammaxime debetur id haud uno in loco scholiis Graecis, quibus velut medelis ad veram Latinae versionis et lectionem et interpunctionem inveniendam reponendamque saepius usi sumus. At vero ut in scholiis Graecis emendandae Versionis Latinae haud exiguum positum est subsidium ac quasi remedium, ita in Versione Latina haud pauca sunt, quibus optime uti potuimus ad refingendum scholiorum Graecorum textum non nunquam corruptum. Quae scholia, quamvis e libris edita sint satis bonis iisque antiquioribus *), habent tamen interdum, in quibus offensus haereas, verba singula corrupta, sententiarumque ordinem male turbatum. Corruptiones scholiorum atque offensiones tantum non omnes pro suo ingenii acumine bene perspexit quidem ac conjectura sublevare interdum optima tentavit Matthaeius editor, idem vero quum Versionem Scholiorum Didymaeorum Latinam superstitem esse ignoraret, multa, quae ex ea reparari posse videntur quam certissime, aut intentata prorsus aut non sanata curis posterioribus reliquit. Exempla rei, quid valeat in emendandis scholiis Graecis Latina Versio, pro salute ex istis sibi petita gratiam quasi rependens, annotatio nostra critica suppeditabit. Atque de his hactenus!

Restat, ut, quum Didymus in Enarratione sua vulgarem Epistolarum Catholicarum, quae in codicibus editionibusque observari solet, seriem retinuerit, causam, cur in editione nostra praescriptum istum Enarrationis ordinem paulo immutaverim, breviter exponam. Etenim, quoniam Enarrationem illam per occasiones publici mei muneris particulatim edere constitutum mihi est, eam statim Versionis Latinae partem editioni meae eligendam esse putavi, quae, ut plura et longiora continet Graeci exempli fragmenta, ita majorem habet commendationem, atque ad vindicias meas comprobandas vim ac potestatem. Itaque nihil miraberis, Enarrationem Didymi in Epistolas S. Ioannis, ut quae in hoc genere prae ceteris excellat, prius a nobis editam.

*) Codices, quibus in his scholiis usus est Matthaeius, Mosquenses sunt duo, his insigniti siglis: D. et H. Illum praestantiorem saeculo XI, hunc saeculo XII, vel XIII scriptum esse demonstravit Editor.

DIDYMI ALEXANDRINI

IN

EPISTOLAM DIVI IOANNIS PRIMAM ENARRATIO.

CAP. I. v. 1. "Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod inspeximus, et manus nostrae contrectaverunt, de verbo vitae."

Multi per haec verba putant praesentiam salvatoris, post resurrectionem factam, discipulis demonstrari, asserentes, quia dixerit Ioannes haec de se caeterisque discipulis, quia prius audierint, quoniam Dominus resurrexerit, postea vero oculis inspexerint, ita ut contrectarent pedes et manus et latus ejus, et sensu caperent fixuras clavorum ejus etc. Nam licet solus Thomas palparet eum, attamen hoc omnibus repraesentatum, cum ipse salvator dixerit universis: "palpate me et videte, quoniam spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere." Alii vero profundius haec verba suscipiunt, eo quod non simpliciter dixerit: "manus nostrae contrectaverunt", sed adjecerit, "de verbo vitae"; insuper et illud: "quod erat ab initio." Idem vero significant haec verba, quibus ait: "qui erat ab initio", quod *) illud, ubi ait: "ego sum, qui sum." Quomodo enim, qui exsistentia ut sint, praeparat, non rationabiliter dicatur, quod erat, dum hoc de nullo alio quam de Deo verbo verum possit exsistere?

Ἕκαστον τῶν γεννητῶν τί εἶναι λέγεται, οἷον εἶναι ἄγγελος, εἶναι ἥλιος, εἶναι οὐρανός, μόνος δὲ ὁ σωτὴρ καθάπαξ ὢν τυγχάνει, οὗ μετέχοντα τὰ πάντα εἰς ὕπαρξιν ἔρχεται.	Singula namque creaturarum aliquid esse dicuntur, ut et esse angelum, coelum: solus autem salvator est omnino, quod est, quo participantia universa veniunt ad essentiam.

*) Ex Gallandii correctione. Antea scriptum fuit: *quid.*

Τούτου ἀκρόασιν πρότερον κατὰ εἰσαγωγικὴν διδασκαλίαν δεξάμενός τις ἔρχεται, εἰς τὸ ἰδεῖν αὐτὸν ἐπιστημονικῶς μετὰ πολλὴν γυμνασίαν, ἥτις ψηλάφησις περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς εἴρηται, τῆς εἰπούσης, ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ ζωή· λελέξεται δὲ καὶ οὕτω· περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος ἀκηκόαμεν διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ὡς ἐλεύσεται, τοῦτον ἐλθόντα ἐμφανῶς τοῖς ὀφθαλμοῖς εἴδομεν, οὐχ, ὡς ἔτυχε, συγκαταθέμενοι τῷ ὀφθέντι σαρκὶ, ἀλλὰ μετὰ πολλὴν ψηλάφησιν, ἐρευνῶντες τὰς περὶ αὐτοῦ μαρτυρούσας γραφὰς, ἐπιστεύσαμεν τῷ περὶ τῆς ζωῆς λόγῳ.

Hujus autem quilibet auditum prius per introductionem doctrinae suscipiens, ad hoc venit, ut eum disciplinabiliter possit inspicere, post multam scilicet exercitationem, quae contrectatio de verbo vitae vocatur. Qui utique vere dixit: "ego sum vita." Exponitur autem etiam sic *): de eo, qui erat in principio, per legem audivimus et prophetas, quia venturus esset, hunc venientem aperte oculis nostris vidimus, non fatuite consentientes ei, qui in carne visus est, sed cum multa contrectatione perscrutantes scripturas, de ipso testimonia perhibentes, et ita credidimus de verbo vitae.

Mystice vero haec quilibet advertens dicere poterit, non incongrue positum "vidimus" et "inspeximus", sed unicuique verbo subjacere significantiae propriae rationem. Cum enim salvator, de quo ista conscripta sunt, Deus Verbum factus sit caro, Verbum dispensatione suscepta respiciens **), qui ***) in humanitate Christi videt eum sensibiliter, perceptionem habens visibilis personae; advertens autem divinitatem, inspicit eum gloriam habentem, tamquam unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate. Has duas perceptiones, id est, sensibilem et intelligentiam †) demonstrat etiam ille qui dicit: "etsi cognovimus secundum carnem Christum sed nunc jam non cognoscimus." Quia vero inspiciendi sermo intellectualem significat perceptionem, manifestant etiam hoc illa verba: "beati mundo corde, quoniam ipsi videbunt Deum." Haec itaque differentia videndi ††) et inspiciendi sic maneat, quomodo utraque sunt simul. Nam aliquando intelligibilis inspectio visionis voce significatur, ut est illud: "qui videt me, videt et Patrem", non quia patrem quis oculis carnis vidit, quisquis enim est ex Deo, hic videt Deum.

*) Ita verius orationem distinxit Gallandius.

**) Haec aliquo vitio laborare videntur. Si exciderunt aliqua, putaverim haec fere excidisse: Ioannes hoc dixit.

***) Ante Gallandium: *quis.*

†) Münchmeierus meus, cujus opera atque ingenio in his edendis egregie adjutum me esse gratus confiteor, recte, si quid video, *intelligibilem* conjecit.

††) Male ante G. vivendi.

V. 2. "Et vita palam facta est, et vidimus et testamur, et nuntiamus vobis vitam aeternam, quae erat apud Patrem" etc.

Vitam, quae erat in Patre, palam factam nobis vidimus, ait. Congruenter dictum est vidimus eam: et audientes de eadem hac palam facta vita, testimonium perhibentes annuntiamus et vobis, quos consequens est videre eam manentem; siquidem differentia videndi et conspiciendi. Haec dicenda sunt: quod vidit aliquis, nuntiare poterit alteri, cum de inspectione non omnino possit hoc fieri. Multa enim, quae perfecte inspecta cognoscuntur, voce significari non possunt, dum per eruditionem ineffabilem cognoscuntur, et sunt vocis indicatione mortalis *). Non enim licet homini loqui haec, hoc est impossibile. Hoc ergo animadvertendum est, quia testimonium perhibentes et vitae ejus non commendant ea, de quibus testantur. Sed semetipsos ipsius testimonii confessione meliorant. Denique pietatis athletae **), quos consuetudo fraterna martyres vocat, id est, testes, videmus, quia semetipsos equidem ornaverunt, quod autem in suo martyrio †) veritati aliquid addiderant.

V. 5. "Et haec est annunciatio, quam audivimus ab eo, et indicamus vobis, quoniam Deus lux est" etc.

Ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ταύτην τὴν ἀγγελίαν γενομένην ἡμῖν, δηλοῦσαν, ὡς φῶς ὑπάρχων ὁ θεὸς, οὐδεμίαν σκοτίαν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ταύτην καὶ ὑμῖν προσφέρομεν, ἵνα τὴν αὐτὴν ὑμῖν (ἡμῖν) περὶ θεοῦ δόξαν, ὡς ὄντος φωτὸς, ἔχητε. φῶς δέ ἐστιν ὁ θεὸς νοητὸν, ἀίδιον. οὐδὲν γὰρ αἰσθητὸν ἀεὶ ὑπάρχει· τούτῳ τῷ φωτὶ ἐναντίως νοητέον τὴν σκοτίαν, ἄγνοιαν καὶ ἕξιν χείρονός τινος (ἕξιν χειρίστην) οὖσαν. ἐπεὶ οὖν οὐδέτερον τῶν εἰδῶν τῆς σκοτίας, οὔτε ἄγνοια, οὔτε κακία, ἐν θεῷ ἐστιν, εἰκότως εἴρηται, μηδεμίαν σκοτίαν ἐν αὐτῷ εἶναι.

Ab ipso salvatore annunciationem discipulis factam scripsit, qua declaratur, quia cum Deus lux sit, nullas tenebras habet in semetipso. Hanc annunciationem et vobis, inquit, offerimus, ut eandem, quam nos, de Deo sententiam habeatis, quoniam Deus lux est. Lux vero est Deus intelligibilis atque perpetua. Nihil enim sensibile semper manet. Huic luci contrarias esse tenebras, intelligendum est, quae tenebrae ignorant eum, et habitus deteriores sunt. Quia ergo neutra species tenebrarum, hoc est, nec ignorantia, nulla ††) nequitia est in Deo, jure dictum est, nullas tenebras in eo esse.

*) Pro indicatione, quod Gallandii est, scriptum antea fuit judicatione. In eodem commate post sunt repone: *super.*

**) Melius: athletas.

†) Nexus sententiarum flagitat, ut interponas: *non.*

††) Recte Gallandius: nec ulla.

Possibile est, non pro his tantummodo dictum esse, tenebrae in eo non sunt ullae. Sunt enim (dicta) de cunctis speciebus ignorationis atque malitiae. Quia enim malitia in Deo non est, constat ex eo, quod dictum est, "fidelis Deus, et non est injustitia apud Deum", et iterum: "quid ergo dicemus? injustitia apud Deum? Absit." Ad hoc percipiendum est etiam illud, quod dictum est: "rectus est dominus Deus, et non est injustitia apud eum". Quia vero nec ignorantia in eo est, manifestat Daniel, de eo dicens: "qui cognoscit, quae in tenebris sunt, et lux cum eo est", et illud: "occultorum agnitor Deus, cognoscens omnia, antequam fiant." Si enim habet scientiam occultorum atque tenebrosorum et omnium quae facienda sunt, cujus ulterius erit ignarus? Non habet igitur communionem haec lux cum ignoratione intelligibilium. Unde scriptum est: "quae communio luci ad tenebras"?

Εἰ δὲ εἴρηταί που, ὅτι σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ *), σκότος ἐν τούτοις λέγεται ἡ ἐν ἀκαταληψίᾳ ἀσάφεια. ἄγνοιαν δὲ ἡμῶν δυνατὸν εἶναι τὴν ἀσάφειαν οὐ μὴν τοῦ Θεοῦ, φωτὸς ὄντος.

Si volunt haeretici dicere, ut derogent deitati, discordare praesentia ad illud, quod dictum est: "posuit tenebras latibulum", hoc est Deus; et illud: "intravit Moyses in nubem, ubi erat dominus": sciant tenebras in his significare incomprehensibilitatis ejus obscuritatem. Possibile est namque per ignorantiam nostram rationum hanc fieri nobis obscuritatem, non in Deo, qui lux est.

Ipsis quoque sermonibus advertendum est, quia idem significat id, quod dictum est, in tenebris et nube seu caligine Deum esse, et latibulum suum in tenebris posuisse, quod significaretur ex his verbis: Et tenebrae in eo non sunt ullae. In ipso igitur non sunt tenebrae, quia neque naturae ejus est, has habere: ipse vero in tenebris et caligine esse videtur nobis, utique comprehensionem ejus non habentibus, cujus substantiae esse noscatur.

V. 8. "Si dixerimus societatem habere cum eo, et in tenebris ambulamus, mentimur, et non facimus veritatem," et reliqua.

Quoniam cum Deus lux sit, sine participatione omnium tenebrarum est, et nullam communionem cum eis habet. Qui ex ejus illuminatur luce, ambulat in lumine secundum verba ipsius salvatoris, dicentis: "donec lumen habetis, ambulate in lumine, ne vos tenebrae comprehendant;"

*) Respicit locum Ps. XVII, 12. καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ.

et iterum: "ego sum lux mundi, qui me sequitur, non ambulat in tenebris, sed habebit lucem vitae." Quisquis enim peccando in tenebris ambulans dixerit, se communionem habere per participium apud Deum, et mente non esse tenebrosa, mentitur, non faciens veritatem. Si enim veritas rebus ipsis manifestatur per eos, a quibus agitur, id est, rebus ipsis, fallitur, qui non facit ea, licet pura verbi prolatione dicat, se confiteri veritatem.

Cap. II. v. 3. 4. "In hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata ejus servamus. Qui dicit se eum scire, et mandata ejus non servat, mendax est" etc.

Τὸ γινώσκειν ἐν τῇ γραφῇ μάλιστα οὐκ ἀεὶ τὸ ἐπίστασθαι δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ πεῖραν τινὸς ἐσχηκέναι καὶ ἡνῶσθαι αὐτῷ.

Sciendi seu cognoscendi sermo in scriptura divina praecipue, non semper notitiam manifestat, nisi experimentum alicujus habere rei, et uniri, tamquam in eo, qui non scivit peccatum, ut illud: "numquam vos agnovi, operarii iniquitatis." Peccatum enim nescivit, non quod non habuit notitiam, quid esset peccatum, sed quia non fecit illud; peccatum namque non fecit, licet expertus sit omnia secundum similitudinem [nostram praeter peccatum. Secundum hanc similitudinem *)] qui custodit mandatum, non cognoscit verbum malignum. Dicit autem ipse Iesus operariis iniquitatis, "numquam vos agnovi", ostendens, quoniam numquam cum eo participati sunt, quibus hoc dicebatur. Hoc modo namque accipiendum est et illud: "tunc autem cognoscentes Deum, magis autem cogniti a Deo" et illud: "novit Dominus qui ejus sunt." Quia vero et pro nosse [et dictum esse **)] positum est sciendi verbum, aperte videtur ex eo quod dictum est: "quoniam cognovi peccata vestra." Deus enim scit peccata, quia illorum habet apud se notitiam. Hoc quoque modo sumendum est etiam illud: "vos estis justificantes vos ipsos coram hominibus, Deus autem cognoscit corda vestra." Similis etiam veritatis est et illud: "sciens autem Iesus malitiam eorum", et illud: "sciens cogitationes eorum." His ita distinctis,

Ὁ λέγων οὖν ἐγνωκέναι τὸν θεὸν, ἐν τῷ ἀνακεκρᾶσθαι αὐτῷ καὶ μετ-

qui dicit se scire Deum et copulatum ei, et habere participium ejus, ne-

*) Haec a Bibliothecis Coloniensi et Lugdunensi perperam omissa ex Parisiensi revocavit Gallandius.

**) Haec delenda censeo.

ἔχειν αὐτοῦ, ἑπόμενον ἀναγκαίως ἔχει, τὸ τηρεῖν αὐτοῦ τὰς ἐντολάς· διὸ καὶ ἀντιστρέφει ἑκάτερα τὰ σημαινόμενα τοῦ γινώσκειν, φανεροῦ ὄντος ἐκ τοῦ προκειμένου. Φήσι γὰρ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, τουτέστιν, ἐπιστάμεθα, ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτόν, ἑνωθέντες αὐτῷ καὶ τηροῦντες αὐτοῦ τὰς ἐντολάς. Ὁ γὰρ μὴ τηρῶν αὐτὰς, φανερός ἐστιν, ἔξω τῆς γνώσεως τυγχάνων.

cessario consequenter habebit, ut et ejus mandata custodiat: quoniam hoc quoque reciprocum est, dum omnino mentiatur, qui, mandata ejus non servans, eum se habere confirmat. Utraque enim haec significantia ex praesentibus indicatur. Ait enim: "in hoc scimus", hoc est, notitiam habemus, et sequitur: "quoniam cognovimus eum", id est, uniti et adhaerentes ei, et ejus mandata servantes. Nam qui non servat ea, palam est, quod a scientia Dei videtur extraneus.

Sic enim sacerdotes filii Eli nescierunt dominum, nequaquam mandata ejus servantes, licet haberent simplicem ejus comprehensionem, cum sacerdotes essent. His ita manifestatis, qui vult scientiam habere Dei, vacet ab omnibus, per quae minime mandata Dei servantur. Haec enim sunt nequitiae materialesque passiones. Sicut enim, nesciens peccatum Iesus neque operatio iniquitatis, plenitudini non fraudatur *), cum sit sapientia et veritas Dei, ita, nesciens judicii diem, non minuitur: quia neque, quando dicitur Deus in scripturis sanctis oblivisci et poenitere et irasci, divinitate minuitur. Quo enim modo illa panduntur, eodem et quod dictum est de judicii ignoratione res obliviscitur **): sicut enim, cum Deus solus sit sapiens et scientiam habeat omnium, oblivio passibilis et poenitentia aut aliquid hujusmodi in eo nequaquam exsistit, cum utique de eo dispensa vitae ***) dicantur. Ita ergo sapientia et veritate Dei ignorantiam non recipiente, propter quandam utilitatem horum, et diem judicii dicitur ignorare, quorum singula aperte monstrabuntur, cum de his fuerit dicendi propositum.

V. 5. "Qui custodit verbum ejus, vere in hoc charitas Dei perfecta est." Et reliqua.

---

*) Locum, quem nec Gallandius sanavit, ita restitui posse putaverim: Sicut enim nesciens peccatum Iesus et operationem iniquitatis, plenitudine (divinitatis) non fraudatur.

**) Locus ita restituendus: Quo enim modo illa panduntur de judicii ignoratione, eodem et quod dictum est, res obliviscitur (Deus).

***) Legendum: dispensative (οἰκονομικῶς).

Qui vere, ex tota anima, et ex toto corde diligit Deum, ejus imperii verba custodit, et re ipsa cognoscitur dilectionem Dei habere, ex qua reprobatur haec modo causa. Qui Deus cum ejus servantur verba diligitur *), et probatur eum habere, qui ejus cognoscitur mandata servare. Quod vero dilectio causa est ejus servandi mandata, manifestatur ex eo, quod dictum est: "si quis me diligit, mea mandata servabit", et ex illo: "si quis diligit, verbum meum custodit, et pater meus diliget eum." His itaque consonanter dicendum est, legem et prophetas pendere per mandata dilectionis. Quia vero e diverso sententia ad nos conversa accusabili ostendit causam probatione, manifeste monstratur ex eo, quod dictum est: "qui habet mandata mea et servat ea, hic est, qui me diligit," simul et ex praesenti sermone, quod dictum est, "qui custodit verbum ejus, in hoc charitas Dei perfecta est." Vere perfectam dilectionem dicens, per quam nihil malorum atque fallacium rerum quis ab hac dilectione poterit segregari **).

V. 7. "Charissimi, non novum mandatum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio" etc.

Quia forte derogabant aliqui evangelistae †) tunc doctrinae, tanquam heri et nuper inceptae, docet, quia mandatum scribit, non tunc primitus hominibus datum, sed vetus, et quod antiquitus habuerunt. Priscum namque mandatum est: diliges dominum Deum tuum, et proximum, sicut te ipsum; quoniam auditum fuerat hoc mandatum olim et a longo jam tempore, sapienter antiquum et in notitiam hominum jam venisse praedicatur.

Ἴσως ἐρεῖ τις, πῶς οἷόν τε ἐστὶ νοεῖν τὴν γραφομένην περὶ ἀγάπης ἐντολὴν ἀπ' ἀρχῆς εἶναι καὶ ἠκοῦσθαι τούτοις, οἷς ἡ ἐπιστολὴ γράφεται. [Εἰ μὲν γὰρ Ἰουδαίους ταῦτα	Poterit autem ††) aliter dicere, quomodo possit intelligi hoc mandatum, quod scribitur de charitate proximi, ab initio esse, et ab eis, quibus nunc scribit auditum, cum non Iudaei, sed

*) Ex qua reprobatur — — diligitur. Haec, ut leguntur vel apud Gallandium, sensu carent. Conjeci equidem: ex qua *re probatur* haec modo causa, quia Deus, cum ejus servantur verba, diligitur.

**) Ita Gallandius ex conjectura. Vulgaris lectio aperte falsa haec est: fallacium *eum, qui* ab hac dilectione *poteris* segregari. Nec tamen G. mihi satisfecit. Videntur aliqua excidisse, nescio quae.

†) Cave, ne Basnagii errorem erres, vocabulum *Evangelistae*, nominativum pluralem esse temere opinantis atque locum nostrum inde graviter increpantis. Sententia plana est, modo teneas, evangelistae esse genetivum singularem.

††) Excidisse videtur: *aliquis*. cfr. verba Graeca.

γράφει εἰκότως τὴν περὶ ἀγάπης ἐντολὴν οὐ καινὴν εἶναι φησί, πάλαι γὰρ αὐτὴν διὰ τῶν προφητῶν ἐπηγγείλατο *)]. Εἰ δὲ οὐκ Ἰουδαῖοι ἦσαν, ὡς παρίστησι τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς, μήποτ' οὖν ἐντολὴ παλαιὰ καὶ ἀπ' ἀρχῆς ὑπάρχουσα καὶ ἀκουσθεῖσα πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐννοίας φιλικὴ διάθεσις. πάντες γὰρ φύσει ἥμερα καὶ κοινωνικὰ ζῶα ὄντες ἀγαπῶσι τοὺς πλησίον.

gentiles essent: sicut ostendit finis epistolae; hoc enim sermone terminatur: "filioli, custodite vos ab idolis." Unde considerandum est, ne forte vetus mandatum dicat et ab initio exsistens, quod etiam ab omnibus hominibus est auditum, id est, amabile effectum per naturalem accedentem sensum. Omnes enim homines cum sint naturaliter mansueta et communia animalia, diligunt proximos.

Unde salvator ad hunc naturalem affectum movens **) ait: "omnia, quaecunque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite similiter". Cum dicit, vetus esse mandatum, ostendit non illud, quod ejus alio se succedente †), sicut est secundum literam testamentum legis. Quae igitur ista sunt vetera? Non propter tempus, et quod eis ab aliis succedatur, vetera sic dicuntur, sed quod antiqua sint et non modo primo coepta. Ad hanc significationem referendus est et antiquus dierum, qui prophetae monstratus est. Sed et jam his, qui ††) propositum habet commendandi praesentia, de dilectione proximi, antiquitus a Moysis temporibus inchoatum dicit, cum mandatum et propter antiquitatem, non propter successionem vetus fuisset dictum. Non enim omnia mandata, quae in antiqua scriptura referuntur, praeterierunt, aliis succedentibus. Semper etenim manent, sicuti praesens, et de honore parentum, et hujusmodi mandata similia, dum figurativa solummodo, et quae sunt futurorum umbrae transierunt.

V. 15. 16. "Nolite diligere mundum, nec ea quae sunt in mundo. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. Quoniam omne, quod est in mundo, cupiscentia carnis est", etc.

Quoniam amicitiae sunt erga Deum, ita ut, qui voluerit esse mundi, inimicus constituatur Dei, consequens est ergo, qui voluerit amicus esse

---

*) Haec omisisse videtur Epiphanius in versione.

**) Fortasse: *monens*. Tamen vulgaris lectio ferri potest.

†) Gallandio haud sanus esse locus videtur. Münchmeierus meus pro *ejus* ut reponerem *vetus* persuasit fere. Si legitur *quod vetus est alio succedente*, vel *alio in se succedente*, sensus bonus est.

††) Fortasse ita: *sed etiam his, quibus*.

Dei, ita ut habeat in semetipso charitatem ejus, recedat a charitate mundi, et quae in eo sunt.

— εἶτα *) μὴ νομίσῃ τίς τὸ σύστημα, τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς παρίστασθαι ἐνταῦθα, ἐκ τῆς κόσμου φωνῆς ἡρμήνευσε, τίνα τὰ ἐν αὐτῷ τυγχάνει, ἵνα ἑπομένως καὶ αὐτοὶ **) ἐκλάβωμεν. ἔστι τοίνυν τὰ ἐν αὐτῷ ἐμπαθὴς καὶ ὑλικὴ διαθέσις, σημαινομένη δι' ἐπιθυμίας σαρκὸς, τῆς στρατευομένης κατὰ τῆς ψυχῆς — καὶ ὀφθαλμῶν ὄρεξις.

Ne quis autem putet, ex eo, quod dixit, mundum, universitatem coeli et terrae et quae in eis sunt, indicari, interpretaturus est ea quae in mundo sunt: ut consequenter etiam eum intelligere valeam. Est igitur in eo passibilis et intellectualis affectus et appetitus, qui per carnis concupiscentiam militare adversus animam designatur.

Contra quam admonitio praebetur, sic dicens: "Non te vincat concupiscentia pulchritudinis." Et alia sententia, quae dicit: "omnis qui vidit mulierem ad concupiscendam eam, jam adulteratus est eam in corde suo." Adhaec autem oculorum concupiscentia est omne, quod per aspectum ad dilectionem irrationabilem usque perducit. Ab hac igitur dilectione nos convenit abstinere, scientes, quia talis mundus transit cum concupiscentia sua, cum utique temporalis exsistat, et a nobis charitatem accipiat. Dei cum sanctis voluntas semper manens virtus est. De qua scriptum est: "justitia immortalis est"; et iterum: "justitia ejus" (hoc est viri beati per reverentiam) "permanet in saeculum saeculi." Quia Dei vero voluntas in actione consistit, indicatur per hoc, quod ait: "non omnis qui dicit mihi: domine, domine, introibit in regnum coelorum, sed qui facit voluntatem patris mei." Per hoc repraesentata generali et actuali virtute, earum species agnoscitur et ex eo, quod dictum est: "inveni David, virum secundum cor meum, qui facit omnes voluntates meas."

Δυνατὸν δὲ ἐκ τῶν προκειμένων ἐκδέξασθαι καὶ περὶ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, οὐκ ἔτι ἀγαπωμένου ὑπὸ τῶν ὑπεραναβάντων τῷ σκοπεῖν οὐκέτι τὰ πρόσκαιρα, ἀλλὰ τὰ αἰώνια. καὶ ἐπεὶ οἱ ἐν αὐτῷ τὸ φιλοζωεῖν προτιθέμενοι διατρίβειν παθητικῶς μεταχειρίζονται τὰ αἰσθητὰ, εἰκότως,

Possibile est ex praesentibus verbis visibilem mundum intelligi, id est, non esse diligendum ab eis, qui valde praecellunt, dum considerant non praesentia sed aeterna; et quoniam, qui habent in ejus amore vivendi propositum, passibiliter in rebus insensibilibus habitare contendunt,

*) ἵνα μὴ Cod. D. Quae lectio ad versionem Latinam propius accedit. Mox pro ἐκ τῆς κοσμοῦ legendum est ex ejusdem codicis auctoritate: ἐκ τῆς τοῦ.

**) Si versionem Latinam sequeris, scribendum est αὐτόν.

ἀλαζονεία βίου καὶ σαρκὸς καὶ ὀφθαλμῶν ἐπιθυμία εἴρηται εἶναι ἐν αὐτῷ *), ὧν πάντων ὁ ὑπερφρονῶν ὑπερκόσμιος ἔσται, ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ μένον ἀεὶ, καὶ ἀγαπῶν τὸν θεόν.

recte superbia saeculi et carnis atque oculorum concupiscentia esse dicitur in eis. Quicunque omnia contemnit, supra mundum erit, diligens Deum et faciens voluntatem ejus, qui permanet in aeternum.

V. 18. 19. "Filioli, novissima hora est, et sicut audistis, quoniam antichristus venit. Et nunc autem antichristi multi facti sunt. Unde dignoscimus, quia novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Sed si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum," etc.

Non de omnibus, qui fallacem doctrinam habent, haec scribuntur, sed de solis declinantibus ad falsam sectam, post instructionem evangelicam, qui tanquam ex Christianis facti noscuntur antichristi: quoniam quantum ad hoc, quod aliquando susceperunt doctrinam Christi ex discipulis Christi, extra eos facti sunt, eligentes fallacibus inesse doctrinis. Quapropter licet annuncient scripturas, non sunt respiciendi, cum utique ab earum voluntate recesserint, et ad impios sensus accesserint: palam facti sunt enim recedentes ab unctione, quam habebant a sancto Spiritu, eo videlicet ostentantes, quod sint antichristi. Christianismi quicunque sunt participes, Christi in eis permanet unctio, id est, chrisma a sancto percipientes, ut possint scientiam spiritualium habere cunctorum; dum illi sint antichristi, qui ab ecclesia salvatoris abscesserint, ut etiam praesidere videantur haeresibus. Recte siquidem dicitur, quod de solis eis sit indicatum hoc, quod ait: "ex nobis exierunt": quia prave sentientes, noluerunt esse nobiscum, propter ipsam utique falsae scientiae voluntatem a nobis alienati. Quia vero non de omnibus false docentibus hoc scriptum est, cunctis palam est. Non enim alios antichristos vocari moris est, quam eos, qui falsa de Christo docent; mundi scilicet sapientibus non in hac significatione subjectis. Requirendi sunt etiam ex hoc verbo, hi, qui diversitatem naturarum introducere moliuntur. Quid autem in hoc, ubi dictum est: "ex nobis exierunt?" Quomodo enim terreni a spiritualibus sunt egressi, cum semper secundum eos longinquo consistant, propter diversitatem substantiae? quomodo autem etiam permanere potuerunt nobiscum, terreni scilicet exsistentes? dum nec quantulumcunque simul valeant esse virtutis insusceptibiles et illi, qui eam habere noscuntur. Igitur, licet figurate dicta sint haec, attamen voluntariam necessitatem ostendunt, a quorum et cohabitatione, quae potest esse malis viris cum bonis, abscesserint, dum vitio suo tales sint facti. Non

*) Patet, scribendum esse αὐτοῖς.

igitur oportet intelligi contrarietatem hoc verbo significari naturarum. Nam si secundum idem ex nobis fuerunt, vel non fuerunt, oppositio jure monstratur. Quia vero secundum aliud quid ex nobis sunt, accedentes ad scripturam divinitus inspiratam, secundum aliud vero non ex nobis sunt, alium praeter nostrum habentes sensum, palam est ex eo, quod unguentum habeant a sancto hi, a quibus recesserunt mali, ut sciant omnia dogmata ecclesiae recta complecti. Consequens est enim, quod, qui semetipsos collegio fidelium segregarunt, antichristi sunt. Quomodo enim non sunt antichristi, qui contraria sapiunt, quam Christi confitetur ecclesia?

V. 29. "Si scitis, quoniam justus est, scitote, quoniam et omnis, qui facit justitiam, ex eo natus est."

Ὁ διειληφώς, φησιν, ἐπιστημονικῶς περὶ θεοῦ, ὡς ὄντος κατ' οὐσίαν δικαίου, εὐθέως γνῶσιν ἕξει, ὡς γεννᾶται ἐκ τούτου, ὁ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ ποιῶν.

Qui disciplinabiliter animadvertit de Deo, qui substantialiter justus est, mox scit, quoniam ex eo generatur, qui justitiam ejus facit:

sicut is, qui scit eum sanctum, magis autem sanctimonium exsistere, tradit semetipsum ut sanctificetur, certe sciens illud, quod ait: "sancti eritis, quoniam ego sanctus sum." Bene autem dictum est, qui facit, non enim dixit: qui fecit, vel: qui facturus justitiam. Operantem enim justitiam commendat virtus, cum sit scilicet actualis. Nullus itaque antequam faciat, quae virtutis sunt, justus est, sed neque dum cessaverit operari eam. Quod vero Deus justus est, ex multis valet agnosci. Moyses enim, "sanctus (inquit) et justus" Dominus. Sicut et per Psalmistam dicitur: "Iustus Dominus et justitiam dilexit." Iste *) item Pater Salvatoris. Dicit enim ad Deum: "Pater juste, mundus te non cognovit." Cum ergo hujus sit filius, tamquam Deus ex Deo, et sanctus ex sancto, ita est et justus ex justo. Nec repugnat his verbis, quod dicitur, eum esse justitiam. Quia enim per substantiam, hoc est, dicitur esse justitia simul et justus, quando is, qui per participationem justus est, numquam proprie justitia nuncupatur, nisi forte ipsum habitum, pro eo, qui habet eum, quilibet intelligat. Quo verbo etiam apostolus usus est, dicens fideles fieri in Christo justitiam: "Eum (inquit) qui peccatum non novit, peccatum pro nobis fecit, ut nos essemus justitia Dei in eo."

Cap. III. v. 2. "Charissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum manifestatum est, quod sumus. Scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus," etc.

*) *Iustus.* Ita Gallandius conjecit. Recte.

Per ea, quae scribit, excitat auditores, ut agnoscant, quales ex Deo sint facti, dicens: o confideles nostri, digni exsistentes ut diligamini, filii Dei sumus, jam a praesenti saeculo: quod saeculum significat, eo quod nunc tales simus, dum constat in nobis, sicuti possibile est in praesenti vita, filiorum adoptio. Sicut enim ex parte cognoscimus, et arrhas spiritus nunc habemus, sic et particulam *) (ut ita dicam) filiorum adoptionem possideamus, dum ad plenum eam in futuro percipiamus. Nondum vero manifestum est, **) virtus et operatio ejus aperta sit: attamen, licet ita se res habeat, scimus quia, cum apparuerit, quod futuri sumus, similes ostendemur patri nostro, visuri eum, sicuti est, hoc est perfecte et indifferenter videntes eum. Dum ergo sit exspectatio, et speret unusquisque, similem se fore Deo, ut excellenter videat eum, castificet semet ipsum, sicuti est castus ille, quem sperat inspicere, mundus corde consistens. Castificat autem se quisque, actus et sapientiam inculpabilem habens. Ait enim scriptura: "animas vestras purgantes ad obedientiam veritatis." Obedit enim veritati, qui scientiam Dei †) in se praecipuam habet. Unde perraro hujusmodi reperitur. "Quis enim," inquit, "gloriabitur, castum habere cor? Et quis fiduciam habebit, mundum se esse a peccato?" Dum sit mundus a peccato, quis actibus castus efficitur? Sic enim et "eloquia domini casta" sunt dicta, castificantia eos, qui secundum ea et intellectum et opus habent. Quia vero sunt provectus apud eos, qui filii Dei fiunt, palam est advertenti scripturas sanctas. Ait enim hic doctor in evangelio suo: "suscipientes Iesum" (hoc est dum credunt in ejus nomine) "potestatem accipere Dei filios fieri." Qui tantum hanc potestatem habet, virtute, et nondum operatione, filius est. Cum autem bene utitur hac potestate, etiam operatione fit filius, cujus se prius tantummodo videbatur habere virtutem, nequaquam exspectans credere in solo Christi vocabulo, sed etiam in ipso: "Omnis inquit, qui credit, quia Iesus est Christus, ex Deo natus est". Assumens enim cum hoc affectu etiam custodiam mandatorum, potius filius adoptatur. Qui enim facit justitiam, ex Deo natus est. Et qui diligit inimicos suos, et orat pro persequentibus se, filius fit coelestis patris. Igitur si in hoc saeculo, in quod ††) ex parte cognoscimus, et quod bonum est agimus, tantus est filiorum Dei provectus, quod oportet credi post haec in futuro? Ego siquidem non habeo quod dicam, sed sequor eum, qui dixit: "nondum manifestatum est, quod futuri sumus: quoniam cum apparuerit,

---

*) Fortasse: particulatim. **) Inserendum ante *virtus* videtur: *licet.*

†) Hoc Gallandii est. Antea: *ei.* Verius Münchmeierus meus conjecit: *ejus.*

††) Legendum est: *in quo.*

similes ei, *qui genuit*, erimus." Hanc itaque perfectionem habendam putandum est in futuro post omnia, dum sicut Pater et filius unum sunt, unum erunt in Patre et filio, qui hanc perfectionem exspectant, similes Patri filioque futuri participatione trinitatis. Quae vero ignorantes aliqui, magnitudinem intellectus de Deo, et mensuram spiritus excellentes *) scientiae, sicuti est Dei substantia, increpandi sunt impie cogitantes. Non enim, quod putant, hoc indicat id, quod dicimus, *videmus eum sicut est* spiritus sancti, et assimilatos ei notitiam ejus habere posse, postquam non potest altera conversatio reperiri. Hujusmodi contemplatione futura, cunctisque pervenientibus ad scientiam plenitudinis Christi, Dei omnia in omnibus facti, dum hoc exstiterit, non differt a Deo, quatenus alter in angelo sit, alter **) in homine. Cessabit enim tum hujusmodi differentia, omnibus trahendis ad unam similitudinem, quae ad Deum perfecta erit. Cum vero dicunt ineruditi: si non est naturae creaturarum, ut habeant scientiam substantiae Dei, falso credunt omnes, dicentes, se intellectum habere Dei. Quod non sapienter dicunt, sed valde fallaciter et captiose. Non est enim impossibile ejusdem rei veraces contemplationes diversas esse, quarum ponitur alia quidem in eo, *quod est*, alia vero, *quid* est, alia autem, *cur* est. Tertia siquidem non fit circa Deum, non habentem utique causam propter quae ***) est. Sunt ergo aliae duae, quarum alia quidem posita in eo, quod est, ostendit, quia ex divinis scripturis et naturalibus intelligentiis de eo tractam †), ex magnitudine et pulchritudine creaturarum ejus, ut est possibile contemplantes eum. Huic concordans etiam apostolus scribit, primitus oportere credere, accedentem ad Deum. Altera vero, qua quaeritur, quid est, cum sit inappetibilis creaturis, in sola trinitate consistit, sciente Patre, quod est filius, et filio, quod est Pater, cum Evangelista dicat, salvatorem dixisse: "nemo novit, quis est filius, nisi Pater, et quis est Pater noster, nisi filius ††), adjiciens: "et cui voluerit filius revelare." Considera, ne in praeceps ruas! Revelat enim de se et de Patre notitiam his, quibus apparet, ostendens et palam faciens semetipsum cordi mentis, ut eam videntes contemplationem habeant Patris. Si vero permanserint contendentes atque dicentes, hanc scientiam Dei secundum substantiam revelare

---

*) Gallandius: *excedentes*.

**) Puto bis scribendum esse: *altera*, nempe *contemplatio*.

***) Repone *quam*.

†) Locus haud dubie vitio laborat nescio quo. Quid si reponas pro *quia*: *notitiam*, mox: *contemplandi eum?* Vel ita: ostendit notitiam, quia (ὅτι) — — tracta, — contemplandi.

††) Male Gallandius: Et quis est Pater noster, nisi filius? —

Filium dignis, quae *) ipse, et Pater, et sanctus habet spiritus, qui perscrutatur etiam profunda Dei, audiant naturae differentiam. Igitur trinitatis scientia substantialis est, creaturarum vero affectus quidam suscipiens magis **) et minus. Et impossibile est, eadem pervenire in eis, quae substantialiter, et in eis, quae per affectum sunt. Cum enim bonus Deus secundum substantiam sit, qui utique omnium causa est, hi, qui facti sunt, boni et sancti, Dei participatione sunt tales, ita ut multa sit differentia boni Dei, et bonae creaturae. Ille namque non ex aliquo, sed substantia talis est, sed neque factura talis. Creaturae vero ex Deo, et non ex semetipsis sunt bonae. Et creatura quidem bona est, ille vero cum bonus sit, bonos nos facit. Haec eadem dicenda sunt et de sancto et de omnibus rebus, quibus Deus substantialiter est. Creaturae vero participatione Dei sunt tales. His ita declaratis, etiam de scientia sermo faciendus est. Cum Deus mens sit, intellectu naturali et substantiali novit ea, quae novit. Creaturae vero, licet habeant, ut sint mens, attamen et scientiam habent, quae est factura, dum mens eorum sit facta. Haec disciplinabiliter magis, non disciplina est. Licet ergo filius, sciens quis est Pater, revelet eum, quibus voluerit, ita tamen hoc palam facit, sicut illis novit esse possibile. Quapropter etiam de Patre revelante filium sunt dicenda, etsi mira, et Pater specie videtur esse, quae dicta sunt, brevi indicio animadvertat a nobis inventa ***). Dicimus scientiam esse, disciplinam esse, et indisciplinabilem habitum. Cui quidem damus majus et minus, non autem hoc quoque disciplinae concedimus. Non enim alia quaedam praeter scientiam exsistens, virtutem intelligendi habet. Ipsa enim posse scientia est, cum mens disciplinabilis, hoc est, ejus, qui disciplinae capax est, alterum habitum disciplinabilem habeat, absque substantia sua. Ex his quilibet indiciis eruditus quodammodo cognoscit differentiam scientiae Dei, quam habet de semetipso, et quam aliquo modo percipere creaturae possunt.

V. 6. "Omnis, qui manet in eo, non peccat. Omnis, qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum," etc.

Sicut is, qui in virtute et disciplina manet, non peccat nec ignorat: ita consistens in Christo, quae justitia est et sanctificatio, non delinquit. Quomodo enim, qui cum justitia est, injustitiam agere potest, aut cum

---

*) Reponendum videtur: *quam.*

**) Fortasse *majus.*

***) Locus Gallandio et obscurus et mutilus videtur, absque ope codd. mss. haud facile restituendus. Recte.

sanctimonio pollutionem habebit? Quod cum ita sit, omnis, qui peccat, factus extraneus Christi, non habet participium nec societatem ejus. Nam cum dicit, *non videt eum*, significat, quod participium non habet ejus. Cui res consequens est, ut neque scientiam ejus internam habere videatur: dum is, qui in superficie perceptionem Dei habet, peccare possit, quales erant filii Heli, sacerdotes. Sed et alii similiter sacerdotes, qui, cum putabantur scientiam Dei habere, peccabant, et peccantes efficaci scientia privabantur, imaginariam tantummodo scientiam habentes ejus. Sicut enim qui perceptionem habet in superficie boni, agit male, cum nullus male agens habeat disciplinabilem intellectum boni. Nam si nosset utilitatem boni, eligeret participationem ejus, ut per ejus effectum utilitatem ejus acquireret, intelligendo et agendo, quod bonum est. Itaque, qui scientiam habet Dei, sapienter participatur eo, qui est bonus, justus, sanctus, et nihil agit, quod his rebus adversum est. Qui autem sensibilium rerum scientiam habet, solummodo figuram speciei rerum sensibilium percipit. Nec tamen operatur secundum eam. Sentiens enim aliquis ignem, et aquae perceptionem habens, non urit, non calefacit, non humectat; dum utique disciplinam intellexit, non speciem ejus habuerit, cum haec disciplina aliquid sensibile non sit, ut operetur secundum eam. Praebet enim operationes proprias ei, qui percipit eam. Cum haec divisio scientiarum, quoniam bonum sensibile non est, sed intelligibilis essentia Deus est, qui est in bono, dum participatur Deo, non peccat, quando ipsa scientia mox agit, ut operationem habeat, quae intellectum verum bonitatis habuerit. Haec ergo scripta sunt secundum continuam congruentiam, quorum reciprocationes, quicunque novit, bene agit. Nam si omnis, qui in Deo est, consequens est, ut non peccet, omnis, qui peccat, consequens erit, ut in Deo non sit. Hoc quidem primum est, altera vero hujus dicti congruentia est: quisquis habet peccandi propositum, habebit consequentiam non videndi nec cognoscendi Deum, cujus denuo reciprocatio cum oppositione generatur; ita omnis, qui novit et vidit eum, non peccat. In hac ergo continua congruentia significatur eruditio trina. Primum cum dicitur differentia videndi ad cognoscendum, dicens ita non posse scire Deum, qui disciplinabilem non habet intellectum, sed nec videre eum, qui eo expertus non est. Super illa vero etiam hoc dicendum est, qui ex operibus ejus sensibilius percipit, vidit eum, revelante filio. Sed etiam qui divinam doctrinam novit, scientiam ejus habet *).

*) His, quae hactenus ad versum 6. disputata sunt, congruere fere videntur, quae in scholiis ad eundem versum leguntur, brevissima quidem: *τοῦ γὰρ κατὰ μηδένα τρόπον αὐτοῦ χωριζομένου, πῶς ἁμαρτία ἅψασθαι δύναται; ὁ*

V. 8. "Qui facit peccatum, ex diabolo est, quia ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit filius Dei, ut solvat opera diaboli."

*ἐπειδὴ γὰρ πρὸ πάντων *), τραπεὶς ὁ διάβολος ἐν τῷ ἁμαρτάνειν γέγονεν, ἐξ αὐτοῦ χρηματίζει πᾶς ὁ ἁμαρτητικῶς ἐνεργῶν.*	Quoniam prae cunctis diabolus versus est ad peccandum, ex eo nomen habet. [Diabolus ergo Graeco vocabulo seductor, seu accusator, vel derogator significat.]**) Et omnis, qui operatur peccatum, potest tali appellari vocabulo.

Possibile enim hoc, quod ait ab initio peccare diabolum, etiam sic intelligi:

*— προάρχεται γὰρ ἐν τῷ ἁμαρτάνοντι, δι' ὑπερβολὴν ***) λογισμῶν πονηρῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰούδα.*	quia omni homine faciente peccatum, diabolus, per eum ab initio habens principatum in eo, qui peccat, per *submissiones* malarum cogitationum, sicut in Iuda factum tum, cum misisset diabolus in cor ejus, ut traderet dominum, initium in eo peccandi fuit.

His congruum etiam, quae de Anania dicta noscuntur. Cum prius enim complesset diabolus cor ejus, postea peccavit, ipse contingens de pretio praedii, quod vendiderat, occasione benefaciendi. Respondeat aliquis in hoc loco, dicens, quid efficeret diabolus in peccatoribus, cum ipsi prius peccaverint, dantes ei locum? Dicendum est, idem esse facere peccatum, quod peccare, cum datur diabolo locus. Dat enim ei locum concupiscentia, quam, fragili cogitatione subjectus, postquam susceperit eum †), actualiter peragit peccatum. Hoc enim significat quod dictum est: qui facit peccatum.

εὖ δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν, ποιῶν, ἀλλ' οὐ, ποιήσας. τοῦ μετανοήσαντος οὐκ ἔτι	Bene siquidem dictum est qui facit, non ait, qui fecit, cum si ††) poe-

δὲ ἁμαρτάνων, φησὶν, οὐχ ἑώρακεν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν· τοῦτο γάρ ἐστι γνῶσις ἐπιστημονικὴ καὶ ἐνδιάθετος κατανόησις θεοῦ, τὸ μὴ ἁμαρτάνειν.

*) *πρὸ πάντων* scribendum ex auctoritate Cod. D.

**) Quae uncinis seclusimus, ea haud dubie ab interprete Latino explicandi causa adjecta sunt.

***) Matthaeius *ὑποβολὴν* conjecit, quae lectio Latina versione confirmatur.

†) Nempe diabolum.

††) In Bibl. et Colon. et Lugdun. legitur ita: cum is poenitens. Galland. reposuit: cum is *qui*. Ex graeco exemplo rectius opinor restituimus: cum *si*.

ὄντος ἐκ διαβόλου, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἐνεργήσαντος *) αὐτὴν **) ἔτι. nitens fuerit post peccata, jam non sit ex diabolo, sed ille sit ex eo, qui operatur ad peccatum.

Si enim etiam peccati servus est, qui facit peccatum, non etiam, qui fecit. Omnis enim, qui facit peccatum, servus est peccati. Quapropter increpandi sunt haeretici, dicentes, eos, qui peccant, naturaliter malos ex diabolo esse, et ***) substantialiter esse malum. Diabolus enim non substantialiter, sed voluntariae operationis indicium est. Posita est autem et causa, propter quam ex eo sunt peccatores, palam faciens, non substantiam ejus, sed operationem. Peccare namque operatio est, nullus autem naturaliter hoc agens. Igitur peccare voluntarium est. Destruitur autem scientia ejusmodi hominum etiam ex his, quae sequuntur. Ait enim: "in hoc apparuit filius Dei, ut solvat opera diaboli." Opera namque diaboli sunt ea, quae satanae voluntate perficiuntur. Quapropter etiam haec solvuntur, dum si essent substantialiter, solvi non possent, et maxime cum ipsi dicant, mali naturam ingenitam. Sed †) autem ingenita, et sine perditione est. Dum vero solvantur opera diaboli, igitur voluntaria sunt haec, non utique involuntaria. Quod autem ait, apparuisse filium Dei per incarnationem, hoc factum esse dicendum est, quando in carne apparuit, et in ea manifestatus est.

V. 9. 10. "Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia sanctum ††) ejus manet in eo, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc manifestantur filii Dei et filii diaboli."

Haeretici, qui per omnia falluntur in omnibus, etiam per hunc sermonem volunt derogare divinitati, dicentes, nativitatem, quae ex mundi creatore fit, peccatricem esse, dum ea nativitas, quae ex Deo novi testamenti, non possit hoc agere: et, sicut putant ipsi, veteris testamenti verba concludunt, ubi scriptum est: "filios genui et exaltavi, ipsi vero me spreverunt;" et illud: "Deum, qui genuit te dereliquisti." Quibus inferunt verbis, dicentes: si, qui nascuntur ex opifice mundi, peccant, hic vero dicitur, "omnis, qui est ex Deo, peccatum non facit"; cum filii differentes sint, quando alii quidem peccant, alii vero nequaquam; necesse est etiam, patres eorum diversos esse. Haec autem sapiunt indocte,

---

*) *Ενεργοῦντος*. recte Cod. D.

**) *αὐτὴν*, nempe *ἁμαρτίαν*.

***) Inserendum putaverim *diabolum*.

†) Gallandius: *si*. Recte.

††) Bene Gallandius: *semen*.

eo quod non intelligunt scripturae verba. Non enim scriptum est: "omnis, qui natus est ex Deo, non peccabit", sed "peccatum non facit," cum utique non faciat peccatum, qui secundum justitiam operatur. Hic enim est, qui ex Deo natus est, habens nativitatem ejus, in quantum facit justitiam, et ideo peccatum non facit, quoniam non potest peccare, qui videtur habere virtutem. Et illud *) siquidem, quos introducunt filios peccatores, cum justitiam facerent, peccare non potuerunt, tunc utique peccatum facientes, cum reliquerunt genitorem, et spreverunt eum, qui exaltavit illos. Hoc etenim eis evenit, quoniam cessaverant justitiam operari. Quapropter contraria non sunt verba, quae posuerunt de diversitate filiorum: neque enim demonstrant patres.

Καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι τοῦ μὴ δύνασθαι ἁμαρτάνειν, λέγων, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ μένει· τί δέ ἐστι τὸ σπέρμα τοῦ Θεοῦ; ἢ ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοίτησις, δι' ἧς ἀνεγεννήθημεν**).— Τὸ οὖν οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, φησὶν, ἀντὶ τοῦ ἀνακόλουθόν ἐστι καὶ ἀνάρμοστον. οὐ γὰρ ἐνδέχεται τὸν τὴν πνευματικὴν φυλάττοντα γέννησιν καὶ πνευματικὰς καὶ καθαρὰς πράξεις ἐπιτηδεύοντα, κατ' αὐτὸν (κατὰ ταὐτόν) καὶ ἁμαρτάνειν.

Denique, quia non possit peccare, qui ex Deo natus est, etiam causam dixit idem: quia semen ejus in eo manet, quod divinitus venit. Hoc semen aut virtus est, aut spiritus filiorum adoptionis. Et si propterea peccare nequit, possibilitas haec naturalis non est. Sed propter aliquam causam facultas peccandi prohibita est, hoc est, propter Dei semen ***).

Καὶ γὰρ λέγοντες, μὴ ἀδικεῖν τὸν δικαιοσύνην ἔχοντα, οὐκ ἀδυναμίαν φυσικὴν δηλοῦμεν, καθ' ἣν λέγομεν, τὸ ἄλογον ζῶον ἐπιστήμην τινὰ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ὅτι δυνάμενος οὐ βούλεται ἁμαρτάνειν.

Dicentes autem, quia cum contraria simul non exsistant, non potest injustitiam facere, qui justitiam habet, non possibilitatem significamus naturalem, secundum quod dicimus, non posse irrationabile animal disciplinam aut aliquid simile possidere.

His dictis sequitur, quod manifesti sunt filii Dei et filii diaboli. Si enim omnis, qui facit peccatum, ex diabolo est, et is, qui ita agit, ma-

*) Legendum esse censeo *illi*.

**) In Scholiis haec praeterea adjecta leguntur: ἤτις οὐκ ἀφίπταται ἡμῶν, εἰ μὴ διὰ τῶν αἰσχίστων πράξεων λυπῶμεν αὐτό.

***) Ibi interpretationis Didymi compendium aliquod fecisse videtur Epiphanius.

nifestatur, quia filius diaboli est: sicut Helymas magus, cum esset plenus omni dolo et omni iniquitate, agnitus est filius esse diaboli. Et quoniam omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, cum habeat in semetipso Dei semen, qui ita non peccat, invenitur aperte filius esse Dei.

ἐν δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ἵνα μή τις σοφίσηται λέγων, τέκνα θεοῦ ἡμᾶς τίθεσθαι πάντας τοὺς μὴ ἁμαρτάνοντας. τὰ γὰρ βρέφη ἁμαρτίαν οὐ ποιοῦντα, οὐ ῥητέον τέκνα θεοῦ εἶναι. ἐξ ἡλικίας γὰρ, ἀλλ' οὐκ ἀρετῆς κωλύονται τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν. Φαμὲν τοίνυν, οὐχ ὑγιῶς λέγεται περὶ βρεφῶν, ὅτι ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ. Οὐ ταὐτὸν γὰρ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν τῷ (τοῦ) μὴ ποιεῖν ἁμαρτίαν. τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως ἔοικε, τὸ δὲ ἐκ διαθέσεως ὑπάρχει *).

Ideo autem ego adjeci: "qui ita non peccat", ne quis nos circumveniat, dicens, filios Dei nos dicere non peccantes. Parvulos enim, peccatum non facientes, dicendum non est, filios Dei esse. Aetate namque prohibentur, non virtute peccare, ut non aliud quicquam dicamus, asserentes non salubriter exponi de infantibus, qui peccatum faciunt. Non enim idem est peccare **), et peccatum non facere, illud namque aetas prohibet, hoc autem virtus expellit.

V. 10. "Omnis, qui non facit justitiam, non est de Deo, et qui non diligit fratrem suum."

Quoniam, qui facit justitiam, ex Deo natus est, consequens est, ut, qui ita natus est, diligat fratres. Qui non habet justitiam, non faciendo eam, et odio habendo fratrem suum, ex Deo natus non est, non aliquo ***) modo, nisi quia natus ex eo non est. Non enim respiciendi sunt illi, qui dicunt, non esse istos ex Deo, propter terrenam naturam.

V. 11. 12. "Quoniam hoc est mandatum, quod audistis ab initio, ut diligamus invicem, non sicut Cain, qui ex maligno erat, et occidit fratrem suum, quia opera ejus maligna erant, fratris autem justa." Quoniam mandatum ab initio habemus, ut invicem diligamus, non oportet odisse fratrem, ne in maligno secundum Cain esse reperiamur, qui fratrem occidit suum. Iste namque peremit Abel, fratrem suum. Quae vero causa fuerit occidendi fratrem, significavit: "quia opera ejus," inquit, "maligna erant, fratris autem justa". Cum enim respexisset Deus

*) In scholiis sententiarum series, ut in catenis solet, aliquanto turbata videtur. Eam servavit integram Epiphanius.

**) Ex auctoritate Graeci exempli rescribendum est: *non peccare*, quod vel ipse sensus flagitare videtur.

***) Gallandius: Mallem, *non alioquo*. At retineri potest, quae impressa est lectio; vel enim apud Ciceronem aliquis pro alius quis usurpatur, v. de offic. I, 7. de orat. II, 42.

super Abel et *) munera, super Cain autem et oblationem ejus non respexit; et hac causa percussus invidia Cain mortem operatus est adversus proprium fratrem. Quapropter, licet dicatur ex maligno esse propter opera tunc mala, tamen non naturaliter est in illo. Per hunc sermonem ostendit, quia sit homicida Cain, dicens, eum peremisse proprium fratrem. Nam et in libro qui leprogenesis **) appellatur, ita legitur, quia Cain lapide aut ligno percusserit Abel, unde deputandum non est, percussione dici solummodo fieri vulnus, sed absolute omnem plagam, quae lacerationem facit in corpore.

V. 13. 14. "Nolite mirari, fratres, si odit vos mundus. Nos scimus, quoniam transivimus de morte ad vitam, quia diligimus fratres."

Non est mirandum, si pravi homines, qui nominantur mundus, odio habent eos, qui secundum Christum pie vivunt. Tunc enim magis esset mirabile, si diligerent eos. Quapropter et si nos odit mundus, Ioannes inquit, verumtamen disciplinabiliter novimus, quod relinquentes mortem, in vita sumus, fraternam charitatem habentes in pectore. Mortem et vitam in his, non illa, quae communiter dicuntur, percipere debemus, quibus etiam irrationabilia animalia participantur, sed vitam aeternam, quae ex fide salvatoris et virtute generatur, et contrariam ei mortem, sequentem mox peccatorem, quoniam, qui in hac morte est, non habet Dei memoriam, quia nec respexit intelligibilem lucem. "Non est enim", inquit, "in morte, qui memor sit tui": et iterum: "illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte." Discedendum ab ea est jam, non peccando, nec oblivionem habendo Dei, ut transeamus ad vitam, quae morti videtur esse contraria. Nam quae deducit nos ad charitatem fratrum, sequenda est.

V. 14. "Qui non diligit, permanet in morte."

Quoniam qui diligit fratres, secundum Deum, ad vitam ex morte transit: qui non habet hanc charitatem, permanet in morte. Sicut erat mortua vidua, quae in deliciis degebat (1 Tim. V, 6), licet communem haberet vitam. Qui enim sic vivit, necessario ***) abibit memoria Dei. His ita manifestatis, si quis non habet figuram, qua charitatem designat fratris, in morte est, sicut e diverso procul abest, qui virtu-

*) Omisit G. recte.

**) Rescribendum est *leptogenesis*. De quo libro apocrypho, qui etiam λεπτὴ γένεσις, τὰ λεπτὰ γενέσεως, μικρογένεσις vocatur, si quis plura scire cupiat, evolvat I. A. Fabricii Codicis pseudepigraphi V. T. Vol. 1. p. 851-864.

***) Deesse videtur *ei*.

tem habet, secundum quam non reputat aliquid malum, nec proximo malum facit.

Cap. IV. V. 1. "Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sunt."

Quoniam multi pseudoprophetae prodierunt in hoc saeculo,

Ὅνπερ γὰρ τρόπον πρὸ τῆς χριστοῦ παρουσίας ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὄντων θεοῦ προφητῶν ἐτύγχανον πολλοὶ ὑποκρινόμενοι τὴν προφητείαν, ὡς χρείαν εἶναι ἐξεταστικῆς, τίνες τῶν λεγόντων, τάδε λέγει κύριος! πνεῦμα ἅγιον καὶ θεοῦ λόγον εἶχον, καὶ τίνες ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος κινούμενοι, τοῦ ψεύδους ἦσαν προφῆται. οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν, τῶν ἀποστόλων ἐν χριστῷ λαλούντων καὶ πνεῦμα ἅγιον ἐχόντων, ὃ δέδωκεν ὁ κύριος, πολλοὶ ψευδαπόστολοι προεκλήθησαν *) ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὑποκρινόμενοι τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν. Ἀναγκαῖον οὖν ἔχειν ἐκεῖνο τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν, ἤγουν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὃ ὠνόμασται διάκρισις πνευμάτων, ἵνα ἐπιστήμην ἔχωμεν δοκιμάζειν τὰ πνεύματα, ὥστε τῷ μὲν πιστεύειν, τῷ δὲ ἀνθίστασθαι.

quemadmodum ante adventum Christi, cum essent in Iudaea Dei prophetae, multi exsistebant, fingentes se habere prophetiam, et opus erat examinabili disciplina, quoniam quidam eorum dicentes: haec dicit dominus! Spiritum sanctum et Dei verbum habebant, et quidam spiritu maligno moti erant, prophetae falsitatis; sic et post adventum Christi apostolis in Christo loquentibus et spiritum sanctum habentibus, quem dedit Iesus, cum resurrexisset a mortuis et largissime ministravit, assumptus in coelis **), multi falsi apostoli a diabolo sunt *producti*, fingentes evangelicam se habere doctrinam. Quapropter necessarium est illud sancti spiritus donum, quod spirituum discretio nuncupatur, ut disciplinam habeamus, per quam probemus spiritus, ut alii quidem credamus, alii resistamus.

Cum itaque reddidisset causam, quoniam oporteat probari spiritus, et non omnibus credi, intulit, dicens, multos falsos prophetas in mundum prodiisse. Et quidem pseudoprophetarum pluraliter edixisse, non admiremur. Qui vero etiam Dei spiritus ita denominavit, cum adjectione universali dicens: "omnis spiritus, qui confitetur Iesum Christum," nec non et illud: "spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt:" consequens est dicere, quod unus et idem spiritus Dei, est Patri unicus et filio: qui pluraliter nominatur, in diversis describitur, qui eo participantur,

*) Verius in Cod. D. *προεβλήθησαν*, quae lectio Latina versione probatur.

**) Amplificasse sententiam Didymi videtur Epiphanius.

quale est spiritus Heliae, et spiritus uniuscujusque sanctorum, ita ut tanti spiritus esse videantur, quanti sunt, qui eo participantur. Possibile est enim, et uniuscujusque sacri doctoris disciplinam spiritum ejus dici. Sic enim intelligitur quod dictum est, ut non omni spiritui credatur: quatenus ea, quae pseudoprophetarum sunt, adversemur, consentiamus eis, quos per probationem ex Deo esse cognovimus. Non est itaque mirandum, si falsi apostoli hi, qui transformantur in ministros Christi, falsi prophetae sunt dicti, quando etiam ipsi apostoli frequenter in testamento novo prophetae nominantur: sicut in epistola ad Corinthios invenitur, in qua legimus: "et spiritus prophetarum prophetis subditus est," cum de apostolis diceret; et in apocalypsi frequenter Ioannes propheta nominatur.

V. 2. 3. "Hinc cognoscitur spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Iesum Chrisum in carne venisse, ex Deo est, et omnis spiritus qui negat Iesum, ex Deo non est, et hic est antichristus, quem audistis, quia venturus est. Et nunc in saeculo est."

Cum dixisset, omni spiritui non esse credendum, antequam ab aliquo probatus esse noscatur ex Deo, dedit etiam signum, quod si ab aliquo spiritu desit, ille utique erroris, non est Dei. Hoc ergo indicium hujus modi rei dicunt esse: omnis, inquit, spiritus qui confitetur domini verbum. Qui cum esset in forma Dei, formam suscipiens servi, in carne venit, ita ut appareret et pateretur in ea pro nobis, secundum quod dictum est: "manifestatur in carne," et illud: "Christo passo pro nobis in carne." Qui ergo ita confitetur, ex Deo est, dum dispensationem vere factam doctrinabiliter fateatur. Si quis vero solvit Iesum, et purum Deum verbum extra carnem esse putat, et non vere hominem dicit, et universa dispensationis ejus facta pro phantasia confirmat, cum hujusmodi spiritus erroris, ex Deo non est. Sed dicit aliquis, multos haereticorum confiteri ejus praesentiam incarnatam, quales sunt novi prophetae de Phrygia procedentes. His respondendum est, quia sicut nullus dicit dominum Iesum nisi in spiritu sancto, non vocitandum *). Nec consequenter daemones et homines fictos, nec non et haereticos dicamus spiritum habere sanctum, quod est incongruum satis et impium. Nam si non voce solum, sed etiam operibus et affectu vero, non dolo dominum Iesum dicat aliquis, hic vere in Spiritu sancto eundem dominum confitetur. Sicut quibus dixit Iesus: "vos me vocatis magistrum et dominum, et bene facitis. Sum etenim vester magister," qui suscipitis doctrinam meam, et dominum, servitis enim voluntate germana, facien-

*) Legendum est: *voce tantum.*

tes quae dico, impletis voluntatem patris mei, qui in coelo est, sicut ego. Non habent spiritum sanctum, qui dicunt dominum Iesum, et non faciunt quae praecipit, cum procul ab eo sint corde, solis eum labiis honorantes. Quando *) illi habent Spiritum sanctum, qui operibus et affectu vocant dominum Iesum: ita qui confitetur dominum Iesum Christum consensu integro et vero, in carne venisse, dicens sapiendo et agendo, quae in humanitate docuit, insuper et imitator ejus effectus est, praesente imitatione supernae conversationis, hic spiritum habet ex Deo, maxime si sequatur vestigia, veniens usque ad hoc, ut compatiatur et crucifigatur et commoriatur ei: cum spiritus erroris e diverso consistat, licet labiis confiteatur Iesum in carne venisse. Negans enim virtutem, qua fingit esse pium, operibus respuit Iesum, et licet confiteatur eum in carne venisse. Veniente namque eo, quaerere et salvare quod perierat, et tollere mundi peccatum, cum ipse in perditione et peccato consistat, rebus ipsis negat, adventum ejus in carne factum. Sunt autem quidam haeretici, qui neque usque ad sermonem consentiunt, in carne venisse Iesum, sed aut corpus coeleste eum detulisse putant, aut certe usque ad phantasiam hominem apparuisse confirmant. Possunt igitur haec etiam spiritualiter **) exponi. Quoniam enim verum est illud, quod dicit: "vivo ego, jam non ego, vivit autem in me Christus," ut semper mortificationem Iesu in suo corpore circumferre videatur, manifestata in mortali carne sua vita ejus, quem confitetur, ostendit, in qua carne venerit Iesus, cum in diversa conversatione sit positus, qui solvit et sejungit a semetipso Iesum. Qualis est qui negat eum. Qui enim confitetur Iesum, habet eum in semetipso, et exsistens in eo secundum quod scriptum est: "quisquis confessus fuerit me, confitebor et eum coram patre meo." Qui vero negat, ex omnibus segregatus est. De eo namque quod dicit: "quicunque negaverit me, negabo et ego eum." Hic propositio non assumitur, sicut ait ibi: "confitebor et ego eum coram patre meo." Figuraliter itaque dicit de antichristo, quem venire audivimus: quia jam in mundo est, hoc est,

προώδευσαν γὰρ αὐτοῦ αἱ αἱρέσεις,***) χαρακτηριστικὸν τὸ διὰ ψευδοπροφητῶν καὶ πνευμάτων λύειν τὸν Ἰησοῦν, ἐν τῷ μὴ ὁμολογεῖν αὐτὸν ἐν

per pseudoprophetas et spiritus errorum, per quos solvitur Iesus, quando non confitentur eum in carne venisse. Quod autem ait *nunc*,

*) Gallandius: *quomodo*, recte.

**) Gall. *specialiter*. Vereor tamen, ne hoc ex errore typothetae magis, quam ex conjectura editoris ortum sit.

***) Matthaeius recte interponendum esse censet, ὦν.

σαρκὶ ἐληλυθέναι. τοῦ λέγειν *), καὶ νῦν, πραπτικῶς ἀκουστέον.

per hoc quod agitur ab illis intelligendum est.

V. 6. "Qui cognoscit Deum, audit nos, qui non est ex Deo, non nos audit."

Si secundum litteram verbum audiendi percipimus, non videtur esse verum, quod dictum est, dum omnes, parvi et studiosi similiter, vocem audiant exponentis. Unde quidam pro intelligentia haec percipiunt, id est, ut consentiamus, et, quae dicuntur, audientes faciamus: qui ignorat, quae faciat, non audit. Qui est ex Deo, audit eos, qui haec dicunt, et operibus exercere contendunt. Positum est enim pro intelligere, audire, ubi ait: "legem non auditis," hoc est, non intelligitis, et illud: "qui habet aures audiendi, audiat," hoc est, consentiat, et illud: "non audivit populus meus vocem meam," et illud: "si populus audiisset me." Unde quaestio nascitur, utrum in verbis significativis eadem ipsa, an alterum eorum oportet intelligi, quale est, ubi dicitur: "oves meae vocem meam audiunt."

V. 7. 8. "Charissimi, diligamus invicem, quoniam charitas ex Deo est. Et omnis qui diligit fratrem suum, ex Deo natus est, et cognoscit Deum: qui non diligit, ignorat Deum, quia Deus charitas est."

ὥσπερ δὲ ἔγκλημα καὶ ψόγον φέρει τὸ μὴ αἱρουμένῳ τὸ αἱρετὸν καὶ φιλοῦντι τὸ φιλητόν· οὕτως ἔπαινον περιποιεῖ τοῖς ἀγαπῶσι τοὺς ἀξίους τοῦ ἀγαπᾶσθαι τῷ εἶναι ἀγαπητούς. Πότε δὲ τοῦτο ὑπαρχθῆναι δυνατὸν, ἢ ὅτε αἴρει ὁ σωτὴρ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἵνα δειχθῇ ὁ ἄνθρωπος, οἷος ὑπὸ θεοῦ γέγονε, καθ' ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα ὑποδειχθεὶς τοῦ πεποιηκότος. οὕτω γὰρ φανερωθεὶς ὁ ἄνθρωπος, εὐθὺς ὢν ἀγαπητὸς καὶ ἄξιος τοῦ ἀγαπᾶσθαι τυγχάνει. ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἀποσταλεὶς σωτὴρ τῷ κόσμῳ,

Sicuti crimen et vituperationem habet, qui non eligit, quod eligendum est, et non amat, quod amandum est, ita laudem conquirunt diligentes dignos, et eos, qui diligendi sunt. Quando autem haec magis provenire potuerunt, quando tulit salvator peccatum mundi, et **) ostenderetur homo, qualis a Deo sit factus, per similitudinem et imaginem demonstratur ei, qui fecit eum. Dum talis enim apparuerit homo, mox dilectus exsistens, fit divinitus ***), ut diligatur; quia salva-

*) *Τὸ λέγειν* verissima est Matthaeii conjectura, Latinis verbis comprobata.

**) Ut latina graecis respondeant, lege *ut*. Mox legendum est, demonstratus, *ὑποδειχθείς*.

***) Pro *divinitus* legendum est *dignus*. Hujus conjecturae fidem nobis facit exemplar Graecum.

ἀγάπῃ, τῇ πρὸς τὰ ἑαυτοῦ ποιήματα καὶ τοῦ πατρὸς, ἐπὶ ἀναδείξει τοῦ κάλλους τῶν καθ' εἰκόνα θεοῦ γεγονότων. οἱ ταύτης τῆς δωρεᾶς τυγχάνοντες ἀγαπητοὶ τυγχάνουσιν, ὅθεν ἀλλήλους ἀγαπῶσιν. ἔχει γὰρ ἕκαστος καὶ τὸ ἀγαπητικὸς εἶναι, ἐντολὴν ἔχων τοῦ ἀγαπᾷν τὸν πλησίον.

tor missus in mundum, per dilectionem Patris, ad creaturas suas venit, ut remissionem concederet peccatorum, et ostenderet pulchritudinem eorum, quos fecit ad imaginem et similitudinem Dei. Qui hoc donum promeruerunt, dilecti sunt, unde in vicem diligunt. Habet enim unusquisque, ut dilectus sit, et ut diligere possit, dum mandatum acceperit proximum diligendi.

Cum haec itaque dixisset hic doctor, amplius excitans, ad eaque invitans illos, quibus scribit, intulit, dicens: "quoniam charitas ex Deo est." Potius ad invicem nos diligere festinemus, ut transscendens omnia bonitas obsequatur. Quid est autem ex Deo generari? Generaliter enim hoc omni se invicem diligenti proveniet, ut filius Dei vocetur, cui etiam, ut peccare possit, non inerit, quod semen habeat in semetipso generantis Patris. Sequitur etiam eum, qui ex Deo natus est, ut sciat genitorem Deum esse charitatem. "Propterea enim," inquit; "charitas ex Deo est, et qui habet hanc, natus ex Deo est et cognoscit eum: quoniam ipse, qui genuit et cognoscitur, charitas est." Sic *) enim causa est, ut sapientes et justi et sancti simus, factus nobis Christus a Deo sapientia, justitia, sanctimonium, ita causa est, alterutros diligendi, quod Deus charitas est. Eo namque participari secundum quod charitas est, habemus charitatem ex eo, et diligimus invicem. In sequentibus autem congrue etiam salvator charitas esse monstratur. Ait enim, in filio qui missus est pro salute nostra ejus charitatem exsistere, sic scribens: "in hoc est charitas." Quasi aliquis, ostendens Iesum, diceret, in hoc est Dei verbum, in hoc est veritas et sapientia Dei.

Οὐκοῦν ὁ εἰπὼν, ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστὶν, οὗτος πάλιν οἶδεν ἀγαπὴν ἐκ θεοῦ, ἥντινα οὐκ ἀλλὴν εἶναι νομιστέον, ἢ τὸν μονογενῆ, ὥσπερ θεὸν ἐκ θεοῦ, οὕτω καὶ ἀγάπην ἐξ ἀγάπης, ὄντα.

Quapropter charitatem ex charitate, Deum ex Deo Patre salvatorem sentire debemus.

Ante paulum namque definiunt **), non differre in Deo, ut justus et justitia dicatur. Quibus copulandum est, non differre, ut diligens et dilectio idem esse dicatur. Sicut enim, cum transnominatur a justitia, justus vo-

*) Legendum est *sicut*.

**) An definivimus? Galland.

eatur; non enim justitia participatur, sed ipse hoc est; ita cum diligens dicitur, non quia dilectio sit, ita vocatur. Quapropter, quae ita sunt posita de Deo in scripturis, univoce, non transnominative dicuntur, et illud univocum in tali appellatione sumendum est, quorum una quidem ratio, sed nomina plura sunt.

V. 12. "Deum nemo vidit unquam."

Cum invisibilis sit Deus, nullus enm sensibiliter vidit unquam, quando non potest videre aspectus corporalis incorporalia. Sed quoniam divinitatem separant quidam haeretici dicentes, veteres scripturae Deum visibilem esse ostendunt, eo, quod quidam eum vidisse referantur, novae autem invisibilem, propter praesentem sermonem, et illud quod in evangelio scriptum est: "Deum nemo vidit unquam," requirendi sunt, quam dicant esse substantiam ejus, qua putant Deum esse visibilem. Et si non pervertatur a se mens eorum, corpus eum dicent, cum nulla alia substantia sensibiliter videatur, nisi corporis. Dumque hoc concesserint, considerent, quae incongrua et impietate plenissima subsequantur. Omnino namque et incorruptibile erit et divisibile et aut inanimatum aut animatum. Repente autem et inconsequens erit, ut inanimatum non intelligat, eo, quod neque sentiat. Animatum vero ut sit, compositum et non sine principio erit. Non enim est sine principio quod componitur de simplicibus. Composita sunt autem, et in principio ejus anima et corpus. Ex his enim animatum constat. Et cum non habuerint aliqui solutionem, tantis scilicet incongruis subsequentibus, rursus interrogemus, unde affirment, visum ab aliquibus creatorem. Etsi quidem Moysen protulerint, sciant, quia praeterquam quod diu rogavit, intelligibiliter, non sensibiliter ei Deus apparuit. Dicendum namque est, quia faciem non vidit, sed postrema Dei. Haec autem sunt creaturae, quarum generationes conscripsit. Haec namque postrema et post Deum sunt. Si ergo haec vidit, ut ex magnitudine et pulchritudine eorum, propinquitate eorum, creatorem contemplaretur, non per aspectum, sed mente conspexit eum. Si vero Isaiam in medium forte deduxerint, dicentes eum vidisse Deum, et ille obvelatum vidit Deum, sacris animalibus velantibus alis suis non solum faciem, sed etiam pedes sedentis in throno *). Sed cum Isaiae dicta, multa expositione egeant, hoc in tempus aliud differamus **). Sed, inquiunt, scriptum est, apparuisse Deum Abraham et

*) His similia aliqua ex parte in scholio Graeco p. 226. 227. deprehenduntur. Quum vero verbis sententiarumque expositione nimis inter se discrepent, nolui Graeca apponere, ne aliena viderer Didymo vindicare.

**) Scripsit ergo *post* hanc enarrationem tomos illos in Esaiam XVIII, quorum mentionem fecit Hieronymus in Catalogo Script. Eccl.

Isaac et Iacob. Sed neque hoc, sicuti putant, modum corporalis aspectus insinuat. Non enim dictum est, sicut Patriarchae viderunt eum, sed ipse Salvator eis apparuit, sicut dixit de Deo *), "qui custodit mandata mea, ostendam ei me." Nam si propterea, quod apparuit Abraham et reliquis, visibilis Deus est, et salvator ostendens semetipsum digno viro, erit visibilis secundum divinitatem. Non enim de corporali perceptione dicit, ostendere semetipsum viro fideli, dum visionem ejus habeant secundum hoc etiam infideles. His itaque apertis probationibus destruentibus fallacias eorum, qui divinitati derogare noscuntur, idem erit Deus novi et veteris testamenti, invisibilis existens essentia, cum sit incorporeus, et splendido intellectu contemplandus ab eis, qui mundo sunt corde **), beatitudinem illam, qua dicimus: "beati mundo corde, quia ipsi videbunt Deum," et apostolicam invitationem, qua jubetur: "sectamini pacem et sanctimoniam, praeter quae nemo vidit dominum." Hanc itaque distinctionem continet et textus hujus epistolae, alicubi quidem dicens: "omnis, qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum": tamquam cognoscente et vidente eum, qui non peccat; alicubi autem dicens, hoc est, in praesenti sermone: "Deum nemo vidit unquam." Ne vero hujusmodi seductione fallamur, sicut haeretici, per id quod univocum est, dividendus est sermo videndi et inspiciendi, et quaedam alia, quae similia verba reperiuntur, in id, quod mente conspicitur, et quod aspectu videtur. Sic enim disciplinam habemus, scientes quomodo videtur Deus, et quomodo invisibilis est, quod non frustra oppositum est, neque hic, neque in evangelio, quod dictum est umquam. Nam et ibi scriptum est: "Deum nemo vidit unquam." Dicendum namque est, hunc sermonem, id est, nunquam, significare tempus aliquod certum: quia videre disciplinabiliter Deum proveniet eis, qui tempus mundumque transcendunt. Intelligibiles etenim operationes tempus omne transcendunt. His ergo inhaerendum est, ne sensibiliter videre dicamur Deum; quatenus, quod est praecipuum incorporabilium substantiarum, communiter habemus.

V. 15. "Quicunque confessus fuerit, quia Iesus est filius Dei, Deus in eo permanet, et ipse in eo."

In evangeliis legitur: "quisquis confessus fuerit me, et ego confitebor eum." Quo intellectu ***) quoque dicenda sunt. Non enim Deus permanet in eo, qui voce tantummodo confitetur, quia Iesus est filius

*) Gall. *de eo.*

**) Deesse aliqua, perspexit Gallandius. Si legitur: secundum beatitudinem (*μακάρισμον*) plana sunt omnia. Quam conjecturam debeo Münchmeiero meo.

***) Deesse videtur *haec.*

Dei, et operibus eum negat. Quapropter haec confessio oportet, ut conjuncta sit rectis dogmatibus et bonis operibus. Sic enim quilibet filium Dei confitendo Iesum, in Deo, per participationis ejus modum manebit, ut et Deus, quo participatur, in eo permaneat. Quia vero confunduntur aliqui ex nominibus Iesu Christi, non perscrutantes scripturas, ita ut in maximum incidant detrimentum. Arbitrati namque sunt, non distinguentes scripturarum sensum, quia quod ex Maria secundum carnem processit, et angeli voce Iesus nomen accepit. Item quod ipse est, qui cum in forma Dei esset unigenitus Dei filius, non rapinam arbitratus est, etc. idem esse; ideo dicendum est, quia licet praecipua unitas facta sit Dei verbi ad hominem, quem Deus assumpsit, verumtamen essentia verbi non est in hominem conversa. Nec rursus homo factus est, quod est Dei verbum, licet Deus sit, factus ab eo, ut habeat, sicuti possibile est, perfectam intranscendibilem deitatem. Quapropter, licet unitas ita sit facta, tamen praedicta nomina, aliquando quidem eum, qui factus est ex semine David secundum carnem *): aliquando vero unigenitum Dei filium, qui est Deus substantiabiliter repraesentatus, sicut exempla proposita patefaciunt. Dicens enim apostolus alicubi quidem mortuum et sepultum Christum, alicubi autem Christum Dei sapientiam et Dei virtutem esse, aperte docet, quia hoc nomen, id est, Christus positus in homine, qui mortuus est et sepultus; et rursus alibi in Deo verbo, qui Dei virtus, et Dei sapientia. Ad haec autem scribens, "nobis autem unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum," in creatorem verbum haec verba ponit, Non enim per eum, qui secundum carnem ex semine David factus est, omnis creatura in eo est, in quo universa consistunt, et qui est ante omnia. Rursus autem et in alio loco, ubi ait: "Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: cum apparuerit Christus vita vestra," et reliqua: Christum dicit unigenitum, Dei esse vitam, sed etiam Christum manifestat, eum vitam celatam hominis, quia assumptus ab eo est. Plurima hujusmodi in sanctis evangeliis referuntur, quae manifestant, quia Iesu nomen congruit ei, qui lassatus est ex itinere et in sepulchro repositus est, ita ut Maria diceret de Deo **): tulerunt dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. De eo angeli mulieribus, accedentibus ad sepulchrum, dixerunt: "Iesum quaeritis, non est hic, resurrexit a mortuis." Cum ergo haec distinctio ita servetur, dubitandum non est apud fideles, quia Iesus filius Dei sit. Sicut autem nomina hominis, id est, Iesus, et simi-

*) Deest *significant.*

**) Et facillima et verissima est conjectura: *de eo.*

lia, aliquando Deum vocum *) significant, ita et homo Domini vocatur et Dei filius. Ait enim: "quod in te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei vivi."

Cap. V. v. 1. "Omnis, qui credit, quia Iesus Christus ex Deo natus est, et omnis, qui diligit genitorem, diligit eum, qui natus est ex eo."

— Ἐκ τοῦ θεοῦ γεννῶνται ἐκ τοῦ κατορθοῦν ἀρετὴν, πιστεύσαντες, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ χριστός.

Qui ex Deo nascuntur, adimplendo quae virtutis sunt, hujusmodi fiunt.

His itaque proxime dictum est etiam illud: "qui facit justitiam, et diligit inimicos suos, et orat pro eis, fiet filius Patris coelestis ex eo natus." Cum haec ita sint, et qui nascitur ex Deo, credens utique, quia Iesus est Christus,

οὐ γὰρ ὁ ψιλὴν συγκατάθεσιν ἔχων περὶ τῆς τοῦ χριστοῦ διαλήψεως **), γεγεννᾶται ἐκ θεοῦ, ἀλλ' ἐκείνην τὴν πίστιν, ᾗ καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἔργα συνέζευκται.

non solam confessionem hujus de assumptione Christi, sed illam fidem, secundum quam ei virtutis opera conjunguntur, nasci dicitur ex Deo.

Quam fidem etiam Abraham habens, reputatus est inter justos. Secundum hanc significationem dictum est illud: "virum autem fidelem labor est invenire." Raram utique inventionem hujus modi habere potest, cum multi sunt praeter opera fideles, mortuam habentes fidem, quae omnino non est fides. Qui ergo ita credit, ut nascatur ex Deo, habet vitam aeternam.

Εἰ δὴ γεννᾶταί τις ἐκ θεοῦ, κατορθῶν τὰ εἰρημένα, ἀποδοχῆς ἄξιον ὄντα, ἀγαπᾷν δεῖ καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸν γεννήσαντα αὐτόν.

Si ergo nascitur aliquis ex Deo, agendo, quae sunt praedicta, cum sit acceptabilis, et ipse diligendus est, et ante omnia debet ipse diligere genitorem.

His ergo monitionibus invitat apostolus ad amorem fraternitatis. Quapropter etiam competenter indicat magnitudinem charitatis, et pulchritudinem eorum qui diligendi sunt, dicens, quia proprium sit, ut, qui

*) An *Deum verbum?*

**) Malim τῆς περὶ τοῦ χριστοῦ διαλήψεως. *Διάληψιν* h. l. ita accipio, ut sit sermo, disputatio ac omnino notitia de Christo in litteris sacris tradita. Ita Matthaeius. His ita assentior, ut eam quidem veram esse credam loci scripturam, cui Latina versio accommodanda sit. Quod vero ad *διάληψιν π. τ. χρ.* attinet, hoc in loco eam dixerim esse sententiam de Christo.

diligit Deum, diligat etiam eum, qui natus ex eo est. Potest etiam hoc modo iste locus exponi, quia haec propter eos, qui erant illo tempore, cum haec epistola scriberetur, sint dicta. Dispensatione namque completa secundum evangelica verba, et assumpto salvatore in coelis, quaerebatur tunc, si Iesus ipse esset Christus qui exspectabatur, Iudaeis utique resultantibus, et fidelibus confitentibus Iesum esse Christum, qui exspectabatur. Hujusmodi ergo hominis credulitatem indicans, propter fidem, quam habuit, ex Deo eum natum, asseruit.

V. 3-5. Haec est enim charitas Dei, ut mandata ejus servemus: et mandata ejus gravia non sunt, quia omne, quod natum est ex Deo, vincit saeculum: et haec est victoria, quae vincit saeculum, fides nostra. Quis est autem, qui vincit saeculum, nisi qui credit, quia Iesus filius est Dei?"

Τουτέστι τὴν ὑπόστασιν, καὶ ἵν' οὕτω εἴπω, ὕλην, ἧς ἔχειν δεῖ πρὸς τὸν Θεὸν, ἀγάπης τὴν τήρησιν τῶν Θείων ἐντολῶν εἶναί φησιν, αἵτινες ἀναφέρουσι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν κατ' αὐτὰς ἐνεργοῦντα. ὅθεν οὐ κατωφερεῖς ἢ βαρεῖαι τυγχάνουσιν.

Subsistentia et (ut ita dicam) materia charitatis, quam nos habere oportet ad Deum, custodiam divinorum asseruit mandatorum, quae mandata facientes, ea rursum ferunt *) ad Deum, quapropter ad inferiora non trahunt, quia gravia non sunt.

Non enim sicut peccatum, comparatum talento plumbi, significat, onus maximum vergens deorsum, ita virtus, quae e diverso consistit ejus. Haec namque utentes se elevat et excelsos facit. Sic itaque etiam mandata Dei, dum fiunt, levia sunt, et nullo onere deprimunt.

Εἰ δέ τις προσελθὼν αὐταῖς, μὴ ὃν δεῖ τρόπον, λέγοι αὐτὰς βαρείας, τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν ἠτιάσατο. φίλον γὰρ τοῖς ἀδυνάτοις βαρέα νομίζεσθαι καὶ τὰ πάνυ κοῦφα. Ὅθεν οὐ φησὶν, ὅτι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ ἐλαφραῖ, ἀλλὰ βαρεῖαι οὐκ εἰσί. μόνου καὶ παντὸς ἀντιλαμβανομένου τοῦ ἀνωφεροῦς αὐτῶν, τοῦ δικαίως τὸ δίκαιον διώκοντος, πείρᾳ γνοὺς, ὅτι ὁ τοῦ χριστοῦ ζυγὸς ἐλαφρός

Si quis autem accedens ad ea non sicut oportet, ea gravia esse dicat, suam infirmitatem magis accuset. His namque, qui robur omnino non habent, gravia judicantur, et ea valde levissime: unde non scripsit, mandata ejus levia sunt, sed ait, gravia non sunt; illud solum assumens, quod deorsum non trahit, et sursum vehit, ut juste sectemur quod justum est, experimentum **) utique cognoscen-

*) Pessime ante Gall. *fuerunt.*

**) Corrige ex Graecis *experimento.* Mox, si Graeca sequeris, corrigendum est, *cognoscens,* nempe, Ioannes auctor epistolae.

ἐστι, χρηστότητα πολλὴν ἔχων *). — — Ὁ οὕτως διατεθεὶς ἐκ θεοῦ γεννᾶται καὶ τούτου τυχὼν καταφρονεῖ τῆς ἐνύλου ζωῆς καὶ τῶν τοῦ κοσμοῦ ἡδέων. Καὶ ταύτῃ νικᾷ τὸν κοσμὸν, μεταβὰς ἀπ' αὐτοῦ εἰς ὑπερκόσμιον πολιτείαν. — ὑπάρξαι τὸ οὕτω προκόψαι πίστις ἐνεργεῖ **), ἡ εἰς δικαιοσύνην λελογισμένη, ἣν καὶ δεικνὺς ὡς ἐφηστηκυῖαν καὶ μένουσαν εἶπεν, αὕτη ἐστιν ἡ νικὴ νικήσασα τὸν κόσμον, ἣν εἴχομεν πίστιν, προσηκάμενοι †) τὸν Ἰησοῦν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ.

tes, quia Christi jugum leve est, suavitatem obtinens copiosam. Qui ergo de mandatis ita semetipsum instituit, ut ea perducat ad actiones, ex Deo nascitur. Et dum haec impetraverit, contemnit materialem vitam et saeculi beandimenta. Et propterea vincit mundum, transiens a conversatione praesentis mundi. Erit provectus ejus atque perfectio, et fide operatrice consistens, et justitia reputatur, quia ††) fidem ostendens tanquam consistentem et permanentem, ait: "haec est victoria, quae vincit saeculum," id est, fides, quam habemus, credentes, Iesum esse eum, qui prophetatus Christus.

His igitur infert, quia necessario consequens est, ut qui credidit Iesum esse filium Dei, victoriam habeat contra mundum. Vincit autem saeculum, qui malo non vincitur, sed in bono devincit malum. Vincit autem quod malum est, quando virtutem et ipsam bonitatem habet, quae semetipsam ad haec informat. Cum hoc utique opere bonitatis et conversatione non gravium mandatorum, qui credit, vivam fidem habet, secundum quam et ex qua erit filius Dei, credens unigenito Dei filio ita, ut etiam participetur eo.

V. 14. 15. "Et haec est fiducia, quam habemus ad Deum, quia quicquid petierimus secundum voluntatem Dei, audiet nos. Et scimus, quoniam audiet nos, quicquid petierimus. Scimus, quoniam habemus petitiones, quas petivimus ab eo."

Qui experimento artis agnoscunt, quomodo operis alicujus quaeque necessaria corriguntur, spem habent optimam, ut, dum opus fuerit, haec adimplere possint. Quia igitur etiam saeri viri, Ioannes, et qui cum eo apostoli ipsis operibus agnoverunt, quoniam crebro postulantes Deum,

*) Sententiarum in hoc scholio, ut apud Matthaeium legitur, male turbatam seriem in eum, qui versione Latina monstratur, ordinem redegi.

**) Ex auctoritate versionis Latinae rescribendum esse puto: *ὑπάρξει τὸ οὕτω προκόψαι πίστει ἐνεργεῖ.*

†) Insolentius dictum pro *πιστεύοντες.*

††) Ex Graecis corrige *quam.*

quod ei esset gratum et acceptabile, perceperunt, praesumunt, quia quoties ita petierint, quae cupiunt, Deo annuente merebuntur. Habentibus enim scientiam munificentissimus et largissimus Deus est, et petitiones secundum voluntatem suam habitas conferet: multam fiduciam conceperunt apud eum, tanquam filii apud patrem. Quapropter confidunt se percipere, pro quibus rogatur, certe scientes, quoniam audit eos, cum praestari sibi poscunt, quae illi grata noscuntur. Et his itaque demonstrabitur, quod a quibusdam ad quaestionem venit, quonam modo verum sit quod dictum est: "omnis qui petit accipit," dum haec propositio generalis omnis absolute contineat etiam eos, qui non utilia deprecantur. Sed eos tantummodo continet, qui secundum Dei voluntatem aliquid petunt. Haec itaque fiducia habebit inculpabilem actionem et contemplationem vitae, quod potest perraro contingere. Unde scriptum est: "quis gloriabitur castum se habere cor" et: "quis fiduciam habebit, quia mundus sit a peccato?" Pauci namque sunt, in hac virtute degentes. Unus dicit: "Si iniquitatem cogitabam in corde meo, non exaudiat dominus," id est, quoniam iniquitatem non cognovi in corde meo: quod tamen dicere non praesumpsit, ne arrogans esse putaretur, secundum eum, qui dixit: "nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum." His etiam similiter percipiendum est illud: "si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus apud Deum."

V. 18. "Scimus quoniam omnis, qui natus est ex Deo, non peccat; sed qui natus est ex Deo, servat semetipsum, et malignus non tangit eum."

Quoniam, qui nascitur ex Deo, semen ejus habens in semetipso, peccare non potest: dum hoc primitus scripsisset, nec erronice nunc ait: "sciendum quod non peccat, qui natus est ex Deo.

Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ποιεῖν δικαιοσύνην ἔχει τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ εἶναι, ἅμα δὲ ἁμαρτάνειν καὶ ποιεῖν δικαιοσύνην ἀδύνατον, φανερὸν ἄρα, ὅτι οὕτω διακείμενος οὐχ ἁμαρτάνει. Εἶτα ἀσφαλιζόμενος, ὡς οὐ φύσει ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος υἱὸς θεοῦ, ἁρμοδίως ἐπήγαγεν· ἀλλὰ τηρεῖ ἑαυτὸν καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ, οὐκ ἐκ κατασκευῆς, ἀλλὰ προσοχῆς ἔχει τὸ μὴ ἁμαρτάνειν.

Si enim, faciendo justitiam, habet ut sit ex Deo, simul autem esse peccatum et justitiam impossibile est: palam est igitur, quod, dum sic operatur homo justus est, et non delinquit. Deinceps dum praemonuisset, quoniam voluntarie et non naturaliter filius est Dei homo hujusmodi, competenter adjecit: "sed servat semetipsum, et malignus non tangit eum." Si ergo propterea malignus non tangit eum, quod servat semetipsum, non ex natura, sed accedentes *) habet, ut non delinquat.

*) Hoc aperte falsum. G. legendum putat: accidentes. Male. Veram lectionem ex Graecis assequi conjectura poteris. Legendum est: *attentione.*

si quis autem semetipsum servat, erat divinitus custodiri, ut intactus permaneat a maligno. Praeceptum namque custodiae, quae studio nostro fit, hoc est, quod ait, "custodi tuum cor," et post pauca; "custodite vos ab idolis." Custodiae vero divinae exemplum est, quod ait: "domine servabis nos, et custodies nos," et illud: "sub umbra alarum tuarum protege me;" et illud: "pater sancte, custodi eos." Tangit autem aliquem malignus laederis, et affligens eum, quod manifestum est ex eo, quod ait: "non continget te malum," et ex eo quod dictum a Deo benefactoribus: "qui tetigit vos, (vel ut alii qui tetigerit,) tangit pupillam oculi mei." Quibus et illud concordat: "nolite tangere Christos meos."

V. 19. "Scimus quoniam ex Deo sumus, et totus mundus in maligno positus est."

Mundus, id est, mundi amatores maligno ortui sunt subjecti. Totus ait, quod omnes sub peccato nascimur, quorum ipse ortus in vitio est,

Ὅταν λέγει, ὅτι ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ κτίσις, κόσμος οὖσα, ἐν τῷ πονηρῷ ἵδρυται, ὡς τινες ὑπενόησαν τῶν αἱρετικῶν, ἀλλ' ὅτι κόσμον οἶδε καλεῖν ἡ γραφὴ τοὺς φαύλους ἀνθρώπους, καθὼς καὶ ἐν ταῦθα καὶ ἐν εὐαγγελίοις γράφει ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης *).

Permulta cognoscentes, homines pravos insinuare hanc vocem de mundo dictam; jam dubitamus **) secundum haereticos, nec cujusdam creatoris Dei credimus facturam esse mundi, et in maligno constituti. Positus est enim hic sermo de mundo pro hominibus, sicut praedixi et in hac epistola, et in evangeliis,

ex quibus pauca de multis promenda putavimus. In hac epistola scribens Ioannes ait; "nolite admirari, si odit vos mundus." Palam est enim omni sapienti, quod mundus odit sanctos, per quem maligni homines designantur. Et illud: "ipsi de mundo sunt, et de mundo loquuntur, et mundus eos audit." Quod autem ait audire mundum, seductive loquentes, non creaturam, sed passibiles ***) homines manifestat. Ita in evangeliis salvator ait: "me mundus non potest amare, quia testimonium perhibeo operibus ejus, quoniam maligna sunt," et: "vae mundo a scandalis;" et: "si essetis ex mundo, mundus quod erat suum diligeret; nunc autem non estis ex mundo, sed ego elegi vos, propterea odit vos

*) Gallandio ex contextu rescribendum videtur *non dubitamus*. Recte. *Secundum haereticos*, adjectum est hoc sensu, ut haeretici dubitare de ea re dicantur.

**) Hoc scholium, quamvis non nulla aliter expressa habeat, quam versio Latina, tamen Didymi esse videtur.

***) Gall. *possibiles*, male.

mundus." Non enim per haec arbitrandum est, dum arguit utique opera maligna, et scandala manifestat, et odiri dicit discipulos suos a mundo, quod de constitutione terrae et coeli, et quae in his sunt, haec dicat. Maligni namque et venefici et conceptores odii homines sunt, qui per dominica verba significantur. His igitur arguit pro malignis operibus, quos etiam notans, dicit esse de scandalis, et habentes odio sanctos viros. His igitur manifestatis, mundum in maligno positum ostendit esse eum, qui arguitur, et notatur, et odio habere designatur apostolos. Horum namque singuli propter malitiam, quod in maligno esse dicuntur, deliberari dicimur, dum oramus: "libera nos a malo." Redimuntur namque et liberantur ab eo cuncti, qui nequaquam ab ignitis ejus jaculis vulnerantur, eo, quod in omnibus assumpserunt scutum fidei salutaris. Volens itaque salvator hoc a patre concedi, dicebat de discipulis suis: "pater, serva eos a malo." Quapropter deviare credendi sunt, qui putant mundum positum in maligno, quasi in opifice suo. Hoc itaque verbum significat etiam voluntates et modos, id est, non naturam esse et causam, ut quisquam ex Deo putetur, aut *) in maligno sit constitutus, cum dicit, nos Christi discipuli disciplinabiliter novimus, quia ex Deo sumus, ab eo participium habentes, a quo electi de mundo, ex Deo propter sanctitatem nati sumus, hoc scientes, quia omnis mundus propter impietatem, quam habet, in malitia positus est, incumbens ei, qui praecessit in malo: ita ut idem esse videatur, positum esse mundum in maligno, quod esse illud: "qui facit peccatum ex diabolo est, quia ab initio diabolus peccat." Malignus enim et **) diabolus est, et non aliter est mundus quam is, qui facit peccatum. His ita declinatis ***), locum fallaciae non habebit opinio haereticorum, putantium, creaturam significari per hoc, quod dictum ist: "totus mundus in maligno est positus." Nam licet mundus significet aliquando creaturam, non tamen in maligno positam, sed in verbo, per quod omnia facta sunt, stabilitatis suae obtinet robur: in Christo invisibilia et visibilia, coelestia et terrestria sunt creata, et ante omnia est, (et in eo cuncta consistunt fundamentum habentia), opifex verbum. Sic enim verum erit etiam, quod dictum est: creata a Deo omnia, cum utique dicit sapientia de semetipsa: "ante saecula fundavit me, in principio, antequam terram faceret, et abyssos crearet, etc.

---

*) Gallandius, sensu loci non intellecto, pro *aut*, *ut* rescribendum esse censet.

**) G. non omittere debebat *et*

***) Recte. — G. conjecit, *declaratis*. Male.

V. 20. 21. "Scimus quoniam filius Dei venit, et dedit nobis intellectum, ut sciamus verum Deum, et simus in vero filio ejus. Hic est verus Deus et vita aeterna. Filioli, custodite vos ab idolis."

Τεύτην τὴν διάνοιαν λαβὼν ὁ θεῖος Παῦλος καθ' ἣν γινώσκεται ὁ ἀληθινὸς *) υἱὸς τοῦ θεοῦ ἔλεγεν, ἡμεῖς δὲ νοῦν χριστοῦ ἔχομεν. Ὁ ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ τὸν νοῦν ἔχων, γινώσκει τὸν κατ' οὐσίαν ἀληθινὸν καὶ ἔστιν ἐν αὐτῷ ἐνούμενος πρὸς αὐτὸν, πρακτικῶς νόησιν αὐτοῦ ἔχων.

Intellectus quem dedit, secundum quem cognoscitur, quia venit verus filius Dei, idem est, quod mens Christi, de qua dictum est: "nos autem mentem Christi habemus." Quia ergo hunc intellectum et hanc mentem substantialiter agnoscit veram, et est in eo virtus Dei, et operibus intellectum habet ejus is, in quo cognoscit eum.

Verus filius Dei est Iesus Christus, verus Deus exsistens. Et considera quemadmodum consubstantialis Patri, et non idem numero secundum Sabellium filius sit cum Patre. Cum solus enim verus Deus sciatur Pater, verus Deus inspicitur filius ab eis, quibus intellectum, veniens, ipse dedit. Igitur si **) alterius substantiae sit Pater et filius, cum Pater solus verus sit Deus, filius nequaquam verus erit Deus. Si autem filius verus sit Deus, si utrique alterius substantiae sint, Pater ***) secundum speciem habebit, ut verus sit Deus. Rursus, si †) verus Deus, prohibetur hoc esse Pater. Quapropter tanquam ††) inspiciendi sunt, qui alterius substantiae dicunt, et non ejusdem Patrem et filium, quatenus, dum una divinitas Patris et filii asseritur, etiam veritas una et eadem agnoscatur. Quomodo enim non una divinitas Patris et filii, cum propheta dicat: "et te orabunt, quia Deus in te est, et non est praeter te Deus, tu enim es Deus, et ignorabamus, Deus Israel, salvator." Horum itaque singula examinationem (ut fuit possibile), in aliis habuerunt.

Ἄξιον εἰπεῖν, πῶς δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς τελειότητα αὐτοῖς μαρτυρήσας νῦν προτρέπει ἑαυτοὺς τηρεῖν ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

Quaerendum quomodo, dum per totam epistolam perfectionis et sanctitatis eorum, quibus scribit, testimonium perhibuerit, ad fidem de brevibus rebus et utilissimis †††) admoneat, dicens: "filioli, custodite vos ab idolis." Ad haec occurrens,

*) Ἐλθὼν interponit D. Facit cum hoc codice Latina Versio.
**) Ita egregie G. Vulgo, *igitur alterius.*
***) Repone *filius.*
†) Interponendum videtur *Pater.* Mox legendum videtur, *perhibetur.*
††) Gallandio legendum videtur *tamquam haeretici insp.* Recte.
†††) Rescribendum est: *vilissimis.*

λέγομεν οὖν, ἐπεὶ ὅλῃ (τῇ) ἐκκλησίᾳ ἐγράφη ἡ ἐπιστολὴ, εἰκὸς δὲ ἦν ἐν τοιαύτῃ συνόδῳ ἄρτι ἀφεσταμένους τῆς εἰδωλολατρείας εἶναί τινας, ἐν τοῖς τοιούτοις ἐκείνων ἕνεκα τὴν λέξιν ἐχάραξεν.

aliquis dicit: Quoniam universae ecclesiae scribit epistolam, et poterit in tertio *) concilio, nuper constituto, aliquis ex idolatria conversus esse, et dum crebro eveniat, ut, qui descendunt a multorum Deorum cultura, nondum firme credentes, reliquias superstitionis mente retineant, propter illos hoc verbum posuit.

Hoc enim moris est divinae doctrinae. Nam et Paulus apostolus, Corinthiis scribens, cum laudasset eos in omnibus divitiis intelligibilibus, in ipsa epistola scribit, ut ab idolothytis semetipsos abstinerent, ne socii daemoniorum fierent, et non haberent differentiam ab eis, qui in idolis epulantur. Aliter autem aliquis dicit, quoniam scribens significavit, eis multos antichristos jam venisse: et esse pseudoprophetas, qui, de veritate cadentes, saperent, et dogmatizarent nihil stabile, nihil firmum, sed quilibet **) idolum factum atque plasmatum in mentibus sibi credentibus seminarent. Haec ergo, quae ita depinguntur, seu plantantur in mentibus, falsae scientiae doctrina, non frustra quilibet idola vocat, a quibus idolis monet, ut se custodiant omnes, qui ad Deum verum reverenter accedunt. Sic enim intellectis verbis praesentibus, terminum percepisse epistolam cum ratione fatebimur.

DIDYMI ALEXANDRINI

IN

EPISTOLAM DIVI IOANNIS SECUNDUM ENARRATIO.

V. 6. "Et haec est charitas, ut ambulemus secundum mandata ejus."

Praesens dictum concordat his, quae in epistola prima relata sunt, ubi ait: "et scimus, quoniam, qui diligit Deum, mandata ejus servat," et in evangeliis ait: "si quis diligit me, mandata mea custodiat."

*) Ex Graecis *ἐν τοιαύτῃ συνόδῳ ἄρτι ἀφεσταμένους* rel. corrige: *in tanto concilio nuper constituto.* Sententiam non ad verba reddidit Epiph.

**) Corrige *quidlibet.*

Ταὐτόν ἐστι τὸ περιπατεῖν κατὰ τὰς ἐντολὰς, τῷ τηρεῖν αὐτάς. ἐπεὶ γὰρ πρακτικαὶ (αἱ) ἀρεταὶ, αἱ κατὰ τὰς ἐντολὰς ἐνεργούμεναι, περιπατεῖ κατ' αὐτὰς ὁ μὴ ἔξω αὐτῶν γινόμενος. Ἐν τούτῳ δὲ ταὐτὸν τῷ τηρεῖσθαι αὐτάς. Ὅθεν καὶ ὁ παυσάμενος τοῦ κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν, οὐδὲ τηρεῖ τὰς ἐντολὰς, οὔτε περιπατεῖ κατ' αὐτάς. Ὁ γὰρ κατ' ἀρετὴν προκόπτων κατὰ τὰς ἐντολὰς βαδίζει, — τοῦ περιπατεῖν προκοπὴν δηλοῦντος τοῦ τελειωθέντος, μετὰ τὸ περιπεπατηκέναι κατὰ τὰς ἐντολὰς τηροῦντας *) αὐτάς.

Idem namque est ambulare secundum mandata, quod servare ea. Quod enim actuales sunt virtutes, quae secundum mandata fiunt, ambulat secundum eas, qui extra eas non efficitur. In hoc enim idem ambulare secundum ea, quod custodire est. Unde, qui cessat in opere secundum virtutem, neque mandata servat ulterius, neque ambulat secundum ea. Ex abundantiis, siquidem dicetur et hoc modo: qui secundum virtutem proficit, ambulat utique secundum mandata, quando ambulare profectum insinuat perfecti viri, qui postquam ambulaverit secundum mandata, etiam servat ea. Huic dicto concordat etiam, quod in aenigmate legitur, quod Adam positus est in paradiso, ut operaretur et custodiret eum. Ubi per operationem effectus provectionem designat, per custodiam vero perfectionis ipsius statum atque constantiam.

V. 9–11. "Omnis, qui recedit, et non permanet in doctrina Christi, Deum non habet, qui permanet in doctrina, hic et Patrem et filium habet. Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec ave ei dixeritis. Qui enim dicit illi ave, communicat operibus ejus malignis."

Manet utique in evangelica doctrina, qui secundum eam sapit et agit, dum separat semetipsum ab illo, qui facit aliquid e diverso et sapit. Proinde quoniam per actualem vitam sit alicujus Deus, qui creator est omnium, sicut Abraham, cui dixit: "ego Deus tuus:" quisquis extra rectam fidem conversationemque mandatorum Iesu fuerit, sine Deo est, semetipsum separans, nec habet Deum, dum ille separaverit semetipsum a divina doctrina, praedicto modo. "Is qui manet in eo et Patrem et Filium habet." Ad eum namque, qui servat mandata ejus, dicit filius, Patrem secum venturum, **) maneat apud eum, cum factus fuerit templum sanctum aedificatum per observationem mandatorum Dei. Cum duplex itaque sit modus habendi Deum: alter quidem communis est

*) Corrige τηροῦντος Matth.

**) G. conjecit, *qui*. Malim, *ut*.

omnium creaturarum, per quem significatur, omnes habere creatorem; alter vero eorum indicat modum, qui per bonam voluntatem placant eum, secundum quod legitur: "Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob et omnium Hebraeorum." Adverte, siquidem quod hic dictum est: "qui habet, inquit, filium, habet et Patrem": et e diverso, per quae scilicet intelligitur, eadem substantia *) esse divinitatis. Quia enim Pater in filio est, qui habet filium, habet et Patrem, quod etiam reciprocum est. Nam qui habet Patrem, habet et filium, qui est in Patre. Si quis autem incumbere volens dicat: et qui discipulos habet, habet et filium: et qui filium habet, habet et Patrem, secundum quod scriptum est: "qui vos suscipit, et me suscipit, et Patrem meum suscipit qui misit me:" sciat, quod non sicut oportet insinuat. Haec enim de doctrina sunt dicta, quod qui suscipit apostolos, consentiens eorum doctrinae, suscipit per eos filium simul et Patrem, quem praedicant. Est et aliter intelligendum, quoniam, qui manet in doctrina, habet Patrem et filium. Manserunt in doctrina ejus apostoli, ita ut praedicarent eam: qui igitur suscipit eos, cum sint templum Dei, per hoc quod suscipit illos, habet inhabitantem in eis filium simul et Patrem.

DIDYMI ALEXANDRINI

IN

TERTIAM DIVI IOANNIS EPISTOLAM ENARRATIO.

V. 11. "Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui autem male facit, non videt Deum."

*Μηδεμιᾶς κοινωνίας οὔσης φωτὶ πρὸς σκότος, ἢ συμφωνίας χριστοῦ πρὸς Βελίαρ, Ὁ ἀγαθοποιῶν πρακτικῶς καὶ θεωρητικῶς, χριστὸν τὸν θεὸν ἔχων **), ὑπάρχοντα φῶς ἀληθινὸν, πόρρω τοῦ σκότους καὶ τοῦ Βελίαρ ἐστίν. ἀλλὰ καὶ ἐπεὶ ἐναν-*

Cum nulla communio sit luci ad tenebras, aut concordia Christo cum Belial, qui bonum facit actualiter atque contemplative, Deum Christum habens, qui est vera lux, procul est a tenebris et Belial: quoniam contrarium est benefacienti malefa-

*) Poteris conjicere, *eandem substantiam.* Nec tamen necessaria est haec lectionis mutatio.

**) *θεὸν τὸν χριστὸν ἔχων* D. Hanc veram esse lectionem, demonstrat Vers. Lat.

τίον τῷ ἀγαθοποιεῖν τὸ κακὸν *); ὁ κακοποιὸς δι' αὐτοῦ τοῦ οὕτως ἐνεργεῖν ἐκ τοῦ βελίαρ καὶ τοῦ σκότους ὢν, οὐχ ἑώρακε τὸν Θεὸν, οὐδὲ κατὰ ποσὸν γνῶσιν αὐτοῦ ἔχων. πᾶς γὰρ ὁ ἁμαρτάνων οὐχ ἑώρακε τὸν Θεὸν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν. Ἐπεὶ δὲ τὸ ὁρᾶν σῶμα, καὶ μὴ ὁρᾶν, τῷ χρᾶσθαι ὄψει καὶ μὴ χρᾶσθαι γνωρίζεται, ὁρωμένου τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τῷ κακοποιοῦντι, ἐὰν ὄψιν ἔχει **), μὴ βλεπομένου δὲ τῷ στερουμένῳ ὄψεως, κἂν ἀγαθοποιὸς ᾖ, ἀναντιῤῥήτως. Οἷς ἅμα δείκνυται ***), εἴγε ἀγαθοποιοῦντι, διὰ τὸ καθαρὰν καρδίαν ἔχειν, ὁρᾶται, κἂν ὄψεως λείπηται, οὐχ ὁρώμενος τῷ κακοποιοῦντι, κἂν ὀξυωπέστατος ᾖ, παρίσταταί τε τἀναντία εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ἀσυνύπαρκτα, τὸ ἀγαθοποιεῖν φημὶ, καὶ κακοποιεῖν, καὶ ἐκ τοῦ, ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθὸν, καὶ τῶν παραπλησίως γεγραμμένων.

cere: qui malefacit per hoc ipsum opus, cum sit Belial et tenebrarum, is non videt Deum, nec secundum qualitatem aliquam agnitionem habet ejus. Omnis enim, qui peccat, non vidit eum, nec agnovit eum; quod vero videre corpus, aut non videre, aspectu uti vel non uti constat, cum aliquod sensibile videatur etiam ab eo, qui male facit, si aspectum habeat; et si non videat, qui aspectu privatur, licet sit bonus: indubitantur ostenditur, Deum non esse corpus, quando benefaciens, eo quod cor habeat mundum, videt Deum, licet aspectu carnali privatus sit, cum non videat eum malefaciens, quamvis acie vehementer acuta consistat. Et ex hoc ergo (hoc est benefaciendi et malefaciendi sermone) demonstrat, quae simul non subsistunt, esse contraria; item ex eo quod dictum est: "declina a malo, et fac bonum," et hujusmodi verbis in scriptura divina relatis.

*) κακοποιεῖν D. Recte. Habet enim Vers. Lat. *malefacere.*

**) ἐχῇ D. Recte.

***) In his, si Latina versio comparatur, aliqua deesse videntur, et interpunctio mutanda.

Perlustravimus hactenus veteris theologi in epistolas Ioannis apostoli Enarrationem. Quae etsi multa contineat a nostrae aetatis usu ac conditione remotiora, imo alienissima, hoc tamen sibi habebit, ut de capitibus nostrae religionis ac fidei fundamentis iis, in quibus totae versantur amabiles illae Ioannis epistolae, denuo nos commonefaciat, in iisque nostros teneat defixos animos.

Agite dum, Commilitones carissimi, proxime instant dies illi festi ac solennes, quibus Christi olim in vitam e morte reducti, ejusdemque per mortem ac resurrectionem suam nostrae vitae et beatitudinis vindicis fortissimi, fideique nostrae fundatoris gloriosissimi memoria sacra per totum orbem Christianum recolenda est. Illa autem resurrectio qualis nobis habenda, quantumque in ea repositum sit fidei nostrae firmamentum, Paulus apostolus breviter quidem, sed graviter praecepit his ad Corinthios scriptis verbis ponderosissimis: *Εἰ δὲ χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν, ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν χριστῷ ἀπώλοντο!* Verissima haec et vere digna sunt, Commilitones, quae per festos hosce dies pio animo vobiscum meditemini, atque ad salutarem usum convertere omnibus viribus enitamini, ut experiendo cognoscatis, quale sit illud, quod ad veram Paschatis nostri celebrationem accommodatissime dixit apostolus idem ille: *Ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας!*

PP. in Acad. Georgia Augusta d. XVIII April. MDCCCXXIX.

ACADEMIAE GEORGIAE AUGUSTAE

PRORECTOR

CUM SENATU

SACRA PENTECOSTALIA

ANNI MDCCCXXX.

PIE CONCELEBRANDA

INDICUNT.

Inest:

Quaestionum ac Vindiciarum Didymianarum

PARTICULA TERTIA.

GOTTINGAE,

TYPIS DIETERICHIANIS.

DIDYMI ALEXANDRINI

IN

EPISTOLAM PETRI PRIMAM ENARRATIO.

Cap. I. v. 1. "Petrus apostolus Jesu Christi, electis advenis dispersionis" etc. Positus Petrus circumcisionis apostolus, omniumque Judaeorum habens studium, scribit eis, qui in totius orbis dispersione morabantur, tamquam advenis civitatum extranearum, cum utique nequaquam eorum plures in Judaea consisterent. Si quid autem supra textum hic potest intelligi, animadvertendum est hoc de animae ratione, quasi advenam eam velit agnosci. Unde etiam dictum videtur: "peregrinus ego in terra et advena, sicut omnes patres mei", et iterum: "heu me! quoniam incolatus meus prolongatus est." Advenae siquidem fiunt hominum animae, corporibus copulatae, dum in eis temporaliter esse constituuntur. Nam si essent ex ea substantia, vera corpora essent, habitatrices terrae. Denique animae habentes compassionem carnis, esse in habitatione carnea nuncupantur et velatione, quamquam advenae sunt in terram, sed magis assimilantur indigenis. Unde et terrores inferuntur super habitatores terrae, rapientes utique ea, quae terrena sunt, et terreni indutos imagine.

V. 2. "Secundum praescientiam Dei patris."

His concordant, quae a Paulo dicta sunt ita: "sicut elegit nos in ipso, ante originem mundi, esse sanctos et immaculatos coram eo in dilectione, praedestinans eos in adoptionem filiorum". Licet enim quidam dicant, quoniam semper et ante mundum rationalium *) substantia sit, τουτέστι, προεωρακὼς ὁ θεὸς τὴν verumtamen praevidens Deus fidem πίστιν καὶ πρᾶξιν τῶν ἀνθρώπων, et actus hominum quae aguntur, per

*) Galland. *rationabilium.*

κατορθωθεῖσαν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, προγνωστικῶς ἐξελέξατο αὐτοὺς ἐν Χριστῷ πρὸ καταβολῆς κοσμοῦ, τότε προορίσας αὐτοὺς υἱοὺς εἶναι μετουσίᾳ τοῦ πνεύματος τῆς υἱοθεσίας.

evangelicam doctrinam *), praescienter elegit eos in Christo, ante mundi originem, jam tunc praedestinans eos filios esse, participio sanctos **) adoptionis.

Praescientia enim nihil aliud est putanda, quam contemplatio futurorum; quae non est jam praescientia postea, sed scientia, dum †) ea, quae primitus contemplata sunt, veniunt ad effectum.

Κἂν τοίνυν κατὰ πρόγνωσιν ἐκλεκτοὶ ἦσαν, οἷς Πέτρος γράφει, ἀλλ' οὖν ὑφεστηκόσιν αὐτοῖς ἡ προσφώνησις γίνεται.

Licet igitur secundum praescientiam electi erant, quibus Petrus scribit, verumtamen existentibus eis Petrus loquitur.

Abjicit itaque fabulam Manichaeorum de naturis, et intellectus praesens ††).

V. 4. "In haereditatem incorruptibilem, incontaminatam et immarcescibilem, conservatam in coelis, in vobis". Ut ostendat, quomodo in infinitum beatorum permanebit haereditas, incorruptam et immarcescibilem eam dicit, per hoc manifestans et divinam et puram haereditatem, eo quod sit incontaminabilis ejus perceptio apud eos, qui proprietatis praemio divitiarum praesentium bona despiciunt, scientes se habere meliorem et perpetuam facultatem. Quam dum dicit mensuram, perpetuitatem ejus aperit: et dum probat meliorem, divinitatem repositae haereditatis ostendit. Si ergo in coelis fidelibus haec servatur haereditas, frivola quaedam et tepida proferunt aliqui, putantes eam se percipere in terrena Jerusalem. Mille annis existimant esse deliciarum praemia proprietate recepturos. Qui etiam interrogandi sunt, quomodo astruant delicias corporales, cum dicatur, hanc haereditatem nec corrumpi posse, nec marcescere, maxime cum ipsi dicant, haec posse finiri completo anno millesimo. His copulanda sunt illa verba, quibus indicatur, quod in regno coelorum sit haereditas constituta, et nequaquam corruat, eo quod sit intelligibilis, quando sensibilia non sicut intelligibilia cognoscuntur. Illa namque Spiritus sanctus dignissimis manifestat.

---

*) Verba "per evangelicam doctrinam" cum antecedentibus "quae aguntur" conjungenda esse, patet ex Graecis.

**) Ex Graeci exemplaris auctoritate scribendum est: *spiritus*.

†) Verior sententia, si legitur: *cum*.

††) Et intellectus praesens, i. e. sententia Petri facilis ad intelligendum. Didymus scripsisse videtur: *καὶ τὸ νόημα πάρεστι*.

V. 6. "In quo exsultabitis, modicum nunc *) si oportet contristari in variis tentationibus" etc. Probatur fides eorum, qui propter eum in tentationibus diversis tribulantur, et usque ad finem in hujusmodi probata fide persistunt. Quos utique convenit exsultare, licet aliquis labor eorum voluntatibus importunus esse videatur. Hunc enim laborem hic sub tristitiae nomine designat, tamquam sit aliqua tristitia, quae possit e diverso per haec verba cognosci, cum et apud Paulum duo tristitiae genera declarentur, quarum unam mortem operari, alteram vero poenitentiam stabilem ad salutem, quae ita describit: mundi tristitia mortem operatur, Dei vero, poenitentium stabilem ad salutem. Certum est enim, quoniam, qui tristis est laborando, dum pro fide decertat, neque secundum mundi tristitiam tristatur, neque secundum poenitentiam. Illa namque pro amissione delectabilium rerum, haec autem pro honore **) transactorum geritur peccatorum. Utrumque vero harum tristitiarum extraneus esse cognoscitur, qui tentatur. Et quomodo diversus decertantium provectus, alii cum labore, quae tristitia vocatur, tentationes ferunt, alii autem sine tristitia, et sic excellenter eas et cum delectatione suscipiunt, ut laetentur, quoniam digni sunt facti pro nomine Christi pati. Et arbitrantur, se incomparabilem gloriam possidere, quando Christi nomine tribulantur.

V. 10–12. "De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetae, qui de futura in vos gratia prophetaverunt, scrutantes in quod, vel quale tempus significaret, qui in eis erat ***), spiritus Christi, qui praenuntiabat ***) in Christo Jesu passiones, et post haec ***) glorias: quibus revelatum est, quod non ipsis, vobis autem ministrabant haec" rel.

Quoniam quidam minorem asserunt promissionem et salutem sanctorum, qui ante adventum Salvatoris fuerunt, existimantes plus aliquid habuisse posteriores, eo, quod viderunt Jesum sensibiliter, etiam signa ab eo corporaliter facta, et doctrinam ejus audierunt, ostendendum est, quoniam

---

*) *Nunc* ex auctoritate Graeci exempli (ὀλίγον ἄρτι) versionisque Latinae suo jure restituit Gallandius. Antea: *nec.*

**) "Pro *honore* transactorum – peccatorum". Si quis offenderit in verbi *honoris* usu insolentiori, sciat, interpretem Latinum Graecum, ἀντὶ τιμῆς, perperam reddidisse. Hoc recte observavit Münchmeierus meus.

***) In his, quae notavimus, versio Latina a vulgata, quae nunc habetur, mirum quantum discrepat, atque ad versionem antiquam propius accedit. Cfr. Sabat. Bibl. sacr. lat. verss. antiqu. Tom. III. p. 946. Hoc non uno in loco factum esse vidimus. In qua tamen re sibi non constat auctor, sive potius librarius, atque videtur mihi quidem textum ex nova atque antiqua versione Latina mixtum secutus esse.

hujusmodi opinio falsa esse dignoscitur. Duo adventus sunt Christi. Unus quidem intelligibilis, secundum quem recipitur tamquam Deus verbum. Alter vero sensibilis, secundum quem videtur ex Maria progressus. Sed divinior intelligibilis, quam sensibilis, qui etiam pravis hominibus est collatus. Omnibus itaque sanctis, qui post adventum fuerunt, et ante adventum, intelligibiliter adveniens Dei verbum, proportione actuum, quos unusquisque gessit, sanctificat *) eos, quibus semetipsum decenter irradiavit, non minoratis scilicet eis propter sensibilem praesentiam, qui fuerunt ante ejus adventum. Non enim propter malitiam, sed propter temporis diversitatem hoc adventu frui nequiverunt. Igitur licet prophetae perscrutati sunt, in quod vel quale tempus finem acciperet animarum salus, et Christi fierent passiones, et postea gloriae; cognoverunt tamen per revelationem, quam **) non sibi, sed eis, qui post adventum ejus erant futuri, ministrabant haec. Non ergo minorem sanctitatem eorum esse dicendum est, quando diviniorem filii Dei praesentiam habuerunt. Quomodo enim minor alicujus eorum, qui post adventum fuerunt, videbitur Abraham, qui Deum vidit, cum omnes utique, qui secundum Christum finiuntur, in ejus sinum proficiscuntur? Quomodo minores erunt Moyses et Elias, qui Jesu in gloria tranformati simul apparuerunt, licet non viderint sensibiliter eum de Virgine procreatum? Non enim praeponendus est eis, qui intelligibilem adventum ejus habuerunt, ille, qui eum secundum carnem vidit, dum multi etiam peccatores hoc viderint. Quod autem et peccator videt, multo inferius est illo, quod venit ad solos sanctos. Perfectiore vero probatione hoc dicendum est: apostolis nullus est celsior fide aut conversatione inter eos, qui Christi evangelium sunt secuti, sed neque Joanne, Baptista. Putas ergo, quod hi, quos contigerit circa finem mundi consistere, et viderint secundam et gloriosam Christi praesentiam, beatiores erunt Baptista et sanctis apostolis? Absit! Nullus enim sic hebes est, praecipue cum sit dictum, quod nullus in humano genere major sit Baptista Joanne. Igitur si non minorantur, qui non viderint sensibiliter, sed secundum praesentiam, ab illis, qui eam visuri sunt, neque minores erunt eorum, qui sensibiliter secundum evangelium dispensationem Christi viderunt. Necessario siquidem haec diximus propter eos, qui minores faciunt priscos posteris. Multi sunt etenim etiam haereticorum, qui hac falsa sententia seducuntur, desiderium habentes maximum, ut veteri derogent testamento. Sed et his dicendum est, quoniam, et si non viderunt aut sensibiliter audierunt, quae dixit Jesus et fecit, verumtamen desiderium habuerunt.

---

*) Ita Gall. Antea: *sanctificant*, quod ferri nequit.

**) Legendum videtur *quoniam* (ὅτι). Gallandius habet: *qua*, ex conjectura.

"Multi enim (inquit) prophetae et justi concupierunt videre, quae videtis, et non viderunt: et audire, quae auditis, et non audierunt". Et de Moyse dicitur, "quomodo aestimavit majores esse divitias improperium *) Christi, quam thesauros Aegyptiacos". Dictum est autem et de Esaia, quod vidit gloriam Christi.

V. 12. "In quem concupiscunt Angeli prospicere". Notandum quod apud Graecos, "in quae", legatur, non, "in quem" **). Et sic exponitur:

Εἰ δέ τις ἐκλάβοι τὴν ζητουμένην ὑπὸ τῶν προφητῶν σωτηρίαν κατὰ τὸ τέλος εἶναι, ὃ ἐπὶ πᾶσι καὶ ἔσχατον ὀρεκτὸν (ὀρεκτικὸν) τυγχάνει, ---οὐκ ἀπεμφαίνει περὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἁπλῶς πάντων μακαρίων λογικῶν τὸ προκείμενον ἐκλαβεῖν, πάντων ὄρεξιν ἐχόντων παρακύψαι εἰς τὰ κατὰ τὸ τέλος πράγματα.

Si quis existimaverit, quaesitam a prophetis salutem in fine esse mundi, quod in omnibus et in summo est appetitu, quando ipsius quidem causa alia cuncta fiunt, ipsum vero, cujus causa nullius agitur ***); non abs re est, etiam intelligi de sanctis angelis, et simpliciter cunctis beatis rationalibus hoc dictum, cum omnes appetitum habeant, prospicere ea, quae in fine saeculi sunt agenda.

Si vero alium quemdam statum viderunt beatum (per ea quae revelata sunt a sancto spiritu eis, qui evangelium susceperunt) praeter eum, qui dictus est, dicendum est, et concupiscere, in eum prospicere angelos, qui in transgressione quadam inventi sunt. Nam licet quidam eorum pravi sint, attamen detenti supplicio, resipiscentes ****), unde ceciderunt, (quod etiam studiosis hominibus compromittitur), habebunt desiderium vel per fenestras ea respicere. Sed †) vero dicunt Manichaei, de angelis (quos creatorem ††) putant,) hoc esse dictum, interrogandi sunt, si habet quisquam naturam ea concupiscendi, quae praeter naturam sunt, et non ei

*) Hoc verbum male antea omissum ex auctoritate loci in Ep. ad Hebraeos XI, 26., quem alludit scriptor, primus restituit Gallandius

**) Haec ex suis adjecit Epiphanius.

***) Locum corruptum esse, nemo non videt. Sensus, qui debeat inesse, ex nexu sententiarum facile intelligitur. Vitium in ultimis verbis latet, quae nunc ita refinxerim: *ipsum vero, cujus causa (cuncta fiunt), non alius causa agitur.* Cfr. Vindic. P. I. p. 10.

****) Scribendum est: *respicientes.* Hanc verissimam Mingarellii conjecturam ipse flagitat sensus.

†) Legendum videtur: *si.*

††) Offendor in numero singulari. Scribendum videtur: *creatores.*

conveniunt; et si propter multam fatuitatem hoc concesserint, rursus interrogandi sunt, si appetitus infinitus est omnis? Namque necessarium est, appetitum compleri, dum res, quae desideratur, affuerit. Si vero hoc ita non est in praedictis angelis, erit ademptio eorum, quae manifestavit Spiritus sanctus; quando nequaquam habere possunt concupiscentiam eorum, quorum ad haec natura apta denegatur.

V. 15. "Sed secundum eum, qui vos vocavit, sanctum, et vos sancti in omni conversatione eritis, quia scriptum est: ""sancti eritis, quia ego sum sanctus"."

Cum Deus, qui per evangelium evocavit ad salutem, sit sanctus, necesse est obedientibus vocationi omni conversatione atque prudentia fieri sanctos ejus, praecipue dum is, qui vocat ad haec, invitet et tribuat sanctitatem. Ait enim: Quomodo ego fons sanctitatis sum, per substantiam sanctus existens, vos studete participari sanctitate *), quos diligo, ut sitis sicut et ego. Et vide dispensationem. Se namque sanctum esse dixit; accedentes autem ad eum, fieri, vel futuros sanctos invitat. Quaerendum est, in qua veteri scriptura homini sint verba posita. Et notandum est, quoniam in Levitico legitur: "et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: loquere omni congregationi filiorum Israel et dices eis: sancti eritis, quoniam dominus, Deus vester, sanctus est!" Dicendum tamen est, quod si non inveniretur ita positum, non omnino secundum dictum sermonem, hujusmodi dicta quaereremus, sed intelligibiliter, dum omnia spiritualia divinitus eloquia doceant, quoniam et qui vocat sanctus est, et qui vocantur, ut sanctificentur, adveniunt. Requirendi vero sunt Manichaei, si creator est, qui haec dicit, quomodo sanctus est, sanctificans eos quibus haec revelata sunt, qui scilicet ultra eum sunt, quorum nec aliquando habuit scientiam? Si vero Pater salvatoris est, et Filius cum eo haec dicens, quomodo prophetae, non ejus, sed Dei creatoris exsistentes, desiderium habuerunt, promereri ea, quae diligitis? Qui ultra Deum eorum est, hujus notitiam non habet. Quapropter oportet eum **) Deum prophetarum et evangelii confiteri, secundum pietatis verbum, cum nihil occurrit.

V. 17. "Et si patrem invocatis eum, qui, sine discrimine personarum, judicat, secundum uniuscujusque opus" etc.

Si is, quem vocant patrem, judex est, personam non accipiens eorum, qui judicantur ab eo, et secundum uniuscujusque judicat actionem, cum timore et omni sancta conversatione perficere omne tempus incolatus no-

*) G. sanctitati.

**) Legendum videtur: *eundem*.

stri festinemus. Sic enim poterimus et patrem eum tribuentem promissiones agnoscere, et extra omne supplicium permanere. Quaerendum est enim, si Pater judicat nullum et omne judicium dedit filio: quid hic possit intelligi?

Ὁ πατὴρ ἐστιν ὁ σημαινόμενος, πῶς κρίτης οὗτος, κρίνων κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον; Ὁ γὰρ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ. Εἰ δὲ ὁ υἱὸς κρινεῖ, πᾶσαν τὴν κρίσιν λαβὼν, πῶς πατὴρ τυγχάνει; πρὸς ἃ λεκτέον, εἰ πατρὸς καὶ υἱοῦ μία θεότης, κρίνοντος τοῦ υἱοῦ ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κρίνων, ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς δύναται πατὴρ εἶναι τῶν γεννητῶν, γεννήσας αὐτοὺς μετουσίᾳ ἁγιότητος. Πολλάκις γὰρ τεκνία ἑαυτοῦ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκάλεσεν.

Si enim Patrem, qui significatur, quomodo judex iste, et judicans secundum uniuscujusque opus? Si vero Filius judicat secundum uniuscujusque opus, omne judicium sumens, quomodo Pater exsistit? Pro quibus dicendum est, quoniam et Filius eadem divinitate est, judicante Filio, Pater est qui judicat. Sic et Filius Pater est genitorum, generans eos participio sanctitatis. Saepius enim filios suos vocavit apostolos.

Et alii dixit: Fili, remittuntur tibi peccata tua; alteri vero ait: filia, fides tua te salvam fecit. Et haec, qui *) Divinitati derogantes, possunt sufficienter arguere. Dicens enim esse judicem creatorem, non dubitetis eundem putare, qui pater est dilectorum Christi. Quapropter una divinitas etiam per haec verba (v. 23): "Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, verbo Dei vivi et permanentis." Regenerationis et restitutionis nomine significat introductionem nativitatis post destructionem priscae generationis factam. Quomodo enim non habuit destrui, cum esset corruptibilis, ut postea incorrupta veniens, maneret aeterna; servans perfecte et sine aliqua circumscriptione vitae eos, qui nascuntur ex ea? Est enim prima nativitas, secundum Adam, mortalis, et ideo corruptibilis, posterior autem ex spiritu et verbo semper vivente Dei. Et hoc ergo verbum, quod pro semine ponitur, incorrupta demonstrat: quia ex virtute et spiritu ei congruente dicitur incorruptum: "Omnis enim, qui nascitur ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ejus in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est." Ad hoc quoque percipiendum est etiam illud: "filii regni sunt semen bonum." Haec ergo nativitas incorruptibili semine consistit, verbo Dei vivi et permanentis.

*) Aut delendum *qui*, aut ita scribendum: *eos, qui divinitati derogantes sunt, possunt.*

Λόγον ζῶντα θεοῦ καὶ μένοντα εἰς τὸν αἰῶνα τὸν εὐαγγελικόν φησι λόγον.	Vivum vero et permanens verbum dicimus secundum evangelicam disciplinam.

Hoc ergo conscriptor epistolae confirmare volens, assumpsit exemplum foeni; dicens (v. 24): "Aruit foenum, et flos ejus decidit, verbum autem Domini manet." Quae cum dixisset, verba prophetica interpretatus est, dicens (v. 25): "Hoc est autem verbum, quod evangelizatum est inter vos". Secutus est illic dominum, ubi ait: verba mea non transibunt. Si vivum est verbum et permanens in his, significari putamus illud, quod erat in principio apud Deum, Dei verbum. Requirendi sunt haeretici *), circa quos dicunt fieri regenerationem? Putasne circa terrenos? Sed impossibile est. Non enim naturam habet **), secundum eos, incorruptibile suscipiendi semen. Si vero hoc impossibile est, erit potius impossibile, de spiritualibus haec intelligi. Nam si animae semen per substantiam spirituales ***) sunt, ut ipsi volunt, quid eis amplius generatio praebebit utilius? Quapropter de voluntaria regeneratione hoc sapiendum est, ut possint congruere, quae sequuntur. Sic enim habet:

Cap. II. v. 1. "Deponentes igitur omnem malitiam, et omnem dolum et simulationes", rel. Turbat enim haereticos etiam illud: "Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu", et illud: "Oportet vos nasci denuo", et quaecunque reperiuntur his esse similia, quibus ostenditur, non esse naturam bonam et malam.

V. 4. "Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum, et vos tamquam lapides vivi aedificamini in domum spiritualem, in †) sacerdotium sanctum, offerentes hostias acceptabiles Deo, per Jesum Christum." Qui ad evangelium accesserunt, renati ex incorruptibili semine, genus electum atque probatum sunt; simul et vivi lapides constituti, superaedificati viventi lapidi, electo et honorato, fundamento apostolorum et prophetarum, ad perficiendam Deo spiritualem domum, ad quam perducuntur, magis autem offeruntur spirituales hostiae, de quibus dictum est: immola Deo sacrificium laudis, et iterum: sacrificate sacrificium justitiae. Haec vero sunt sanctorum orationes contemplatio et actus egregii oblati, non per figuratum Pon-

*) Carpit Manichaeos.

**) Rectius *habent*, nempe terreni.

***) Corrige: Semen — — *spirituale.*

†) Ita Ed. princeps. G. *et.*

tificem; sed per sacerdotem, qui secundum ordinem Melchisedech permanet in aeternum. Hic enim est Jesus, summus Pontifex, pertransiens omnes coelos. Illius ergo personam gerit homo, assumptus a Dei verbo, unde non ei, sed per eum, Deo hostiae dicuntur offerri, cum divinitas una sit Patris et Filii, et quae Deo Patri sacrificantur, offeruntur et Filio.

V. 7. 8. "Vobis ergo honor credentibus: non credentibus autem, lapis, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis offensionis, et petra scandali *), qui offendunt verbo, nec credunt, in quo et positi sunt".

Sicut Jesus, cum sit lumen, iterum ad judicium venit in mundum, ut illuminaret eos, qui caeci erant, ante ejus adventum, et excaecaret, qui male videbant: sic etiam positus est ad ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et excitans eos, qui peccato corruerant, et corruere faciens, qui in peccatis statum firmissimum possidebant. Sic et cum lapis electus et honoratus sit, honorem praestat iis, qui per fidem superaedificantur in eo, fundamentum eorum robustissimum vehementer exsistens. Apud eos, qui non credunt, non honorabilis, sed offensionis est lapis, et petra scandali, cum similes exsistant aedificatoribus, qui despexerunt eum.

Τουτέστιν οἱ ἐκ περιτομῆς πάλαι προότεροι οἰκοδομοῦντες γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι καὶ ἀρχιερεῖς.

Hi namque sunt Scribae et Pharisaei.

Ad hoc enim, hoc est, ad non credendum et offendendum, in eo positos dicit eos, qui ab ejus doctrina dissentiunt. Est autem positio, qua positi sunt, voluntaria, initium non credendi gerens. Sicut enim mundus, qui in maligno positus est, non ex natura, sed ex passione propria positionem habuit in maligno; ita, et de quibus sermo est, ad non credendum a semetipsis sunt positi, cognati exsistentes eorum, qui traditi sunt ad contumelias passionum et reprobum sensum. Quia enim peccantes in multa patientia eos portabat Deus, contemnentes benignitatem et longanimitatem ejus; post multam invitationem, monitionem doctrinamque reliquit eos secundum propriam pergere voluntatem; quando alios quidem tradidit coelesti militiae deservire, alios autem diversis concupiscentiis cordis sui ad impudicitiam. Nemo in se quidem miretur, audiens, quoniam una res aliis sit ad utilitatem, aliis ad laesionem. Videmus enim eundem cibum aliis quidem salutem, aliis ferre necem. Idem odor unguenti aliis quidem nocet atque mortificat, aliis prodest. Sic et spiritualiter accipiendum est, quoniam apo-

*) Cum Gallandio interponendum est: *his.*

stoli Christi bonus odor sunt, aliis odor ex vita in vitam, aliis ex morte in mortem. Hunc sermonem extendimus, eo quod male quidam istis utuntur.

V. 9. "Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuncietis eis *) etc.

Secundum veterem dispositionem legis, aliud erat regnum, et aliud sacerdotale genus, sacerdotale namque a Levi, regale ex Juda genere succedebat. Alter enim apud Hebraeos regnabat, et alter sacerdotium obtinebat.

Post illam itaque constitutionem successit evangelium, unum et eundem sacerdotem regemque constituens. Christus namque utrumque est. Ad eum namque dictum est: "tu es sacerdos in aeternum", et iterum: ego suscitavi eum regem cum justitia". Sed et ipse de se dicit: "ego autem constitutus sum rex ab eo, hoc est, a Deo". His itaque dispensatis, necessarium erat, dispersos **) ab eo, qui simul rex et sacerdos est, electum esse genus et regale simul atque sacerdotale.

Τοῦ γὰρ γεννήσαντος ἀμφότέρας τὰς ἀρχὰς ἔχοντος ἀνάγκη καὶ αὐτοὺς ὡς ἐκ βασιλέως βασιλεῦν, καὶ ὡς ἐκ ἱερέως ἱεράτευμα εἶναι. Διὸ καὶ ἔθνος ἅγιον ὑπάρχομεν, κληθέντες ὑπὸ τοῦ καλοῦντος ἁγίου ὄντος ἐπὶ τὸ ἅγιοι ἔσεσθαι οἱ αὐτοὶ, πρὸς τὸ ἔθνος ἅγιον ὑπάρχειν. Καὶ λαὸς ἐσμεν εἰς περιποίησιν, ἔξω πάσης ἀπωλείας γεγενημένοι. Περιποίησις γὰρ τὸ κατ' ἐξαίρετον ἐν περιουσίᾳ καὶ κτήματι λελογισμένον.

Patre siquidem eorum utrumque habente principatum, necesse eos tamquam ex rege regale, et tamquam ex sacerdote esse sacerdotale genus. Quapropter gens sancta dicuntur, vocati ab eo, qui sanctus est, ut sancti sint. Hi namque super hoc, quod sancta gens vocantur, etiam populus acquisitionis exsistunt, extranei ab omni perditione facti, acquisitio, quae fit ex his, qui suscipiuntur, non qui projiciuntur.

Fugiendum est itaque, de naturis loqui, quod Manichaei proponunt, dicentes bonam seu malam naturam, etiam propter praesentes voces. Nam quod eligitur, non ex natura, sed virtutis munere possidetur.

Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ διαφόρων ἐθνῶν καὶ νομίμων κεκλήμεθα, ἐν τῷ ἀναλαβεῖν μίαν γνώμην, μιᾷ πίστει καὶ

Quaerendum est autem, quomodo, dum ex omnibus gentibus sint vocati fideles, unam gentem sanctam eos

*) Miror, vitium fere apertum vel Gallandium latuisse. Patet autem, scribendum esse, *ejus*.

**) *Dispersos* ferri nequit propter sensum. Puto scribendum esse, *dispensatos*, vel *suspensos*.

διδασκαλίαν προσέχοντες, δι' ἣν ψυχὴ καὶ καρδία μία, ἓν ἅγιον ἔθνος ἐσμεν, καὶ λαὸς εἰς περιποίησιν, τουτέστιν εἰς ἀποδοχήν.

esse dixerit. Et dicendum, quia forsan, licet ex diversis gentibus sint vocati, tamen eo, quod respuerint omnem vanitatem, propter quam gentes dispersae videbantur, et susceperint voluntatem unam, eandemque mentem, unam respicientes utique disciplinam et fidem unam.

Quando anima et cor sit omnium credentium, ideo una gens dicti esse noscuntur.

V. 10. "Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei, quorum aliquando non misertus est, nunc autem miseretur."

Intelligenti, quoniam de his, qui crediderunt ex gentibus, haec conscripta sunt, nihil occurrit adversum, quoniam ante vocationem, cum non essent populus, neque his misereretur, ut essent populus Dei et misericordiam consequerentur, evocati a Deo venerunt. Multa namque ex hoc adversitas consistit contra eos, qui putant, haec de diversis esse conscripta naturis. Non enim possibile est, de spiritualibus dici, quia fuerunt aliquando non populus, et misericordiam non habentes, neque rursus de terrenis, quoniam de non populo populi *), et de non misericordiam consecutis, misericordiam consecuti sunt. Malitia namque nec populum nec miserandam **), cum malitiae perceptibiles spirituales non sunt ***); sed ex virtute misericordiam consequuntur, et populus Dei fiunt, terrenae vero virtutis e diverso susceptibiles non sunt. Frustra ergo arbitrantur diversitatem naturae haec verba significare.

V. 11. "Charissimi, obsecro tamquam advenas et peregrinos, abstinete vos a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam." etc.

Qui propter divinam pietatem digni sunt, ut amentur, jure charissimi nuncupantur, non eo quod tales natura fuerint, sed quia esse meruerunt. Conscriptor ergo hujus epistolae dicit, quoniam praecipuo circa vos affectu constringor, obsecro ac invito, ut abstineatis a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam, et inimicitias multas habent adversus eam, quoniam alia animae, et alia carnis substantia est. Illa siquidem, incorrupta et immortalis, incorrupta immortaliaque desiderat;

*) Scribendum videtur: *populus facti.*

**) Fortasse ita: *nec populus, nec miserandi.*

***) Epiphanius sine dubio scripsit, *sint.*

haec autem, cum sit corrupta atque diffusa, turpia et languentia concupiscit. Hac igitur differentia consistente circa carnem et animam hominum, necesse est, et studia uniuscujusque substantiae esse contraria. Quia vero alterius generis est alteriusque substantiae anima praeter corpus, palam advertenti, compassiones eorum atque discordias. *) Nam quando subtrahit se anima a passionibus corporalibus, munda et splendida conservatur, salubriter operationes dignas et pure intelligens ac perficiens, memoriam habens boni, diligens Deum, et scientiam ejus habere volens. Quando vero carnis passionibus implicatur, omnia apud eam his adversa reperiuntur; quae intellexerit, oblivioni repente tradit, quae dudum sciebat, amittit, amorem libidinis habens potius, quam Dei dilectionem, ita ut paene ad hoc usque credatur pervenire, quatenus tota putetur converti in carnem. De quorum tali effectu in scriptura divina nomina hujusmodi referuntur: carneus enim, qui venditus est sub peccato, vocatur; sed etiam illi, qui vehementer inclinantur ad carnem, et sancto Spiritu desolantur, propterea carnes nuncupantur, dicente illis Deo: "non permanebit spiritus meus inter homines istos, eo quod carnes sunt". Cum igitur anima, praeter naturam degens, carnea vocetur, et cum secundum naturam movetur, spiritus invisibilis, mens et occultus homo dicitur, constat, quod non est de substantia corporis, cum sit immortalis atque perpetua ejus natura, et corpori humano adhaereat, et in eo vivat, quatenus possit data hominibus mandata servare, et illuminata Christi virtute possit ascendere, sequendo verbum, quod eam invitat ascendere per aedificatum ascensum, qui ducit ad coelum.

V. 13. "Subjecti estote omni humanae ordinationi propter Deum". Sicut alia fiunt propter Deum frequenter, et propter aliud, similiter et subjici principibus et potestatibus humanis, aliquando propter Deum, aliquando propter aliud quicquam fit. Qui enim propter dominum subditur eis, qui ad principandum sunt constituti, tunc solummodo eis subjectus non est, quando contraria voluntati Dei praecipiunt. Quapropter etiam reluctandum est usque ad mortem, si quando voluerint extra Christum nos facere aliquid, dicere vel agere praeter sensum aut sanctiones ecclesiasticas. Manifestat itaque Paulus, in quibus oporteat eis subdi, id est, ut tributum solvatur atque vectigal; ut libertatis pudor apud eos decenti jure servetur. Sic enim redditur honor, cui congruit, et timor, cui debetur. Hoc enim prae omnibus docuit Salvator, dicens: "oportet reddi, quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo". Ordinationem vero humanam dixit potestatem, quae hominum dispositione consistit.

*) Sensus flagitat: *aeque discordes.*

V. 13. 14. "Sive regi, tamquam praecellenti, sive ducibus, tamquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum".

Praecones veritatis omnem malitiae occasionem auferentes a nobis, scribunt quatenus tales simus apud eos, qui in potestatibus degunt, ne per nos evangelium aut doctrina ejus impediatur, nolentes nos eis officium debitae devotionis exsolvere, et eorum actibus esse subjectos, quando tamen rectis legibus aliquid agere comprobantur. Scribit itaque Petrus, omni ordinationi humanae subjiciendos, regibus quidem, tamquam egregium culmen habentibus, ducibus autem, tamquam missis ab eo ad comprobationem bonorum, et malorum scilicet ultionem. Paulus autem: "omnis", inquit, "anima potestatibus sublimioribus subdita sit, non enim est potestas nisi a Deo: quae autem *) ex Deo ordinata sunt", et reliqua. His igitur ordinationibus ab eo, qui bonorum est causa, constitutis, (ipse namque constituit, et destruxit reges, cujus sapientia dixit: "per me reges regnant, et potentes scribunt justitiam. Per me principes magnificantur, et tyranni per me possident terram.") **), non oportet conturbari, si quando fiunt hujusmodi judices, ut male quiddam ***) faciant, ut puniant bonos, approbent autem et laudent inobedientes legi, sive amore pecuniarum, sive gratia delictorum in aliquos opportune non facientes judicium, faciant transcendentes legem absque providentiae voluntate, per quam ad culmen evecti sunt. Et non miserandum †), si aliter faciant, quam vult ille, per quem adepti sunt potestatem, Nam paene apud omnes invenis esse peccata. Dedit nobis Deus sensum, ut utamur; utimur eo male frequenter, sed nostra voluntate. Quod autem ita fit, non oportet, ut illum, qui dedit sensum, culpare debeamus. Plantavit in nobis vigorem, ut diligamus, et odio habeamus, ut quidem odio habeamus mala, et diligamus bona. Homines ergo e diverso muneribus his utuntur, non itaque Deus, sed et ipsi sunt magis in culpa. Quapropter omni querela liber est Deus, scilicet his ††), qui ab eo ad principandum constituuntur, absque ejus proposito perpetrare aliquid noscuntur. Constituit enim eos, ut terribiles et malorum tortores essent, et laudatores bonorum, et honorantes bonos. Qui dum usi fuerint hoc modo potestate, quam obtinent, non solum non offendi-

*) Recte G. conjecit: quae autem sunt, ex Deo ordinata sunt. Cfr. Rom. XIII, 1. *αἱ δὲ οὖσαι ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν.* Haec genuina lectio; omittendum est *ἐξουσίαι*, vid. Griesb. ad h. l.

**) Haec verba primus parenthesi inclusit Gallandius.

***) Ante G. *quidam.*

†) Recte G. *mirandum.*

††) Gall.: *scilicet si hi.* Rectius: *scilicet si ii.* Posset tamen ferri *his.*

mur, sed etiam collaudamus eum, qui ordinatum appetit principatum. Si vero contrarium hi quicquam gerant, non accusemus Deum, sed potius longanimitatem ejus circa eos, sicut circa alios homines, qui delinquunt, admiremur.

V. 16. 17. "Sed sicut servi Dei, omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, regem honorificate".

Cum differentia sit filiorum Dei atque servorum ejus, servis jubetur, ut timeant, sicut et ipse Deus dicit: "si Dominus ego sum, ubi est timor meus?" Nequaquam timorem, sed gloriam a filiis exigens, cum dicit: "et si pater ego sum, ubi est gloria mea?" Filius enim glorificat patrem, et servus timet dominum suum, sicut propheta dicit. Quia igitur scribens haec nondum filios factos, sed servos adhuc novit, quibus scribens *) ait: "sicut servi Dei Deum timete". Consequens est enim, ut per haec verba disciplinabiliter, et sicut oportuit, omnes, qui in sublimitate sunt, honorentur, et diligantur recta voluntate fraternitatis. Omnium enim, qui laudabiliter agunt, Deus timor et fundamentum est **). Et Deum timete, verumtamen hoc principali ordine conservandum est.

V. 18. "Servi, obedite cum omni timore dominis vestris", etc. Non passibilem timorem servos habere, praecipit, apud Dominos; hic enim irrationabilis et ad irrationabilia constitutus est; sed eum, qui cum disciplina et recta ratione consistit, cujus proprium est reverentia. Qui enim propter Christum et doctrinam ejus Deum timet, cum reverentia ei subjectus est; cum ille, qui per verbera aliaque tormenta timet Deum, passibilem timorem habere videt. Hac significatione et hic post alia vertit se ad foeminas, dicens: "considerantes vestram in timore castam conversationem". Et frequenter scriptura haec de timore tali modo perloquitur:

V. 23. "Qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur".

Praesentes equidem laudes ejus sunt, qui voluntariam, et non substantialem habet benignitatem, per quae verba nos invitat ad laudem ejus, qui naturam non habuit ad peccandum, quasi substantiale sit ejus bonum. Unde hominem Jesum laudat, qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, et expertus omnia, secundum similitudinem nostram, praeter peccatum. Quapropter et praesentia de eo sunt percipienda, qui alibi dicit: "quaeritis me occidere, qui veritatem loquor vobis". Qui

*) Fortasse: *quibus scribit, ait.*
**) Locus male sanus, cui medelam egoquidem nescio.
***) Legendum est: *videtur.*

cum malediceretur, non maledicebant, nulli malum pro malo, aut maledictum pro maledicto reddens: sed neque cum pateretur comminabatur eis, qui malis afficiebant eum, tradens eos, qui insurgebant adversus eum, juste judicanti Deo, verbo inhabitanti in semetipso. Nam licet unitas divina sit sancta et impartita hominis ad verbum: verumtamen alter est intellectus hominis assumpti, et alter assumentis eum verbi Dei. Audientes eum: "ego et Pater unum sumus"; et "ego in Patre et Pater in me est", et illud: "qui videt me, videt et patrem" intelligimus, quod, qui haec dixit, unigenitus Dei filius est. Et rursus cognoscentes illud: "Nunc anima mea turbata est", et: "Qui coepit moestus esse et contristari", de homine, quem assumpsit, scripta sentimus.

Cap. III. v. 6. "Cujus estis filiae benefacientes, nec timentes ullam perturbationem".

Invitat foeminas, ut imitentur sanctas, et praecipue Saram, suadens eis, sic subjici viris, sicut illa subdita erat Abraham, cujus et filias eas factas dicit per operationes bonas. Sicut enim, qui faciens opus Abraham, et habens ejus fidem, filius ejus fit, ita bona facientes fideles foeminae, matrem habent Saram. Et haec quidem ad textum. Allegorice vero consideramus, quomodo quilibet sit filius Abraham et Sarae, hoc modo ut apostolus ait, dicens: "quia Abraham duos habuit filios, unum de ancilla, et unum ex libera". Deinde spiritualiter intelligit per mulieres duo testamenta; et post alia dicit: eum qui ex libera natus est, secundum spiritum sanctum liberam dicens, supernam Jerusalem. Concordat his verbis prophetia dicens: respicite Abraham patrem vestrum, et Saram, quae vos concepit. Non enim possibile est, ad illos homines, id est, Abraham et Saram haec referri carnaliter. Quomodo enim adhuc conciperet hujus prophetae tempore, quae ante multos annos naturae debitam susceperat mortem? Quapropter et haec percipienda sunt proxime verbis apostoli dicentis: matrem esse earum, quae secundum spiritum generantur, non foeminam, sed testamentum novum et Jerusalem esse supernam, et invitat mulieres, per opera bona matrem habere Saram, et super omnia consistere, nec habere timorem illum, quem pavor sequitur, et tumultus, quem rationabiliter perfecta charitas mittit foras, quoniam poenae magis est, non Dei. Hunc enim per omnia divinus interdicit sermo, alicubi quidem dicens: "quid est, ut timeas hominem mortalem"? Alicubi autem: "nolite timere eos, qui occidunt corpus", et alia his vicina.

V. 15. "Dominum vero Christum sanctificate in cordibus vestris".

Sicuti non *) magnificatur Deus, non augmentum magnitudinis ei proferri significatur, sed neque, dum glorificatur, ei extrinsecus culmen sublimitatis affertur, sic neque dum sanctificatur Dominus, ei titulus sanctitatis augetur. Unde et in cordibus nostris hoc facere jubemur. Si enim sanctitatis ejus integram perfectionem habuerimus, non tantum ore eum sanctificamus, sed in cordibus nostris. Deum enim hoc facimus intellectu nostro, Dei sanctitas magis augetur. Similiter et qui magnificat eum, magnitudinis ejus participium suscipit in semetipsum. Unde dictum est: "magnificat anima mea dominum"; et iterum: "magnificate dominum mecum". Similiter et de gloria ejus dicendum est. Haec autem non videantur esse mira, subtiliter advertenti: quod dicitur a nobis, bona non suscipit, sed ministrat. His enim similiter intelligendum est, et illud: "sanctificetur nomen tuum". Sanctificatur enim nomen Dei, quando induti eo, ea, quae sunt sanctitatis, implemus. Adhuc accipiendum est et illud: "Deum sanctificate, et ipse erit timor vester"; et iterum: "si in eo confidis, erit tibi in sanctitate". Vide siquidem, quomodo in sanctitate ipse Dominus fit ei, qui sanctificat eum. Sic enim, ut sanctificatur Christus ab eo, qui imitatur eum: sic animadvertendum est, quoniam, qui transcendit mandatum praesens, quomodo maculet Christum, qui confitetur eum ore, et negat operibus. Sic enim ad quosdam dicit: "profanastis nomen meum in gentibus. Per vos enim blasphematur nomen meum, cum vivitis in peccato".

V. 15. "Parati semper ad responsionem omni, poscenti vos rationem de fide et spe, quae in vobis est.

Sicuti continue agi, quod bonum est, divina doctrina vult, ita et instructos esse fideles hortatur, ut parati sint ad comprobationem rerum sapiendarum **). Quia enim multi, evangelio disciplinabiliter intendentes, exigunt nos ***) satisfactionem spei beatae, non oportet segnes esse, et ad satisfactionem deferre requirentes †), sed magis esse praeparatos Christi discipulos, quatenus volenti mutuo percipere rationales pecunias non negatur. Non enim de sensibilibus pecuniis hoc apostolis est praeceptum, aurum non habentibus et argentum. Ad hoc etiam Paulus invitat, scribens: "in sapientia ambulate, propter eos, qui foris sunt, scientes, quomodo oporteat singulis respondere"; foris dicens eos, qui nondum fideles exsistunt. Isti namque requirunt, volentes agnoscere aliquid de spe, quae in nobis est. Propterea qui praesidere ecclesiastico magisterio deputatur, su-

*) Ita Edit. ante Gallandium, sine sensu. Verisima est Gall. conjectura: *dum.*
**) Gall. *sperandarum.* Quae conjectura ab iis, quae statim sequuntur, magnam habet commendationem.
***) Interponendum videtur: *ad.*
†) Fortasse: *nequientes.*

per hoc, quod debet habere doctrinam, debet etiam resultantes obstruere. Cum ergo sic invitet divina doctrina praeparari fidelem virum, nescio unde moti quidam sicut jumenta vivunt, arbitrantes actibus solis incumbi, cum neque ipsi inculpabiliter poterint apprehendi ab eo, qui sine doctrinae ratione vivere concupiscit. Quomodo etiam ipsi tum claudendi sunt, dum cum ratione celebrantur? Quod ergo petulantes inexaminabiliter aliquid dicere praesumunt, audiant scripturam sanctam, quam sine intellectu et examinatione videri quemquam nosse scripturas culpabile magis est. Scientia enim, inquit, non intelligentium, inexaminata sunt verba, et disciplina sine probatione erat.

V. 22. "Qui est in dextra Dei, deglutiens mortem, ut vitae aeternae haeredes efficeremur, profectus in coelos, subjectis sibi angelis et potestatibus et virtutibus".

Sicut per filium Dei, quod verbum est seu ratio, essentiam cuncta rationalia, et ut essent, habuerunt: sic per eum omnium eorum salus effecta est. Qui enim non substantialiter, sed acquisitive sanctitatem habent, cum creaturae sint, jure purgatio facta est circa cuncta, hoc modo habentia bonitatem. Unde etiam sublimi ore correctionem suscipiunt. Pacificavit enim Jesus per sanguinem crucis suae, quae in coelis et quae in terra sunt, omne bellum destruens et tumultum. Mox enim in descensu ejus et nativitate, facta de virgine dictum est: "gloria in excelsis Deo et in terra pax". Concorditer autem et in praesentibus dictum est: "quia, cum resurrexisset a mortius, et sederet in dextera, in excelsis, profectus in coelum, subjecti sunt angeli ei, potestates atque virtutes". Sicut enim homines, abstinentes a peccatis subjecti sunt: ita et superiora rationalia correcta spontaneis culpis, quae forsitan habuerunt, ei subjecta sunt, completa dispensatione habita, pro salute cunctorum. Possibile est autem, aliquos hujusmodi spontaneis passionis voluntatibus abstinentes dicere, quia non omnino mutatio facta significatur subditorum animalium supernorum. Cum tali intellectu, quae scripta sunt, suscipiuntur, Deo verbo existente filio Dei, omnis creatura tanquam regi omnipotenti subdita est. Et quoniam hic Deus verbum hominem assumpsit, eumque suscitans post mortem super omnia principia, potestates, virtutes et dominationes esse constituit: huic omnes angeli Dei, jussi eum adorare, subjecti sunt, scientes eum uniri cum Deo verbo, cum in dextera divinitatis sit, et in nomine ejus non solum terrena et inferna, sed etiam coelestia genu flectant, et omnis lingua ad gloriam Dei Patris Jesum dominum esse confiteatur. Cum autem omnem linguam audis, non humana solum debes numerare eloquia, sed etiam eorum, qui sunt in coelis. Dictae enim sunt et illorum linguae, cum ait: "si linguis hominum et angelorum loquar".

Cap. IV. v. 17. 18. "Si autem initium a nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei evangelio? et si justus quidem vix salvus sit, peccator et impius ubi parebit"?

Ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι (τὸ κρίμα ἀπὸ τοῦ θεοῦ), τουτέστιν ἐνστάντος τοῦ καιροῦ, τοῦ λαβεῖν ἀρχὴν τὸ τοῦ θεοῦ κρίμα, ἀπὸ τοῦ θεοῦ διαβαίνειν ἄρχεται, τουτέστιν ἀπὸ τῶν μειζόνων εἰς τοὺς ὑποδεεστέρους, ἤτοι ἀπὸ τῶν πιστῶν καὶ συμπληρούντων τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν. Διὸ καὶ ἐπιφέρει, εἰ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν, ὄντων θεοῦ οἰκοῦ (ἡ) ἐξέτασις τῶν βεβαωμένων γίνεται, τί χρὴ νομίζειν τέλος τοῖς ἀπειθήσασι τοῦ εὐαγγελίου (τῷ εὐαγγελίῳ) τοῦ θεοῦ. — — Φάσκων οὖν ἄφευκτον ἀπαντήσεσθαι τοῖς τοιούτοις κόλασιν, ἣν τέλος αὐτῶν ὠνόμασε, περιγράφων ἣν εἶχον ἀπείθειαν, διεγείρει τούτους εἰς φόβον, τουτέστι τοὺς ἀπειθοῦντας τῇ θείᾳ διδασκαλίᾳ.

Instante jam tempore, ut initium sumeret Dei judicium, incipit facere transitum a majoribus ad minores. Quapropter ait: tempus inchoationis judicii ex domo Dei, hoc est, a fidelibus et complentibus Dei viventis ecclesiam. Unde etiam infert, si primum a nobis, qui sumus Dei domus, examinatio actuum cogitationumque fit, quem creditis terminum non credentibus Dei Evangelio pervenire? Per hoc certamen multumque timorem fidelibus infert, quatenus caute discant judicem, ad quem habere poterunt sine dubio rationem. Hos ergo excitans, ad timorem ejus invitat, dicens: non credentes divinae doctrinae inevitabilem suscepturos scilicet ultionem, quam finem eorum nominavit, circumscribentem *) incredulitatem eorum.

Docens enim istis verbis et excitans potius eos inquit: cum justus vix et cum potiori certamine queat adipisci salutem, quid oportet sentire de impiis, quoniam, per se judicati, ad judicium non resurgunt, et de peccatoribus, qui in consilio justorum non resurgunt? His enim, qui bona gesserunt, ad resurrectionem vitae venientibus, qui prava fecerunt, ad resurrectionem judicii suscitantur.

Μόλις γὰρ τοῦ δικαίου σωζομένου, τουτέστι καμάτῳ καὶ θλίψει πολλῇ ἀγωνιῶντος, πῶς τὸ κατ' αὐτῶν ἐξελεύσεται κρίμα, ἕως ὁ κριτὴς αὐτοὺς δικαιώσῃ;

Quapropter nequaquam inter bonos peccator et impius apparebit, cum justus vix salvetur aestuando et decertando, quomodo ejus judicium transigatur? Nam licet nihil pravi sibi sit conscius, verumtamen sciens, quoniam non in hoc justificatur, donec eum justificet judex, aestuat et decertat.

*) Ex Graeci exempli auctoritate scribendum videtur: *circumscribens.*

Quaestio, utrum aliud sit peccator, et aliud impius? Quia hic dicit, sicut et in aliis Scripturae locis, ubi ait: "ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in consilio justorum". Ex hoc quidem ostenditur differentia duorum ordinum. In aliis autem eumdem peccatorem dicit et impium, cum ait:" statuit autem suam charitatem in nobis Deus, quia, cum peccatores essemus, Christus pro notis mortuus est", et mox ait: "pro impiis".

Ἔστι δὲ δίκαιος, ὁ ἐν πράξει θεοῦ καθήκων· ἀσεβὴς δὲ πάντῃ ὁ ἔξω θεοῦ τυγχάνων, ἁμαρτωλὸς δὲ ὁ περιεχόμενος μὲν θεοῦ, ἄλλως δὲ καταφρονῶν καὶ παραβαίνων αὐτοῦ τοὺς νόμους. Εἰ δὲ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ὁ αὐτὸς λέγοιτο, τὴν διαφορὰν κατ' ἐπίνοιαν ἔξει· δυνατὸν γὰρ τὸν ἁμαρτάνοντα εὐθέως καὶ ἀσεβῆ εἶναι, τὸ διὰ καταφρονήσεως ἀσεβεῖν εἰς θεόν.

Potest autem impius esse, qui omnino extra dominum est, peccator autem, quem Deus quidem continet, sed ille contemnit eum, dum transgreditur leges ejus. Si vero aliquando in textu idem peccator et impius inveniatur, differentiam tamen habebit in intellectu. Possibile est autem, eum, qui peccat, mox et impium esse, quando per contemptum impie agit in Deum.

DIDYMI ALEXANDRINI

IN

EPISTOLAM PETRI SECUNDAM ENARRATIO.

Ex Cap. II. v. 11. "Ubi angeli, fortitudine et virtute cum sint majores, non perferunt adversus eos execrabile judicium".

Angeli manentes in sanctitate, quam habent a Deo, sunt potiores hominibus, licet excellenter beati sint homines. Angeli siquidem custodiunt sanctos viros, et eis auxiliantur, dum homines nequaquam valeant angelis praebere solatia. Sic utique et illud, quod in evangelio de Joanne dictum est: "quia nullus inter natos mulierum major sit eo", cum potior illo inveniatur, qui in regno sit minor; interpretati sunt sapientes viri, dicentes, quia cum sit perfectus inter homines, nullo mortalium minor est, quando, qui inferior est omnium supernorum rationalium, major est eo: quia non solum virtutis scientiaeque differentia potiores sunt angeli, sed etiam, quod non sint gravibus et passibilibus perplexi corporibus. Alter vero quidem dicit, nequaquam majores hominum angelos esse, non fortitudine

et virtute, eo quod mortali vita privati sunt. Unus denique angelus percussit regis Assyriorum, sub uno momenti tempore, exercitum, centum octoginta quinque millia. Et alter paene omnem populum Israelitarum vastavit, nisi cito David rex eorum rogaret Deum, ut iracundiae finem daret, et terminum ultionis, quae illata fuerat propter peccatum, de populo numerato contractum.

Ex Cap. III. v. 5. "Latet enim illos, hoc volentes, quia coeli erant olim, et terra ex aqua, et per aquam constituta verbo, et per quae tunc mundus aqua inundatus deperiit: qui nunc autem coeli sunt et terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservandi, in diem judicii et perditionis hominum impiorum".

Multis mirum est, et ex istis verbis significari mundanas revolutiones atque mutationes. Sic enim habent: coelum enim erat olim et terra ex aqua, et per aquam constituta verbo Dei, per quae qui tunc erat mundus aqua inundatus deperiit: qui autem nunc sunt coeli et terra, verbo repositi sunt, igni reservandi. Et post alia: "novos vero coelos et terram novam secundum promissa ipsius exspectamus". Ajunt enim qui hac sententia detinentur: saeculum erat olim, et terra absque coelis, et terra, quae nunc est, et extra istos, qui nunc sunt, novi coeli et terra nova erunt. Omnibus manifestum est, tres mundos per successionem consistere, quoniam scriptum est: "qui nunc sunt coeli et terra eodem verbo repositi sunt"; et mutatio denuo similis erit eis, qui sub diluvio perierant. Agnovit autem haec conscriptor Epistolae ex verbis Jesu de consummatione saeculi sic probatis *). "Sicut enim in diebus Noë comedebant et bibebant homines, nubebant et nuptui dabantur, vendebant, emebant, plantabant, aedificabant, usque ad diem, qua ingressus est Noë in arcam, et venit diluvium et tulit omnia, sic erit in praesentia filii hominis". Amplius autem conciomatur his verbis, cum dicit, igne solvendam hanc, quae nunc inspicitur, creaturam. Ait enim venire judicii diem latenter, ut fur, in quo coeli magno impetu et sine dilatione transibunt, elementis utique tabefactis ab igne illato; post quod coelis radicitus amputatis novos coelos, novamque terram futuram, in quibus justitiam et promissiones Dei in sua habitatione possideant justi. Non igitur ignorandum, praesentem Epistolam esse falsatam, quae licet publicetur, non tamen in canone est **).

*) Recte G. *prolatis*.

**) Conferantur, quae de hoc loco uberius exposui Quaest. ac Vind. P.I. §. V.

Quae hactenus egimus, non ea quidem esse videntur, quae ad Sacra Pentecostalia, quibus haec scripta sunt, ducere animos ac satis praeparare proprie possint. Attamen non ita aliena sunt, ut nulla prorsus inde peti possit occasio ad instituendas eas meditationes, quas Spiritus Sancti, Ecclesiae in ipsa statim origine largis imbribus donati, laeta, sanctissimaque memoria quasi proprias sibi poscit. Ac si vel maxime concedam, Enarrationem Didymi, praeterquam quod nunc aeterno fere barbariei situ ac squalore victa sepultaque jaceat, ita suo ingenio comparatam esse, ut jure Tuo Tibi displiceat fere tota, nec satis possis nostrae aetatis felicitatem praedicare, quae de veritate, simplicitate, elegantia denique interpretandi unice sibi gaudeat ac gratuletur: tamen in hoc ipso, quod Didymianum genus interpretandi, scilicet injucundum illud atque infructuosum, alienum a Te habeas ac taedii plenum, parata Tibi est haud indigna meditationum vere Pentecostalium occasio atque materia. Etenim, quibus nostra prae aliis suo jure gloriatur felicior aetas, eccuinam debentur illa? Nonne omne, quod bonum inter homines Christianos habetur et gloriosum; nonne omne virtutis laudisque honestae studium, omnisque denique ad veritatem alacrior progressus, — uni debentur Spiritui Sancto, divino illi atque magnifico ecclesiae Auctori, Ductori, Promotori, cujus largitionibus inde a prima donorum effusione nec intermissis, nec intermittendis unquam hi ipsi dies sacri habentur? At vero, dum haec meditaris, attendas quaeso, Spiritum istum divinum nemini invito ac repugnanti unquam contigisse, sed cum iis tantum hominibus communicari, in iisque tantum delectari, qui puris cordibus, studiis honestis, indefessis laboribus, precibus denique ardentibus id agant, ut digni habeantur, quibuscum habitet, suaque dona integra communicet. Igitur hoc meditemur, hoc inbibamus penitius, quod graviter admonuit Paulus apostolus: Μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, εἰ ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως!

PP. d. Vigil. Pentecost. MDCCCXXX.

ACADEMIAE GEORGIAE AUGUSTAE

PRORECTOR

CUM SENATU

SACRA PASCHALIA

ANNI MDCCCXXXII

PIE CONCELEBRANDA

INDICUNT.

Inest

FRIDERICI LÜCKII D.

Quaestionum ac Vindiciarum Didymianarum

PARTICULA QUARTA.

GOTTINGAE

TYPIS DIETERICHIANIS.

DIDYMI ALEXANDRINI
IN
EPISTOLAM BEATI JACOBI APOSTOLI BREVIS ENARRATIO.

Cap. I. v. 1. "Jacobus, Dei et Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus, quae sunt in dispersione, salutem." Sicuti mortalem gloriam homines appetentes, in suis conscriptionibus dignitates, quas putantur habere, praeponunt: ita sancti viri in epistolis, quas scribunt ad Ecclesias, principaliter proferunt, servos se esse Domini nostri Jesu Christi, aestimantes, hanc appellationem supra regna totius mundi consistere. Jure namque Jacobus, circumcisionis apostolus, his, qui ex circumcisione sunt, scribit: sicut et Petrus, cum eorumdem probetur Apostolus, Judaeis scribit in dispersione constitutis. Possunt enim haec, quae iis scribuntur, aptari etiam illis, qui occulte spiritualiter sunt Judaei. Nam et Joannes una cum Jacobo et similibus eorumdem existens Apostolus, de Israelitis spiritualibus, et tribubus eorum habuit sermonem contemplationis in Apocalypsi.

v. 2. 3. "Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet, ut sitis perfecti et integri, in nullo deficientes."

*Εἰς τελειοτάτην ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν *) προτρέπων, ἀκολούθως ἀδελφοὺς ὀνομάζει, ἀλλ' οὐ τέκνα, οὔτε υἱούς.*	Ad perfectionem virilem et patientiam simul invitans consequenter fratres suos appellat, et non filios, quibus scribit.

Quomodo enim perfecti non sint, qui non solum sine tristitia, sed etiam cum gaudio propter Christum tentationes ferre noscuntur? Nam quicum-

*) Codex D. ita habet: *εἰς τελειότητα καὶ ἀνδρείαν καὶ ἀρετὴν προτρέπων καρτερίαν.* Quae lectio ad latinam versionem propius accedit.

que varias tentationes cum delectatione sustinet, eum probatissimum opus sequitur, a quo etiam patientia corrigitur perfecta et fortitudo praecipua. Haec itaque patientia bene certantis opus noscitur esse perfectum: quod opus nunc evenit, quando non propter aliud, sed divina caritate perficitur. Quod enim majus studium est, quam ut aliquis perfectus sit, et omnes virtutes habeat, consequenter quibus agitur, ut possidentibus eas indigentia nulla proveniat? His itaque simile est illud: "tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio spem, spes vero non confundit" [1]). Verborum enim differentia, non sensuum, in his sermonibus esse probatur Apostolorum.

v. 12. "Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se."

Dum sufficienter invitasset, cum gaudio sustinendas esse tentationes, ut opus portabile *), et perfecta patientia teneantur, quae perficiuntur propter se, non propter quicquam aliud gesta; per alteram monitionem suadere contendit promissionibus, ut praesentia corrigantur,

μακάριον εἶναι λέγει, τὸν πειρασμὸν ὑπομένοντα. γενήσεται γάρ, φησιν, ὁ οὕτως ἀθλητικῶς ἀγαγὼν τὸν ἀγῶνα δόκιμος ἀνὴρ, διὰ πάντων γεγυμνασμένος· οὕτω δὲ ἀναφανέντι ἐκ τῶν σκυθρωπῶν, δοθήσεται στέφανος ζωῆς, συτρεπισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῖς αὐτὸν ἀγαπῶσιν.

beatum esse dicens, qui tentationem suffert. Fiet, inquit, quisquis fortiter certamen exceperit, ut vir perfectus et in cunctis exercitatus. Qui vero talis apparuerit post tristitiam, merebitur ad praemium vitae coronam a Deo, eum diligentibus praeparatam.

Ex quibus agnoscimus, quoniam secundum uniuscujusque virtutes potuit a Deo corona praeberi, alii quidem justitiae, alii immarcescibilis et rectae fidei. Par est autem praeter istas coronas etiam alia corona, sperantibus et futura sustinentibus conferenda, cujus materies Dominus est ipse. Super has autem reposita est et altera fruentibus Dominum et experimentum habentibus paradisi deliciarum, et potatis de torrente deliciarum Dei. Exempla vero praedictarum coronarum sunt haec: "reposita", inquit, "mihi est corona justitiae" [2]); et iterum: "portabitis immarcescibilem gloriae coronam" [3]); itemque: "erit in illa die dominus Sabaoth corona spei" [4]); iterumque: "corona deliciarum proteget te" [5]). Quae corona considerandum est, ne forte ipsa sit, de qua dictum est, "corona gratia-

*) Recte Gallandius: *probabile*. In Graeco scriptum fuisse videtur *δόκιμον*. Conferatur, quod supra legitur, *probatissimum opus*.

1) Rom. V, 3—5. 2) 2 Tim. IV, 8. 3) 1 Petr. V, 4. 4) Isa. XXVIII, 5. 5) Prov. IV, 9.

rum" [1]), an altera. Sicut enim qui fruitur corona deliciarum, et qui habet gratiam Dei cooperantem, coronam gratiarum percipit: sic et *) qui justitiam operatur, et recte sectatur de his, quae sapienda sunt, aut qui appetit perfectam gloriam, coronam justitiae et gloriae promeretur,

Οὕτω ὁ τὸ ὑπομένειν πειρασμῶν **) καταφρονῶν, ἐπιπόνων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου, στέφανον ζωῆς ἀπολήψεται τῆς αἰωνίου, ἀνθ' ἧς κατεφρόνησε προσκαίρου ζωῆς. Ζητήσεις, εἰ ὕλη οὗ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς στεφάνου ζωῆς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, ἐστιν, [ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν ***),] ἃ διὰ μέγεθος θειότητος ὄψει καὶ ἀκοῇ οὐχ ὑπόκειται, οὐδὲ ψιλῇ νοήσει ἀνθρώπου ἀναβέβηκεν.

ita et qui sustinere tentationem non despicit, insistens etiam ipsi morti, coronam aeternae vitae percipiet, pro qua temporalia bona contempsit. Quaerendum est, si materia coronae vitae, quam praeparavit Deus diligentibus se, ea sunt quae scilicet propter magnitudinem majestatis aspectui et auditui nequeunt subdi, nec ad purum intellectum hominis cuiuslibet admitti.

v. 17. "Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum."

Patrem luminum intelligibilium, hoc est, illuminatorum rationalium Deum dicit, a quo, tamquam a datore rerum, venire ad homines, inquit, divina dona; quae eo, quod prosint, optima dicit data; eo quod plena et sine defectu sunt, dona perfecta indubitanter appellat. Et quomodo aliqui dicunt, quantum ad istam vocem, sola quae meliora sint, a Deo esse, non etiam quae molesta judicantur et tristia, ponendum est illud, ubi ait scriptura: "ipse deduxit super eos mala" [2]); et illud: "descenderunt mala a domino super portas Hierusalem" [3]); et his similia. Ex quibus et aliis hujusmodi exemplis agnoscitur sententia, ex judicio Dei suavia atque tristia hominibus provenire. Cum ergo cuncta Dei providentiae deferantur, attamen consequens erat, ut, qui invitabat ad patientiam perfectionemque virtutis, non malorum illationem, sed memoriam deberet habere meliorem ****), dum omnis, qui studet secundum virtutem vivere, non tristia, sed optima data potius et dona perfecta meretur. Alter vero quidam,

*) Münchmeierus meus fere persuasit mihi, corrigendum esse, *sicut*.

**) Patet, scribendum esse πειρασμὸν οὐ.

***) Haec, quae uncis inclusa vides, propter apertam *διττογραφίαν* ejicienda sunt.

****) Scribendum esse videtur: *meliorum*.

1) Prov. l. c. 2) Baruch II, 2. IV, 18. 3) Mich. I, 12.

scripturas subtilius animadvertens, et ea, quae pie de providentia sunt *), exponens, dicit, meliorem **) ministrationem fieri praecedente voluntate Dei, adversa vero, propter quandam utilitatem, per accidentiam destinari.

Cap. II. v. 26. "Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, sic et fides sine operibus mortua est".

Quoniam sicut spiritus cohaerens corpori vivificat eum ***), et opera, fidei coaptata, vivam eam esse procurant, cogitandum est, ut fides habeatur cum operibus virtute dignis, ut non mortua, sed viva consistat. Nam et qui habet corpus animale non mortuum, sed vivum, illud per societatem spiritus vult habere. Notandum scilicet, quia, cum fides mortua sit praeter opera, jam neque fides est. Nam neque homo mortuus homo est. Quomodo vero aliqui, causam esse spiritum dicentes, quo corpus vivat, honorabiliorem esse corpore dicunt, et ideo consequenter et opera honorabiliora magis quam fidem asseverant, vivificantia eam: perfectius studui, ut, quod mihi videtur, exponerem. Non enim sicut indubitanter spiritum corpore meliorem, ita sine reluctatione opera fidei praeponenda sunt, quando gratia salvatur homo, non ex operibus, sed ex fide: nisi forte et hoc in quaestione sit, quod salvet fides, quae cum operibus propriis vivit, tamquam aliud genus operum sit, praeter quae salus ex fide proveniat: nec autem sunt opera, quae sub umbra legis observantur.

Cap. III. v. 2. "Si quis verbo non offendit, hic perfectus est vir, potest etiam fraeno circumducere totum corpus suum".

Quoniam verbum duplex est, aliud quod ad sensum, aliud ad effectivam prolationis pertinet rationem, secundum mentis sermonem praesentia sunt sumenda. Quisquis enim non offendit in sensu rerum sapiendarum et agendarum, perfectus vir est, subditum faciens totum corpus, velut equum, et quo vult educens eum comprimit, et ad servitium redigit, et proprias mortificat passiones. Quia vero de sermone animae scribit haec, palam est advertenti textum congruenter aptatum, cujus initium est: v. 1. "nolite plures magistri fieri, fratres mei;" et paulo post: v. 2. "in multis enim offendimus omnes;" et mox intulit: "si quis in die ****)

---

*) Excidisse videtur: *dicta.*

**) Itidem, *meliorum.*

***) Gallandius recte *illud.*

****) Quid hoc sit, et unde, nescio. Puto, pro: *in die verbo* scribendum esse, *in dicendo.*

verbo non offendit," hoc est, docendo. Quando enim de his, quae agenda sunt et sapienda, aliquis docet, si habuerit veritatem sensus de hujusmodi rebus, tunc inoffensibile habet verbum. Non enim putandum est de peccato prolativi sermonis, quae soloecismos et barbarismos quidam vocant, haec fuisse dicta. Nisi forte quis dicat, inoffensibilem habere quemque voce sermonem, quando irreprehensibilem eum, et sine vitio profert, licet aliquid vanum, aut risibile, aut injuriosum dicere videatur, eo quod secundum artis regulam sit loquutus. Quod vero non sine consideratione dicimus, totum corpus fuisse sumptum pro passionibus et operationibus ejus, adverte, quod scriptum est: v. 5. "lingua enim, cum sit modicum membrum, et magna exultat." Accusans sermonem, pro ea *) linguam accusare dignoscitur, tamquam ponentem, et alia vana loquentem. Cum vero haec in isto corpore ita sint, consequenter et de omni corpore talia oportet intelligi.

Cap. IV. v. 2. 3. "Non habetis, propter quod non postulatis. Petitis et non accipitis, eo quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris insumamini." Cum vera sit expositio Salvatoris dicentis: "petite et dabitur vobis" [1]): quam etiam facit esse credibilem, cum dicit: "omnis qui petit accipit" [2]): quaerere libet, quomodo aliqui, orantes, non audiantur, ut accipiant, quae habere postulaverunt, per suam petitionem. Ad haec dicendum est, quoniam qui via congrua ad postulandum venit, nihil relinquens eorum, quae pertinent ad impetranda quae cupit, omnia percipit, quae sibi dari rogavit. Si quis autem extra intentionem traditae petitionis poscere videatur, iste neque petere modo debito creditur, et ideo non percipit, quod petit. Nonne falsum, quod dictum est: "omnis qui petit accipit?" Nam cum doctor dicat: omnis, qui accedit ad me causa doctrinarum, habebit disciplinas earum; accedere ad doctorem, de rebus ipsis **) accipiendum est, hoc est, ut etiam desiderium habeat doctrinarum, ut exerceat et meditetur eas, et summa intentione respiciat ea, quae a magistro dicuntur, et naturam habeat bonam. Indubitanter enim hujusmodi homo percipiet disciplinam, quam magister dare promisit. Si quis alius accesserit ad doctorem, non faciens, quae praedicta sunt, sed tantummodo ut videatur ab eo, et videat eum, volens falsam facere promissionem doctoris, dicendum est ei: non accessisti ad eum, sicut invitavit, sed aliter, et tantummodo ad videndum eum. Apertiorem enim faciens scriptor epistolam, et qui petere videantur, nec accipiant, indubitanter male petentes

*) Scribendum videtur: *pro eo.*
**) Gallandius conjecit: *ipsius.* Non necessarium.
1) Matth. VII, 7. 2) ibid. v. 8.

illos dicit, qui vanis cupiditatibus inhaeserunt. Quia vero instant aliqui, dicentes, quare illi, qui pro scientia et perceptione virtutis petunt, et non accipiunt? dicendum est illis: quomodo et ipsi non propter ipsa bona percipienda petunt, sed ut per ea laudentur. Est enim amor concupiscentiae, velle laudes acquirere, unde etiam his non datur, quoniam ad concupiscentias insumendas volunt possidere, quae poscunt.

v. 4. "Nescitis quia amicitia mundi inimica est Dei? Quicunque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus erit Dei."

Quoniam nequitia providet amicitias mundi, virtus autem acquirit caritatem Dei, cum virtus et nequitia non possint una subsistere.

Ὁ γὰρ διὰ τὸ ἁμαρτάνειν φιλῶν τὸν κόσμον, ἐχθρὸς ἀποδείκνυται τοῦ θεοῦ. ὡσαύτως καὶ ὁ τὴν πρὸς τὸν θεὸν φιλίαν δι' εὐσεβείας βεβαιῶν εὐθέως ἐχθρὸς εὑρίσκεται τοῦ κόσμου. Ὅθεν ἀδύνατόν ἐστιν, ὥσπερ δουλεύειν θεῷ καὶ Μαμωνᾷ, οὕτω φιλιάζειν θεῷ καὶ κόσμῳ.

Qui peccando amat mundum, inimicus Dei esse monstratur, sicut e diverso qui non peccando amicitias apud Deum pietate confirmat, continuo mundi adversarius invenitur. Unde sicuti impossibile est, servire Deo et mammonae [1]), ita amicum Dei esse simul et mundi.

Denique veniens Jesus, ut Dei amicos faceret obedientes sibi, gladium et divisionem misit in terram [2]). Sermo namque et doctrina illius dividit et abjungit a terrenis atque materialibus rebus, per haec praeparans, ut inimicitiae sint apud mundum et unitas apud Deum: haec sunt amicitiae apud illum. Quapropter et pacem dat, non sicut mundus amanti. Ille namque per pacem, quam dat, ad corporeos actus invitat, amatores concupiscentiae, et passibiles eos facit: Jesus autem pacem praebens, amicos Dei constituit, ex toto corde eum diligentes. Mundum vero intelligere debemus desideria corporalia et conversationem hujus mundi.

1) Matth. VI, 24. 2) Matth. X, 34.

DIDYMI ALEXANDRINI
IN
EPISTOLAM BEATI JUDAE APOSTOLI ENARRATIO *).

V. 4. "Subintroierunt enim quidam homines impii, qui olim praescripti, et praedestinati erant in hoc judicium, domini nostri gratiam transferentes in luxuriam, et solum dominatorem, etc."

Omnino quoniam Jesus semel populum de terra Aegypti liberans, deinceps eos, qui non crediderunt, perdidit **). Quidam homines impii, scripturam divinam quodam utentes dolo atque malignitate, subingressi sunt, eam se praedicare simulantes, praescripti scilicet, id est, ad hoc praescripti judicium, quo a semetipsis dijudicati, traditi sunt improbo sensui. Hi namque propter immensam impietatem, cum essent impudici, gratiam domini nostri Jesu Christi in luxuriam mutaverunt, per ipsam spurcitiam suam negantes unum dominatorem dominum Jesum Christum eorum, qui per evangelium sunt vocati. Dehinc, ut revocet eos, qui crediderunt malignis et impiis, ostendit, quanta sit magnitudo domini, quem

*) In scholiis Graecis pauca admodum inveniuntur ex Didymiana enarratione desumta. Deprehendi equidem interdum maximum in singulis sententiis consensum, ita ut ad Didymi auctoritatem et inventionem revocari posse omnia videantur. At ubi verba, sententiarumque nexum diversa esse intellexi, malui Didymo aliqua deesse, quam aliena vindicari. Hoc tamen, si quis accuratius cum scholiis enarrationem Didymi comparaverit, neminem fugiet, scholiorum compositores Didymum multis in locis secutos esse.

**) Haec non Didymo, sed Judae tribuenda videntur, ita ut non quartum solum, sed quintum simul epistolae versum explicandum sibi sumserit Didymus. Gallandius, ut periocham scripturae aliquanto pleniorem faciat, pro *Omnino* legendum esse jubet: *scientes semel omnia;* scilicet, ne cum Vulgata dissideat latinus interpres. Equidem, quum hypothesis manifesto manca sit, nihil muto. Patet vero, Didymum, vel saltem interpretem latinum, locum Judae impeditissimum ita legisse: *ὅτι Ἰησοῦς ἅπαξ λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας* rel.

negaverunt, palam faciens, quoniam ipse est, qui eduxit populum ex Aegypto, et salutem praebuit. Secundum, quoniam instabiles atque mutabiles erant quidam eorum, gerentes in animo, quod in Aegypto habuerant voluntatem, perdidit eos differentes in eremo, licet liberati fuerint ex Aegypto per fidem. His ita praelibatis, necessarium est requirere, qui sint, quos dicit gratiam domini in luxuriam transtulisse, hoc est impios et divinae doctrinae simulatores: nisi forsitan isti sunt praesules haereseos Nicolaitarum, nullam speciem impudentiae derelinquentes. Sive autem haeresis ipsa est voluntate polluta, cujus fit memoria in apocalypsi [1]) per Jezabel, quae super fornicationem esse describitur, seu altera, contemplandum est. Puto autem, quia *) et de multis haeresibus, quae coeperunt temporibus Apostolorum, dicitur hoc, et auctoribus earum, qui scilicet impudentiam multamque luxuriam sunt sectati, ita ut ipsam spurcitiam suam atque luxuriam idolorum sacrificiis permiscerent. Nam et Paulus de hujusmodi hominibus ita dicit: "et nolite communicare operibus immundis tenebrarum, magis autem etiam arguite: ea enim, quae occulta ab eis fiunt, turpe est etiam dici." [2])

*Αἰσχρὰ γὰρ καὶ λίαν αἰσχρὰ ἐπιτελοῦσι δῆθεν μυστικῶς. Πρὸς τούτοις καὶ οἱ ἀπὸ Σίμωνος καὶ Μαρκίωνος καὶ Οὐαλεντίνου, Σηθανοί τε καὶ Καϊανῖται**), ὧν ἡ ἀσέλγεια ἔκθεσμος.*

Turpia namque et vehementer turpia faciunt, quasi mystico modo, qui sectam Simonis magi sequuntur. Post hoc autem et Marcionitae atque Valentiani et Sithiniani nefanda committunt.

Unde et in alia epistola de eis scribit, dicens: "isti sunt, qui ingrediuntur in domos, et captivant mulierculas, peccatis involutas et libidinibus variis ductas [3])", et sub occasione religionis agunt turpia. Quapropter in luxuriam transtulisse eos dicit gratiam domini, per quam luxuriam et effectus ejus negant solum dominatorem et dominum nostrum, Jesum Christum. Animadvertendum est, solum dominatorem esse Christum, eo quod solus verus sit Deus. Sic enim, cum solus sit dominator, et dominus Jesus, non expellit auctoritate patrem, dicens ei, "domine coeli et terrae [4])". Sic neque Pater, cum solus sit verus Deus, extraneum facit a vera deitate Filium. Dictum namque est ante haec de eo, quod sit verus Deus iste solus dominator et dominus Jesus Christus, qui eduxit populum ex Aegypto per Moysen, quibus ita dictis consequens est, ut

*) In Graeco scriptum fuisse videtur: *ὅτι*.

**) In scholio praeterea adjecta sunt haec haereticorum nomina: *καὶ ἑστωτιανοὶ καὶ βορβοριανοὶ καὶ βαβυλώνιοι.*

1) Apoc. II, 20. 2) Ephes. V, 11. 3) 2 Tim. III, 6. 4) Matth. XI, 25.

non sit alter Deus Moyseos. Neque enim est alius praeter Trinitatem. Unum etiam Moyses ministrare dignoscitur, secundum quod dictum est: "ille de me scripsit [1])". Et illud, quod scripsit Moyses, invenimus Jesum implevisse. Quapropter et ipse praevidens prophetiae virtute crucem, maximas habere divitias se putavit improperium Christi [2]): et non aliter quam ille, qui dixit: "mihi gloriandum est in cruce Christi [3])". Cum ergo Jesus sit, qui ex Aegypto Hebraeos eduxit, constat, quod non de humanitate ex Maria procedente: secundum, quod de Deo verbum dictum est Jesus, sicuti proxime dixit: "nobis autem unus dominus Jesus Christus, per quem omnia [4])". Quod autem ait, "quia praescripti sunt, qui transtulerunt gratiam domini in luxuriam", cui subjecti sunt, id est, ad hoc praescripti judicium, etc. (sicut nuper edictum est,) considerandum est, ne forsitan hoc possit exponi etiam de his, qui similes Judae praescripti sunt, utique prophetiis. De illo namque dictum est: "et Episcopatum ejus accipiet alter [5])"; et illud: "levavit contra me calcaneum suum [6])", adversus doctorem, panes ejus edens, quasi etiam hujusmodi impiis praescriptum sit, sicut de impiis veteris testamenti.

v. 9. "Michael autem, archangelus, quando cum diabolo altercans disputavit de corpore Moysi; nec fuit ausus judicium inferre blasphemiae, sed dixit: imperet tibi Deus".

Si substantialiter malus est diabolus, sicuti putant terrenas naturas introducentes, qui dicunt aliquid adversus eum, crimini *), non substantiae blasphemiae. Si neque rationabiliter increpat eum dominus, cum naturam non habet, ut increpationem pro opere non bono suscipiet **). Sed dum et increpatur a creatore dominoque cunctorum, tanquam dum possit ex hoc aliqua utilitas provenire, et blasphemiam arbitratus maximus archangelus proferre quidquam adversus eum, licet decertaretur pro corpore Moyseos. Nec est diabolus terrena substantia. Habuit enim aliquando divinam gloriam et sanctam Dei scientiam, licet conversus de magnitudine tanta ceciderit. Ostenditur itaque ex communi sensu, quem habemus de cunctis rationalibus, quoniam, cum sunt arbitrii liberi, et conversio sit facta diaboli, natura non malus est, quomodo nec ipse, qui cunctos malignitate transcendit, hujusmodi est, licet adversarii hujus con-

*) Puto legendum esse *criminis*. At ne sic quidem sanatur locus corruptus. Vellem scripsisset auctor, *non criminis, sed substantiae*.

**) Fortasse legendum est, *cum naturam non habet, et increpationem* rel.

1) Joan. V, 46. 2) Hebr. XI, 26. 3) Gal. VI, 14. 4) 1 Cor. VIII, 6. 5) Ps. CVIII, 8. 6) Ps. XL, 10 Joan. XIII, 18.

templationis praescribant *) praesenti epistolae et Moyseos assumtioni **), propter eum locum, ubi significatur verbum archangeli de corpore Moyseos ad diabolum factum. Non enim ex his tantummodo, sed in omni divina scriptura monstratur de casu ejus: et unus nunc sermo est, propterea etiam diabolus appellatus est. Voluntatis enim ejus, non essentiae diaboli nomen est, ut frequenter dictum est. Sicut enim in Juda dicendum est, cum substantiam ejus significamus, hominem dicentes eum, mores vero, cum ***) diabolum appellamus, agnoscentes a Salvatore, qui dixit discipulis: "unus ex vobis diabolus est [1])": sic in isto nomen diaboli malam ejus significat voluntatem, cum forte aliud nomen substantiam ejus insinuat. Et ideo dixi *forte*, quoniam non habemus in divina Scriptura clare dicta nomina propria rationabilium. Quod etsi non est, attamen communi nomine angeli ejus substantia declaratur, aliqua scilicet exsistens praeter malam operationem, quod dum fecisset, diabolus appellatus est.

v. 11. "Vae illis, qui in viam Cain abierunt, et in errorem Balaam mercede diffusi sunt, et contradictione Chore perierunt".

Quoniam per omnia declarati sunt cecidisse a verbo veritatis haeretici, ostendit eos diversis subjectos malis. Dicit enim eos in viam Cain ambulare, qui propter invidiam et impietatem necavit fratrem. Qui, dum contristari debuisset eo, quod sacrificium ejus susceptum non erat, quod impie indubitanter obtulerat, et imitari fratrem, ut et iste pie Deo munus offerat †), invidia magis correptus adversus eum, homicida primus apparuit. Et non in hoc solo quievit, sed etiam extendens impietatem suam, peccator circa Deum factus voluntarie, a vultu ejus expulsus esse ††), nihil jam putans in se Dei providentia provenire, secundum omnia quae habebat, se auctoritatem esse credebat, et voluntatem suam. Praesentes igitur haereticos ambulare, inquit, in viam ejus, et extra vultum Dei propter

---

*) Sensus videtur hic esse: Objectionibus suis praesentem epistolam et Moyseos assumtionem praetendunt.

**) De hoc libro pseudepigrapho (*ἀνάλημψις Μωϋσέως*), ex quo desumta sunt, quae in Ep. Judae v. 9. leguntur, cfr. J. A. Fabricii Codex Pseudepigr. V. T. Vol. I. p. 402. 403. 839 sq.

***†) Scribendum videtur: *eum*.

†) Male Gallandius, quum sensum loci non satis intelligeret, conjecit, *obtulerat*. Verius videtur: ut et *ipse* pie deo munus offerat.

††) Hoc aperte falsum. Vel omitti debet, vel corrigi cum Gallandio, *est*, *nihilque*.

1) Joan. VI, 70.

ignorantiam factos, sed etiam praeponentes semetipsos creatori, illum siquidem animalis naturae, se autem spirituales esse dicentes. Quapropter non recte dividunt ea, quae volunt *) immolantes offerre se putant, quoniam primitias sibimet, secundas vero partes offerunt Deo. Ex hujusmodi enim nequitia atque fallacia homicidae fiunt fratrum suorum, offerentes eis quae sapienda non sunt, magis autem ad suam imitationem vocantes eos, cum dicunt: "transeamus in campum" [1]). Dicit igitur eosdem similes esse Balaam, praeponentes pietati mercedem oblatam ei a rege Madianita, ut malediceret eis, qui Dei benedictione fruebantur. Qui etiam injustitiae mercede diffusi sunt, vaticinantes enim inveniuntur, et pro sancto spiritu spiritum erroris habentes, unde etiam dant et isti consilium fornicationis et idolorum culturae, sicut ille proditione **) populi Dei. Haec autem de haereticis quilibet dicens, ad superiora proficiat, et non tantum in verbo, sed in littera, qua constant, qua etiam in apocalypsi Joannis tanguntur, quod haec habeant intellectualiter falsi doctores, cum sint amatores principatus atque superbiae, et praesulibus ecclesiae resistentes, magis autem Apostolis, qui ex Deo habent, ut sacerdotes sint. Hi namque Chore contradictione scilicet erraverunt. Ille siquidem restitit sacerdotio, Aaron Dei voluntate collato, et propter contradictionem nova morte mulctatus est ipse, et qui cum eo esse videbantur.

v. 12. 13. "Hi qui in dilectionibus vestris maculatis coëpulantur ***) sine timore, semetipsos pascentes: nubes sine aqua, quae a ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuosae, eradicatae, bis mortuae, fluctus ferocis maris, spumantes suas confusiones, sidera, seductiones, quibus", etc.

Cum ostendisset eos, qui ambulant in viam Cain, et effusi sunt injusta mercede Balaam, et eos qui perditi sunt contradictione Chore; sequitur dicens: Hi sunt convivia celebrantes, quando dilectiones habentes, coëpulantes in maculis suis, dum carnes polluunt proprias, et transferunt ad luxuriam domini gratiam. Proinde cum omnia hujusmodi cum multo contemtu faciant, sine timore semetipsos pascunt. Cum enim sunt sub

*) Tacite correxit Gallandius *velut*. Recte, nam *volunt* sensum nullum habet.

**) Gallandius, nescio an de consilio, certe verius, scripsit *pro ditione*. Nihil annotavit.

***) Ut saepissime, ita etiam in hoc loco latinus interpres a Vulgata multum recedit. Gall., ut hanc versionem vulgatae conformaret, conjecit: *Hi sunt, qui — — maculae*. Hoc nimium videtur. Lenius corrige: Hi sunt, qui in dilectionibus vestris *maculati* coëpulantur.

1) Gen. IV, 8.

pastore vero ita degentes, sine timore et sine reverentia constituti, quique comparant semetipsos sanctis nubibus, pluentibus justitiam. Quae nubes utique veritatis sunt, secundum quod scriptum est: "nubes pluant justitiam [1])"; et: "usque ad nubes veritas tua [2])". Quibus plenis imbre spirituali mandatur, ne pluant super indignos. Verumtamen licet nitantur semetipsos praedicti viri comparare nubibus sanctis,

Νεφέλας οὖν ἀνύδρας ἐκάλεσε, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἀρδεύοντα ταῖς φιλοθέοις ψυχαῖς τοῦ πνεύματος λόγον, τὸν γινόμενον αὐταῖς πηγὴν ὕδατος, ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον

attamen nubes sunt sine aqua, non habentes in semetipsis scientiam Dei. Quod qui perceperit, habet in semetipso "fontem aquae salientis in vitam aeternam [3])";

ita ut "fluant de intelligibili ejus ventre flumina aquae vivae [4])". Imitantur igitur isti nubes.

δένδρα ἄκαρπα φθινοπωρινὰ, ἐπειδὴ πάλιν, δίκαιοι προσποιούμενοι, ἐλαίαις ἑαυτοὺς καὶ ἀμπέλοις καρποφόροις παρέβαλον, καθὼς καὶ νεφέλαις. — φθινοπωρινοὶ δὲ, τουτέστι καὶ καρπῶν καὶ φύλλων ἔρημοι.

Etiam arboribus semetipsos comparare contendunt, quae bonos afferunt fructus, cum sint utique arbores bonae, et licet hoc faciant isti, arbores tamen autumnales et sine fructu sunt.

Nam licet promittant mentientes, fructum habere se bonum, arguuntur tamen, cum non possint uvam et ficum ferre hi, qui spinae sunt et tribuli, et arbores sine fructu. Haec autem omnia et spinae et tribuli opportuna sunt, ut igne crementur. Super haec itaque, quod sine fructu sunt, evenit eis, ut etiam radicitus evulsi secundo moriantur; quia peccantes consequenter habent mortem; et isti secundo peccant, hoc est, actu et sensu; secundo etiam mori dicuntur. In eis igitur, qui secundo moriuntur,

ἢ καὶ οὕτως, ἐπειδὴ πρὸ τῆς πίστεως ἐτεθνήκει *) σὺν ἀσεβείᾳ, εἶτα προσελθόντες τῷ εὐαγγελίῳ ἔζησαν, πάλιν δὲ ἀσεβείᾳ καὶ ἡδονῇ ἐκδόντες ἑαυτοὺς, τεθνήκασιν, εἰκότως δι' αὐτοὺς **) τεθνηκέναι φησίν.

etiam hoc dicendum est, quoniam ante fidem mortui sunt, cum, in impietate malitiaque degentes, et visi sunt a mortuis per poenitentiam surrexisse, accedentes ad evangelium. Quando de illo reflectuntur ad impietatem, secundo moriuntur:

*) Recte Matthaeius corrigendum esse censet: ἐτεθνήκεισαν ἀσεβείᾳ. Confirmatur hoc versione latina.

**) Ex auctoritate versionis latinae scribendum est: δὶς αὐτούς. — Hoc Matthaeius ex conjectura correxit.

1) Jes. XLV, 8. 2) Ps. LVI, 11. 3) Joan. IV, 14. 4) Joan. VII, 38.

de quibus dicitur: "melius erat eis, non agnovisse viam veritatis, quam, agnoscentes, reverti post tergum [1])". Unum necessario consequens est, ut, cum secundo moriuntur, eradicari videantur, ut nullam spem habeant, denuo germinandi. Blasphemantes enim in Spiritum sanctum, remissionem non habent peccatorum, neque nunc, neque in futuro saeculo [2]). Repraesentat igitur haec scriptura conturbatos mores, et perturbatum intellectum haereticorum, cum dicit eos "fluctus ferocis maris, spumantes suas confusiones", per quae turpiter immorantur, universa fornicaria celebrantes circa eos, cum quibus copulari festinant, augentes malitiam suam, et lumen se esse simulantes apud eos, qui sunt in tenebris constituti;

μιμούμενοι γὰρ τὸν ἑαυτῶν ἀρχηγὸν Σατανᾶν, μετασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτός, καὶ αὐτοὶ μετασχηματίζεσθαι θέλουσιν εἰς διδασκάλους ἀληθείας, ἀλλ' οὖν πλανῶντές εἰσι, παραχαράττοντες τὴν ἀληθείαν ἀσελγείαις δυσφημιῶν. — Ἀστέρες πλανῆται, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς τὸν αἰῶνα τετήρηται — —

et imitantes patrem suum satanam, qui in lucis angelum transformatur [3]). Verumtamen, licet hanc phantasiam celebrare valeant, tamen sidera sunt erroris, quibus caligo tenebrarum aeterna servatur.

Tradentur enim tenebris exterioribus, dum fuerit eorum lumen exstinctum. "Lux enim impiorum exstinguetur [4])". De hujusmodi sideribus dicitur: "quae cadit sicut folia fici et vineae [5])", dum vera sidera non folia, sed fructus sunt verae vitis et fici. Scriptum namque de hujusmodi justis est: "fulgebunt sicut claritas firmamenti, et intelligentes erunt sicut astra [6])"; propterea namque sancti resurgentes a mortuis, cum incorruptibili et spirituali corpore, solis et lunae et siderum gloriae comparantur. Diximus prius de his, qui vocati sunt eo, quod praescripti, et quod praedictum de eis sit, sicut de Juda proditore: quod vere firmatur ex his, quae postea subjungit Apostolus, dicens: (v. 14–16.) "prophetavit autem de his septimus ab Adam, Enoch, dicens: ecce venit dominus in sanctis millibus ejus, facere judicium contra omnes, et arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt, et de omnibus duris, quae loquuti sunt contra Deum peccatores impii. Hi sunt murmuratores, querulosi, secundum desideria sua ambulantes, et os eorum loquitur superba, mirantes personas quaestus causa.

1) 2 Petr. II, 21. 2) Matth. XII, 32. 3) 2 Cor. XI, 14. 4) Prov. XIII, 9. 5) Isa. XXXIV, 4. 6) Dan. XII, 3.

Superest, ut pro instituti nostri ratione Vos commonefaciamus festi illius diei, qui prope instat. Cras enim agentur sacra Paschalia. Atque resonabit tota per orbem ecclesia solenni illo cantu, laetissimoque nuntio: *Resurrexit Dominus!* Resurrexit vero Dominus noster, Jesus Christus, et quidem ita, ut non solum ipse e cruenta atque ignominiosa morte in gloriosam vitam reversus ad dextram Dei patris eveheretur, sed etiam, quum factus esset ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, idemque auctor salutis nostrae atque ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων ὁ μέγας ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, ad vitae suae aeternae, nullis unquam miseriis, nullaque morte interruptae, communionem secum duceret omnes, eveheretque, quicunque fidem ipsi haberent, atque ipsius vitam mortemque religiose tum meditarentur tum sectarentur. Agitedum, Commilitones carissimi, per festos hosce dies hoc imprimis animis vestris volvite, quod ad fructuosam Paschatis celebrationem accommodatissime dixit Paulus apostolus in epistola ad Romanos Cap. VI, 4. 5. Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ (Χριστῷ Ἰησοῦ) διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα.

PP. Vig. Pasch. an. MDCCCXXXII.

3 2044 069 644 995